

communitas
foundation

ХРИСТИЯНСТВО КУЛТУРА

издава фондация „Комунитас“

София, бул. „Патриарх Евтимий“ 22

тел. 9815670

главен редактор:

Явор Дачков

редакционен екип:

Димитър Спасов

Венета Домусчиева

Любослава Русева

Момчил Методиев

e-mail:

главен редактор:

redaktor@hkultura.com

редакционен екип:

collegium@hkultura.com

информация и разпространение:

office@hkultura.com

оформление:

Чаждар Гюзелев

печат:

Полиграфически комбинат – София

„Християнство и Култура“ е свободна дискуссионна територия.

Не бива да се очаква, че публикуваните текстове ще се вписват в една единна (и единствено възможна) коректност. Материалите в списанието отразяват личните позиции на своите автори и независимо от възможните различия трябва да бъдат възприемани като покана за диалог.

© „Християнство и Култура“, 2007

Непоръчани от редакцията ръкописи и материали не се връщат и съхраняват.

Всички права са запазени!

Цена 5 лева.

интернет издание:

www.hkultura.com

ХРИСТИЯНСТВО

съдържание

година VI/2007/брой 3 (22)

КУЛТУРА

Християнство и политика

6

За руското месианство, либералната репресия
и „българския духовен модел” – интервю с г-р Николай Михайлов

Православието и идеите на
демократическия републиканизъм

Николас Гвоздев

Свещеникът и политиката

Венцислав Каравълчев

Заговори се за руската идея

Владимир Можегов

Да си спомним 1937 година

Игумен Пьотр (Мешчерин)

БПЦ през комунизма

39

Библията между контрабандата и пропагандата.
Как комунистическата партия допусна издаването
на Библията през 1982 г.

Момчил Методиев

Актуално

48

Противоречивото наследство
на патриарх Теоктист

Живо предание

54

Образ и подобие

Архим. Софроний Сахаров

Християнство и ислям

62

Представата за греха в християнството
и исляма

Юрий Максимов

Християнство и култура

70

Бах е във всяка музика

Епископ Иларион Алфеев

От кантор до музикус – Янко Маринов. Портрет

Люмила Димова

Християнско наследство... Има ли почва у нас,
или мястото му е под нея?

Димитър Димитров

Бог в мрежата

92

Бог в мрежата

Любмила Димова

Царството Божие юзъри го грабят

Петя Николова

Забравени размисли

100

Ранни спомени за Църквата

Симеон Радев

“ХРИСТИЯНСТВО И КУЛТУРА” – 12 БРОЯ ГОДИШНО

В началото на XXI век е модерно всичко да бъде относително. Затова и толкова често отговорът на един или друг въпрос е поставян в зависимост от образованието, религията или политическите пристрастия на дадения човек или общество. В още по-голяма степен това се отнася за българското общество, в което към различните гледни точки се прибавя и различната оценка за близкото, а и по-далечно минало. Релативизмът не е здравословна среда за живеене и общуване, а когато се практикува без задръжки, неизбежно води до цинично отношение към основополагащи за всяко общество ценности.

Целта на Християнство и култура не е да предоставя готови отговори на важните въпроси или да дава морални напътствия. Списанието има амбицията да бъде форум за дискусии по важни за всеки един от нас теми и в диалогична среда да търси отговори на въпроси, засягащи нашата идентичност. По тази причина то ще продължи да предлага християнската гледна точка към обществения живот, проблемите на личността, политиката, културата и изкуството. Акцентът на списанието е върху съвременната християнска мисъл, а място в него ще имат и текстове, посветени на другите световни религии. От началото на следващата година списанието ще започне да излиза в 12 броя годишно, което ще улесни нашата задача да бъдем по-актуални, по-информативни и по-близко до своите читатели.

В настоящия брой няколко автори търсят пресечните точки между Православието и политиката. Д-р Николай Михайлов разсъждава на глас върху руското месианство, либералната репресия и „българския духовен модел“. Американският изследовател Николас Гвоздев защитава тезата, че Православната църква само печели от съжителството си с демократична държава, а В. Каравълчев проследява участието на духовници в политическия живот – от античността до наши дни. Владимир Можегов и игумен Пьотр (Мешчерин) са посветили статиите си на две конкретни събития – единият текст разглежда официалното представяне на документа, озаглавен Руската доктрина, а другият е провокиран от изказване на президента Путин.

Актуалното събитие в православния свят – изборът на нов румънски патриарх, дава повод да обърнем внимание на съвременното състояние на Румънската православна църква. На пръв поглед прави впечатление приликата със ситуацията в България, тъй като висшето духовенство в Румъния в същата степен е подозирано в сътрудничество с комунистическия режим в страната. По-внимателното вглеждане обаче показва, че макар и спорна фигура, покойният румънски патриарх Теоктис оставя в наследство една силна по отношение на духовния и монашеския живот поместна църква.

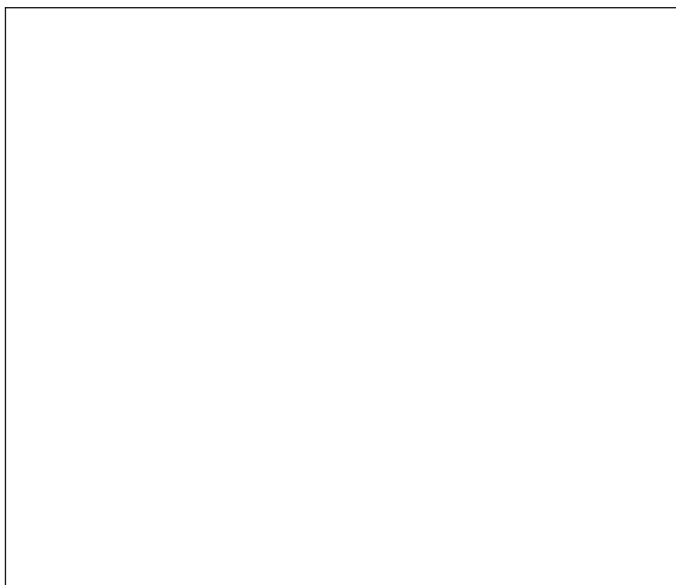
Със статия за това как комунистическият режим разреши издаването на Библията през 1982 г. продължаваме и темата за БПЦ по времето на комунизма.

В културната ни рубрика поместваме провокативното изследване на Димитър Димитров за отношението на българското общество и институции към средновековното християнско наследство по българските земи.

Материалите Бог в мрежата и Царството Божие юзъри го грабят са посветени на сблъсъка между виртуалния свят и личната вяра на християнина.

Ще се радваме да получаваме вашите коментари на redaktor@hkultura.com.

От редакторите

Д-р Николай Михайлов е психиатър. Завършил е богословие.

В момента е народен представител от Демократи за силна България.

ЗА РУСКОТО МЕСИАНСТВО, ЛИБЕРАЛНАТА РЕПРЕСИЯ И „БЪЛГАРСКИЯ ДУХОВЕН МОДЕЛ“

С д-р Николай Михайлов разговаря Димитър Спасов

Жак Маритен казва някъде, че християните са повлияли на историята не защото са имали партия, а защото са имали съвест, с която светът е трябвало да се съобразява. Вашият коментар?

Християнската съвест е подвижнически път, мъченичество. „Блажени гонените заради правда“, казва Христос, което означава: „Горко ти, ако си приет“. Християнинът няма тукашен град, той е неуместен, гонен. Загължително в нещо юродив. Адаптираният християнин е вътрешно противоречие, недоразумение в „стила“. Немският църковен историк Харнак казва, че Христос е бил разпнат от доволните, от тези, които са се чувствали добре в този свят. Това, от което „любителите на Кръста“ са лишени, не е радостта, а тъкмо доволството. До-

Волният е собственик на малко щастие, той е „средна класа“, „консерватор“. Не му е нужно изкупление, а дълголетие и финансова стабилност.

Антипод на християнина не е грешникът, а фарисеят. Християнинът е „разкъсано сърце“, фарисеят притежава „чиста съвест“ и спи непробудно. Грешниците са специалисти по християнството, казва Киркегор, те са „любимата плячка на Бога“. Християнската съвест не е назидание, а парадокс. Чудо. Ако християните имат някакво влияние, то е по логиката на тяхната абсолютна светска незаинтересованост, по отказа им да спорят за „земната тор“. Християнската съвест не разпъва, тя се разпъва. Христос разпростря ръцете си на кръста, за да събере в с и ч к и (св. Силуан Атонски).

Пастирят от Ерм (II век) учи, че Сатаната е прав да ограничава достъпа на християните до световната икономическа система, доколкото тази територия е резервирана за неговите хора. „Ако не искате да спазвате моите закони, напуснете. Тази територия е под мое разпореждане.“ Ако християните са страници в този свят, това би трябвало да проличи по начина им на живот. Но не проличава. Рядко проличава.

Постмодерните християни са „топлопроходни“, апокалиптично равнодушни. Съществува риск да бъдат „избълвани“ (Откровение гл. 3, ст. 16).

През последните години в Русия систематично се налага модел на отношения между Църква и Държава, будещ въпроси и тревога. Заедно с впечатляващата мисионерска, просветна и милосърдна дейност на Московската патриаршия наблюдаваме и как управляващият елит и част от висшата църковна йерархия енергично търсят нови „ценности“, конструират „уникални традиции на руската цивилизация“, създават нова „национално-църковна идеология“. Това неизбежна цена ли е за една политически влиятелна и финансово обезпечена църква, или е особеност на руското развитие? Съществува ли в България подобна опасност – БПЦ да обслужва идеологически Държавата или определена политическа партия?

Още от времето на славянофилите руската идеология е описвана с три ключови гуми: Православие, самодържавие, народност. Тази триада, в осъвременен вариант, е валидна и днес, в текущия дебат по формиране на руската доктрина. Съществува съгласие между основните участници в този дебат, че Русия не е либерална демокрация от западен тип. Мечтата на руската прозападна интеллигенция за демократичен ред и гражданско състояние на обществото е оценена като утопична и вредна. Максимумът, постижим на руска почва, се нарича суверенна демокрация, т.е. демокрация под строго „руско условие“. Този вариант на нелиберална демокрация делегира на управляващия елит, в конкретния случай на Путин – сроковете, етапите, формите и условията за въвеждане на демократичен политически ред. Тази поэтапна демокрация на „органичното темпо и историческата приемственост“ е напълно съвместима с авторитарно управление и в определен смисъл го предполага.

Идеолозите от доминиращото днес консервативно направление, добре приети от РПЦ, като Александър Дугин, Виталий Аверьянов и др. мислят бъдещето на Русия само като евразийска империя с православно доминация и като геополитически конкурент на атлантическата цивилизация. За тези идеолози Русия е преапокалиптично православно царство – трето и последно, след Рим и Византия. Русия е катехон – последен рубеж срещу апокалиптичното нашествие на Антихриста.

Западът е мистически залез, външна тъмнина. За Дугин атлантическата цивилизация е абсолютно зло. Тази политическа теория е изцяло конфесионална, тя мисли световните реалности в категориите на ортодоксия и ерес, на светлина и мрак и не може да бъде рационално коментирана. Става дума за радикален политически фидеизъм, за посвещение в апокалиптичното тайнство.

Това умонастроение е травматичен продукт, идейна компенсация за последния имперски провал в руската история. Оттук и стремежът към културна и политическа интеграция на православните народи под егидата на Москва. Русия е геополитически нервна и амбицирана за имперски реванш. Имперският инстинкт е неразривно свързан с латентното месианство на руския народ, с идеята за спасителната му мисия на „народ богоносец“. Руският цезаро-папистки синтез е архетипен и функционира независимо от формата на неговата идеологическа артикулация – православно-монархична или агресивно-безбожна. Сталинският комунизъм е сакрална система от иманентистки тип. Своеобразен политически хилозоизъм. Чевенгур.

В контекста на тази реставрация на „началата“ се разгръща и коментираната етатизация на руското православие, която видимо разширява неговото обществено и политическо влияние, но отнема от неговата независимост и изповедническа сила. Формира се специфичен имперски православен стил, който набавя сакралност и естетизира Путиновата квазимонархия. Това церемониално гържавническо благочестие се практикува охотно и от номенклатурата на бившия съветски режим, от всички адаптирани от Путин „патриоти“ на съветската епоха.

Стилистически сродно, декоративно-реторично „православие“ нахлу и в България след 1989 г. Това „родно“ православие е приветствано от политическия елит основно като масивен знак на националната ни идентичност и като белег на наднартийна историческа приемственост. То се изчерпва в очите на масовата публика с текущата си церемониална функция и с фолклорно-битовия ажиотаж, съпътстващ църковните празници и гържавните мероприятия с общонационално значение. На Светия синод е връчена престижната протоколна функция по церемониално обслужване на националния календар. Мокрят гържавните глави със светена вода. Могат да простинат.

Колкото до нашия епископат, той няма идеологически грижи и не е зает с философско осмисляне на „българската съдба.“ Неговите интереси са по-прозаични, основно свързани с конюнктурната политическа адаптация, вписване в

новия икономически ред и укрепване на съсловната неприкосновеност. Според мен проблемът на БПЦ не е толкова в колаборационизма на епископата – този дефект е съществен, но вторичен, колкото в неговия отчайващ провинциализъм и обидна културна недостатъчност. Персоналният състав на висшия клир на БПЦ е наследен от комунистическия режим с всички негативи, произтичащи от това печално историческо обстоятелство. Общозвестно е, че рекрутирането на висшия клир се извършваше по критерии за политическа благонадеждност, слаба човешка надареност и рогови връзки с номенклатурната йерархия на БКП и КДС. Този епископат съществува с „вродени“ и по тази причина непреодолими ограничения да осъществява предназначението си да ръководи националната ни духовна институция. Архиереите са декоративни лица с чудесна кариера и непреодолима културна дислексия. И да биха искали да бъдат други, пак не биха могли.

Защо „казионното православие“, православието-идеологема, винаги е анти? Особено силно анти-Запада, анти-базисните демократични ценности, анти-личните свободи. Как биват вдъхновявани значителен брой хора да застанат зад едно Православие без Евангелие и зад една Църква без Христос?

Най-силни антизападни настроения ще срещнете не по коридорите на „казионното православие“, а в Атон, в манастирите на православния Изток. „Казионното православие“ в лицето на неговия управляващ елит е отлично интегрирано в системата на „европейските ценности“, то цени престижа и обича да се наслаждава. Гласът на Православието се чува от монашеските килии и само по изключение от епископските катедри. Истината е, че между православния Изток и постмодерния Запад съществуват дълбоки различия, за да не казвам пропасти. Европейският либерализъм в неговата постмодерна редакция е ерес за православно съзнание. Западната чувствителност към човешките права има престиж на универсална културна норма, но в постмодерна Европа тази чувствителност е комбинирана с плашеща атрофия на чувството за Истина и с догматичен релативизъм, който напоследък придобива уродливи политкоректни форми. Този дух на толерантност заедно с официалната „небрежност“ към унаследените морални очевидности упражнява деликатно деспотичен, а напоследък и открито репресивен контрол върху ценностните ориентации на европейския човек. Това, което наричат хомофобия, например е „грех“ в очите на висшето брюкселско чиновничество, предполагащ покаяние, а при неубедителност на съзните – и директен остракизъм. Случаят „Бутилионе“ е образец акт на либерална репресия, знак за безалтернативност на постмодерния ценностен ред. Става дума за агресивен морален релативизъм – в предел за нещо подобно на пълзяща антропологична мутация. Постмодерният либерал преживява свободата като „ценност“, фундирана в нищото, като право на абсолютизиран каприз. Човешкото същество се превръща в артефакт на произволни културни „стратегии“, а в обозрима перспектива и на биотехнологични вмешателства с непредвидими последствия за човешкия образ.

Класическият западен либерализъм има скрита евангелска инспирация; доктрината за човешките права има своето най-дълбоко основание в евангелската

категория: „ближен“. Човекът е ценност като духовно същество с вечна съдба, като образ и подобие на Бога. Упадъкът на религиозното въображение и загубата на християнска памет означават залез на „класическа“ Европа. Единствената реална „алтернатива“ на късния европейски секуларизъм изглежда ислямската културна и географска експанзия. Тази експанзия протича основно в стила на формално възприетия демократичен конформизъм на урбанизираните имигрантски маси, но така също и в ритъма на терористичния експлес, предприеман от името на радикалния ислям. Европа е под заплаха от външна и вътрешна варваризация.

За поколенията, изтерзани от комунистическия тоталитаризъм, европейският свят беше обетована земя, Ханаан. Сега е ред на въпросите и по всичко личи – на съпротивите.

Битува мнението, че православното християнство съзнателно се дистанцира от историята, от света „тук и сега“, бяга от поемане на отговорност за един свят, изначално обречен. Доколко верни са подобни твърдения?

Владимир Соловьев пише с известна горчивина, че в своя исторически път Източното християнство е имало една-единствена грижа: да не допусне „петно върху своята монашеска хламида“; да си спести въвличеност в световните дела. (Късният Соловьев е обзет от апокалиптични предчувствия и променя възгледа си за историята като богочовешки процес. Историята не е прогрес, а деградация.)

Историческият активизъм е специфика на западното християнство. Православният етос е монашески; Православието е велика молитвена култура. Исихастката аскеза търси тишината, покайното безмълвие. Християнският Изток живее в литургичен ритъм, Западът – в историческото време. Усилията за рационализация на човешката история и за изграждане на цивилизация „по мярата на човека“ са западен патент. Православието не таи пелагиански илюзии и не вярва във възможността за автономно разрешение на човешката грама. В един радикално екстериоризиран свят Православието изглежда интровертно, социално отчуждено, даже равнодушно. Но ще трябва да припомним, че светът „лежи в зло“ не защото е пасивен, а защото е паднал. Светът съществува в условията на метафизическа катастрофа. Титаничната трудова активност от името на големите социални утопии не ощастливи човешкия род, а го тласна до ръба на окончателната катастрофа. Човекът е неспасяем технически. Прогресистката утопия е разгадана като секуларизиран вариант на старозаветното месиянство и като просвещенска илюзия.

Възможно ли е един християнин да се заеме професионално с политика, воден от „верова“ мотивация? Вашето лично мнение?

В идеалния случай човек става политик, защото политиката е негово призвание и защото не може да си я спести. Политическото занимание предполага посветеност на публичния интерес и съвкупност от качества, които мотивират

професионално участие в политическия живот. Ако качествата са налице, мотивът за участие е силен, защото щастието е в практикуването на способности, както е казал още Аристотел. Ако политикът е християнин, което не се случва така често, колкото би ни се искало, то той със сигурност ще има известни неприятности със своята партия, защото ще живее, тъй да се каже, между дроговерци, особено в български условия. Партиите изискват лоялност към корпоративната истина, за да не казвам към котерийния интерес. Начинът, по който партийният нарцисизъм изкривява очевидностите, за да поддържа политическата вяра на своите членове и за да надделява в политическата борба, е уморителен и в последна сметка деградиращ. Някоя партия не може да мине без услугите на лъжата, преживявана като партийен дълг, като своеобразно априори на политическия занаят. Искане се хаброст, за да се сблъскаш с тази очевидност. Съгласието да лъжеш „по съвест“, защото си партийен член, би трябвало да сложи край на всяка претенция за специална духовна извисеност и фантазирано морално преимущество. Смълчаването на истина или провъзгласяването на лъжа е делнично състояние на партийния човек, нещо като сутрешен и вечерен тоалет. „Интелектуалец“ в българската политика е вътрешно противоречие, най-обикновена куха претенция. Няма нищо по нелепо от подобна поза, извън значението ѝ на доказателство за глупост, което пък се подразбира. Самозащитното твърдение, че истината по съвест априорно съвпада с истината по партийна принадлежност, „щом си избрал тази партия, а не друга“, е същата тази лъжа под формата на лицемерие. Няма вербален изход от партийния капан. От живота няма да излезеш жив, а от партията читава. Под формата на извод казвам, че хладнокръвното лъжение прави от партиите това, което са в публичното възприятие – котерийни съобщества от полухора, марионетки от театъра на политическата досада. „Депутати“.

Гласоподавателите търсят „алтернатива на статуквото“ основно за да отместят „лъжата“ и за да погребат „боклуците“ – техният електорален избор е свързан с инстинктивна ургженост за публичната екология. Задръстването на българския пейзаж с неимоверно количество политическа лъжа и с „вечното възвръщане“ на едни и същи политически физиономии движи страната към хронична апатия и в последна сметка към демографска катастрофа. Да им живееш, казват, е мъченичество; по-добре да се преместим географски или да слезем под земята на спокойствие.

Истината е, че в България няма партия с ясна и обвързваща ценностна ориентация. Партийните елити не вярват в нищо друго освен в смисъла на собственото си преизбиране. Нито лявото, нито дясното са това, което твърдят, че представляват. Така наречените леви се препоръчват като надарени с чувство за социална справедливост и склонност към масови възторзи (Бузлуджа), а десните гишат гнева на неосъществената антикомунистическа лустрация и на демонстративното отвращение към чалгата. Тези възпалени афективни ядра и родо-биографични обвързаности не са партии в пълноценния смисъл на думата, а по-скоро отбори на националното пререкание в стадий на амортизация и биологично износване. Строго погледнато, българските партии са уедрени лъжи със статут на социален символ. Монументални измами на гържавна издръжка.

Аз не вярвам, че „човек с всички си“ може да се реши да стане български партиец по силата на християнски гълг. Това може да стане само по силата на глупост, рентни съображения или „сакатлък“.

Разделителната линия между леви и десни в западните общества до голяма степен се определя от отговорите, които политиците дават на въпросите за евтаназията, абортите, клонирането, хомосексуалните бракове, интеграцията на малцинствените групи и групи подобни. Адекватно ли е в българското политическо пространство да се водят подобни ценностни дебати, имащи пряко отношение към християнския възглед за света и личността? Има ли достатъчно отворени уши за подобни разговори?

На фона на ценностната дезориентация на българските партии подобен дебат е много рискован, доколкото предполага отговорност и хуманитарна култура. Ето анекдот от парламентарната действителност. Дясната партия СДС внесе в миналия парламент законопроект за легализация на евтаназията, което, както знаем, не е правено никъде и от никоя дясна партия в цивилизования свят. Като си мисля как е могло да се случи всичко това, си отговарям, че вероятно са паднали жертва на поточно колективно разсъждение, според което „милостивото убийство“ е убийство, но все пак милостиво, сиреч християнско, и доброволно, сиреч демократично, което пък в комбинация сумира възглед за евтаназията като безупречно християндемократическо действие. Прозрението, че евтаназията е „християндемократически“ акт в чист вид е довело дясната сила до групов интелектуален триумф и съзнание за решително морално преимущество над ретроградната левица. Евтаназията е „чаровна“, напредничава тема.

Тази нелепа парламентарна инициатива илюстрира степенята на „дясната“ ценностна незрялост и невежеството на иначе претенциозния десен авангард. Политическата компетентност на българската десница изглежда изчерпана с проловутата „приватизация“, отвъд раздържавяването не знаят какво да правят нито с електората, нито със себе си.

Либералното законодателство ще нахлуе в България по подражателска линия и лобистки натиск на екстравагантните малцинства и ще подведе законодателите с реторика за толерантност и прогрес. Накрая ще омъжат мъжете и ще оженят жените. С Менделсон и възглас „горчиво“. До пет години ще ги видите да се разхождат семейно по „Витошка“ – в легализиран вид и с щастлива брачна аура. Това ще бъде нов законодателен триумф на „десницата“.

Как ще коментирате следния факт: гългогодишен доносник от Държавна сигурност стои начело на комисията за проучване и канонизиране на българските новомъченици, пострадали от действията на неговия принципал – МВР?

Няма да се изненадам, ако заедно с жертвите канонизират и техните екзекутори, за да ги впишат в диптих на националното помирение. Това би било принос към „българския духовен модел“ и ще се изтълкува благоприятно от Божидар Димитров.

От лични разговори с мои познати, православни християни, оставам с впечатлението, че огромна част от тях възприемат либералната демокрация (и западните общества) предимно като източник на съблазни, изкушения и заплаха за вярващите, препятствие по пътя към спасението, въпреки че благодарение на същата тази либерална демокрация могат свободно да практикуват своята вяра. Има ли някакво разумно обяснение за подобна ситуация?

Това, което със сигурност знам, е, че човешкото маловерие предпочита идеологически хомогенна среда и тъгува за уют на всеобщо мирогледно съгласие. В среда на разноезичие и плурализъм на верите нараства духовната несигурност. Плаши не толкова натискът на откровеното зло, колкото подозрението, че „другият“ говори истина. Истината на „друговеца“ плаши. Оттук и склонността към охранителна враждебност и „здравословна“ социална дистанция. Мисля си, че враждата към икуменическият диалог се дължи частично на страха от дестабилизация на веровното равновесие. Любовта към истината е откритост за безусловно общуване и храброст за разгяла със социални табути и инфантилни привързаности. Откритието, че Истината не е настанена изцяло и безусловно в твоята духовна провинция, е неприятно и разочаровашо откритие. „Деца по ум“ бягат панически от тази „лишаваща“ истина. В секти и нарцистични укрития. Има ги повсеместно – в религията, политиката, семействата. Всеки сектант ще се съгласи по неизбежност, че „Духът гиша, където иска“, но веднага ще добави, че тъкмо по тази причина Духът гиша „само и единствено“ между стените на собствената му секта. Тече приватизационен процес и в религиозната сфера.

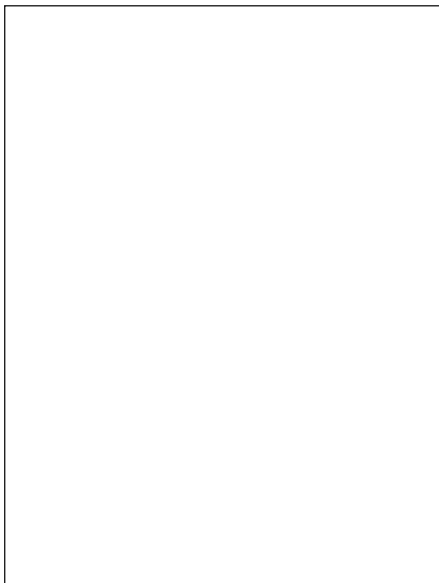
Вярата не е гадена никому по наследство, като принцип на мирогледната сигурност и гаранция за житейска устойчивост. Вярата е изпитание на свободата и дар на благодатта. Религиозната зрялост предполага кураж да се живее в режим на частично знание и даже на откровено незнание. С други думи, със здравословно съмнение. Размяната на истина за сигурност е хедонистична стратегия, воля за душевен комфорт. По този път вярата, която е по дефиниция пределно безкористен акт, деградира до стратегия на самолечение от дълбинна несигурност и малоценностни чувства. Религиозният комфорт получава статут на висша духовна ценност, на небесна истина за частна употреба, отстоявана фанатично и безсъвестно. Бог се превръща в качество на Аз-а, от което конкуренцията е лишена.

Желанието за почтена и принципна политика може ли да се съчетае с факта, че политиката трябва да бъде и ефективна, да постига измерими краткосрочни и дългосрочни резултати?

Макиавелизъмът се проваля задължително в краткосрочна перспектива. Такава е поуката от българския преход. Властта трябва да се упражнява с въображение за по-дълбоките човешки очаквания и с известна безкористност. С арогантност и лукавство – максимум един мандат. И после следва това, което наблюдаваме. Разпад.

В политиката побеждава този, който има морално преимущество. В светлината на всичко, което знаем за природата на политическия занаят, това е парадокс, но той е верен. Казват, че в политиката няма истина и морал, а игра на истина и морал. Политическата ефикасност е „отвъд доброто и злото“, тя се разгръща в зона свободна от морални предразсъдъци. Такова е макиавелисткото прозрение. То обаче може да бъде обърнато срещу неговите ентузиазирани цинични привърженици за целта на тяхното разобличение. Ако няма истина и морал, а игра на истина и морал, защо играете тази игра така некадърно? Защо не ви вярват? Играете на празна зала, в разговор с ехото на собствените ви гласове.

Българската десница, към която за добро или лошо сам се числя, има 2% обществено доверие и 98% обществено отвращение. Подозирам, че всичко това има нещо общо със спомената некадърност да се играе тази много сериозна игра на „истина и морал“. Играта, чийто залог е човешкото доверие.

Николас Гвоздев е експерт по стратегически изследвания в Център „Никсън“ във Вашингтон, редактор на двумесечното списание за външна политика *The Washington Realist* и хоноруван преподавател в Университета „Джорджтаун“ във Вашингтон. Магистър по международни отношения от университета „Джорджтаун“ и доктор по модерна история от Колежа „Св. Антоний“ в Оксфорд.

Николас К. Гвоздев

ПРАВОСЛАВИЕТО И ИДЕЙНИТЕ ОСНОВИ НА ДЕМОКРАТИЧЕСКИЯ РЕПУБЛИКАНИЗЪМ

Не съществуват богословски императиви, които да защитават авторитарната монархия като единствено приемлива форма на държавно управление за православните християни. По тази причина доколко модерната демократична република е подходяща от гледна точка на православната традиция, следва да бъде определено само въз основа на достойнствата на тази политическа система. „Демокрация“ вероятно е най-експлоатираният в политиката термин, като най-различни режими – от ислямската теокрация до комунистическия тоталитаризъм, определят себе си като демократични. В настоящото изследване обаче под „демокрация“ се разбира такава политическа система, в която всички граждани имат правото да определят политиката на държавата и да участват в управлението. Повечето от модерните общества са републики, в които гражданите избират свои представители и ги упълномощават да говорят от тяхно име, без обаче да са преки демокрации, в които всеки гражданин има възможност лично да контролира работата на правителството. Повечето от модерните

гържави също така ползват широко определение за гражданство, според което това са всички пълнолетни хора, родени или натурализирани в териториалните граници на гържавата. Приема се, че всеки гражданин е достатъчно компетентен, за да може да взема решения относно посоката и целта на развитие на гържавата и по тази причина всеки индивид притежава редица политически права, между които свобода на словото и свобода на мисълта. Затова и гържавата няма право да налага определена гледна точка или идеология, като оставя тези решения да бъдат взимани от отделните граждани. В някои демократични гържави съществува концепцията за съчетаването на политическите с определени икономически права – според тази концепция гарантирането на всеки гражданин на базисен стандарт на живот ще му даде възможност и за пълноценно участие в политическия живот на гържавата.

Някои членове на Православната църква защитават мнението, че демократично-плюралистично-републиканската система на гържавно управление съдържа сериозни недостатъци. В тези общества на Църквата ѝ е отнето правото да бъде единствен носител на истината и тя е превърната в една от многото конкуриращи се за доверието на гражданите институции. Същевременно Църквата не разполага с власт, която да дисциплинира нейните последователи, когато те решат доброволно да я напуснат или откажат да спазват църковните критерии за морално поведение. Казано накратко, плюралистичната система съдържа в себе си много изкушения, които могат да омагьосат вярващите и да заплашат тяхното спасение.

Автократичната форма на управление обаче не е пречка пред религиозния плюрализъм и не гарантира опазването на позициите на Църквата. За да привлече в Русия чужди специалисти, Петър Велики издава манифест, който гарантира свободата на съвестта и свободата на религиозно изповедание на територията на Русия. Петър определя тези промени като „необходими“ за „добруването на нашата земя“.

От друга страна, **плюралистичното общество дава на Църквата редица привилегии**. Макар Църквата да не включва всеки член на обществото или всеки гражданин на нацията, в тези общества никой не членува в нея, защото е задължен да бъде вярващ. Църквата е по-силна, защото тя е истинска свободна асоциация на личности, направили свободния избор да участват в Тялото Христово. Свободата за изразяване гарантира на Църквата правото безпрепятствено да проповядва своето послание, както и да отправя критики, които често биха останали неизказани в автократичните гържави. Докато автократичната система може да осигури „количеството“, плюралистичната демокрация подпомага „качеството“ в Църквата. Самоговолството, обхванало Руската църква в началото на XX век, когато тя има статут на гържавна църква в рамките на Руската империя, не би могло да се случи при наличие на свободен пазар на идеи, който съществува в условията на плюрализъм. Никой не може да отрече и историческия факт, че най-значимата и плодотворна за православната теология епоха в историята – времето, в което работят светиите като Атанасий Александрийски, Кирил Йерусалимски и Кападокийските отци – е граничният период в историята

на Римската империя след гарантираната от Медиоланския едикт религиозна толерантност и преди ограничителното формализиране на Православието като държавна религия на Византийската империя, когато Православието все още е в съревнование с езичеството и другите разновидности на християнството. Нашият символ на вярата, дефинициите на това, в което вярваме, са изработени в период на религиозен плурализъм.

В основата на всяка плуралистична система на държавно управление стои убеждението, че всеки човек притежава свободата и способността да прави свободен избор. Някои от най-разпалените привърженици на автократичната система приемат като своя отправна точка именно отхвърлянето на човешката свобода. През XVI в. в Русия едно анонимно произведение, озаглавено *Разговор между чудотворците от Валаам*, в прав текст заявява, че властта е създадена от Бог, защото човешките същества не са способни на свободен избор: „Ако Бог беше надарил човека със свободна воля, Той нямаше да създаде императорите, Великите князе, и другите институции и нямаше да раздели държавите.” Цар Иван IV възприема именно тази гледна точка в своето прочуто писмо до княз Андрей Курбский, написано по подобие на Посланието на апостол Павел до римляните, като настоява, че хората нямат друг избор, освен да следват властта и че всяко неподчинение на властта е вероотстъпничество: „Който отхвърля властта, отхвърля и Бог.”

Повечето православни богослови обаче отхвърлят тези идеи. Митрополит Даниил Московски се противопоставя на анонимния автор от Валаам, като твърди, че Бог е създал душата на хората свободна и автономна, способна да прави разграничение между добро и зло. Повечето от отците на Църквата също твърдят, че дори и след първородния грях човешките същества, създадени по образ и подобие Божие, запазват свободата да избират (както и отговорността да живеят с тези избори). В *Защо Бог не е Творец на злото* св. Василий Велики пише, че човешките същества имат правото сами да определят съдбата си, което е „специален дар на рационалната природа. Освободена от всички ограничения и надарена от Създателя с възможността сама да определя съдбата си, тъй като е направена по образ и подобие Божие, тя (човешката душа) притежава концепцията за доброто и се радва на радостта от доброто. Тя също така притежава свободата и властта да запази своето естествено състояние... Тя притежава и свободата да се отклони от доброто”. През 380 г. св. Григорий Назиански проповядва, че „Бог е дарил човека със свободна воля, така че доброто да принадлежи колкото на този, който прави избора, толкова и на този, който е посял семената... Бог е дарил човека и със закона, с който той да може да упражнява своята свободна воля”.

Св. Григорий Нисийски е автор на едно от най-добрите обобщения в православно богословие за дарената от Бог способност на човека свободно да определя съдбата си. Като отбелязва пред своите слушатели, че от тогавашните условия те могат да заключат, че човешките същества са лоши и неспособни да правят избор, той им напомня:

„Човекът е създание на Бог, който е дал живот на това свое творение заради добротата си... Той, който е направил човека, за да участва в Неговото неповторимо добро, и е надарил неговата природа със способността за всички видове съвършенство, така че неговите импулси да направляват съответните действия чрез всички дарби на неговата природа, никога не би го лишил от най-прекрасната и най-ценната добрина – дарбата свободно да определя съдбата си.”

След това св. Григорий се обръща към въпроса за принудата или липсата на свободна воля и заключава, че „ако необходимостта по някакъв начин управлява живота на хората, то тогава „образът” би бил опорочен”. Ако Всесилният и всемогъщ Бог не принуждава човешките същества да действат съобразно доброто, тогава на никое човешко същество не е позволено да отхвърли свободата, дарена от Бог, чрез създаването на човека по Божия образ. Златоуст също отбелязва, че дори когато Бог е прегузнал дадено събитие, „това не означава отнемане на способността за избор или на свободата на моралния принцип, нито означава поставяне на човешкия живот под абсолютните ограничения на обстоятелствата”. Православието винаги е учило, че дори и след първородния грях човешките същества продължават да носят Божия образ, макар и опорочен от склонността да се извършва зло.

В Точно изложение на православната вяра св. Йоан Дамаскин поставя основите на православната антропология – той твърди, че човешките същества са надарени с разум и свободна воля, което ги прави способни да правят избор:

„По тази причина ние твърдим, че свободната воля възниква в същия момент, в който и разумът. (...) Свободната воля задължително трябва да е тясно свързана с разума. Защото ако човек е рационално, а не ирационално творение, тогава той е господар на своите действия и е надарен със свободна воля. (...) Като рационално същество, човек управлява природата, а не природата управлява него; и така, когато той иска нещо, той има властта да ограничи желанието си или да го задоволи в зависимост от собствените си желания.”

Привържениците на идеята, че хората, които не следват Бог, могат и трябва да бъдат принуждавани да го правят „за тяхно собствено добро”, не разбират православното богословие, тъй като Църквата учи, че хората имат свободата да я отхвърлят.

Според някои автори Православието стимулира фатализма, като насърчава своите последователи да приемат житейската си съдба и никога да не полагат усилия за нейната промяна и подобрене. Това мнение обаче не е възглед на Църквата и то е осъдено от св. Йоан Златоуст:

„Тогава нека се стремим, нека се придържаме към това и така ще отхвърлим от нашите души всички разрушителни доктрини, като например тези, свързани със зависимостта от раждането и със съдбата. (...) Вярвайте, че съществува място за наказание и Царство небесно, не вярвайте в зависимостта от раждането, защото това отнема свободното ни действие и ни подчинява на необходимост-

та и силата. Тогава недейте нито да сеете, нито да садите, нито да ходите на война, нито се захващайте с каквато и да било работа. Защото независимо дали ще го направите или не, нещата ще се случат според случайността на раждането (или ако човек вярва – според астрологическото предопределение). Защо тогава да се нуждаем от молитвата? И заслужаваш ли тогава да бъдеш християнин, ако вярваш в зависимостта от раждането. Защото тогава ти няма да бъдеш отговорен. А откъде произхожда изкуството на живота? И то ли идва от раждането? Ти отговаряш „да“ и че някои хора са обречени да станат мъдри чрез труда. Но можеш ли да ми покажеш някого, който да е научил изкуство, без да се труди? Не можеш. Така че неговите способности не произлизат от произхода му, а от труда.”

Православието признава, че свободата може да доведе и до грешки. Както отбелязва отец Василий Зенковски, нашата свобода не е „свобода от възможността за грешки“, но човешките същества запазват „духовните функции“ на разума, свободата и моралното съзнание. По тази причина възможността за грешни решения не обезсилва силата на свободния избор.

Свързани с идеята за свободния избор са концепциите за равенството и суверенитета, благодарение на които хората имат правото да установяват и упълномощават съответните правителства. Равенството между всички хора е фундаментална концепция във възгледите на Златоуст за обществото; или както заключава Флоровски: „Той има собствен възглед за справедливото общество и по неговото мнение най-важната характеристика на това общество е равенството. Този дар на еднаквите права на всички хора е балансиран от възгледа за еднаквата отговорност, споделяна от всички пред Бога в деня на Страшния съд. Равенството в моралната отговорност е силно изразено в писмото на архиепископ Герман от Казан до цар Иван IV през 1566 г., според което Божията справедливост е еднаква за всички – „както за царете, така и за обикновените хора“. Изворите споменават, че царят бил оскърбен и ядосан от това твърдение, което влизало в противоречие с неговото мнение и с това на неговите „любимци“, поради което наредил този духовник да бъде убит.

Св. Йоан Златоуст предугажда и концепцията за народния суверенитет, която лежи в основата на републиканската система, като твърди, че властта над всички творения е дарена на човечеството като цяло, а не на определен индивид. „Бог ни е дарил с тази власт от самото начало и ни е поставил над всички други неща. Той е оказал чест на нашата природа не само по този начин, но и чрез величието на мястото, на което сме поставени (...) гарявайки ни също с разум и безсмъртна душа.“ След това човешките същества поверяват тази власт на определени хора или институции. Владетелите имат възможността да упражняват своята власт „по Божията милост“, защото „гласът народен е глас Божи“, обявява Руският патриарх Йов.

През цялото съществуване на Византийската (Източноримската) империя се счита, че императорът управлява не по силата на наследството или завоюването на трона, а като получава властта си от хората, поради което е задължен

да управлява в името на тяхното добруване. През 518 г. чичото на Юстиниан, Юстин, прави следната декларация пред събралото се множество по време на своята интронизация, след като получава короната от ръцете на патриарх Йоан Константинополски: „Приемайки империята след всеобщ избор и с благословията на Всемогъщия Бог, ние умоляваме Божието провидение да ни гари със своята милост, за да правим всичко във ваш интерес и в интерес на гържавата.” Тази концепция не може да бъде отхвърлена като принадлежаща на ранната Византийска империя, защото обръщението на Юстин е запазено за поколенията в произведенията на император Константин Багренородни през десети век. Сходно мнение изразява и руският патриарх Йов при избора на Борис Годунов за цар през 1598 г.; тогава Годунов е обявен за цар по „всеобщото желание на хората”.

Вече беше споменато, че според св. Йоан Златоуст властта на императора е изборна и произхожда от желанието на народа да бъде управляван. Дори през XIII век византийските гърци поддържат схващането, че императорската власт „по принцип, макар и рядко на практика, е избираема, а не наследствена” – т.е., че властта на императора произлиза от народа. Редица примери от историята на източните славяни доказват същото. През 1146 г. княз Изяслав от Киев обяснява правото си да управлява с думите: „Как се случи аз да управлявам в Киев? Народът на Киев ме постави на това място.” През XII век синовете на княз Всеслав от Полоцк върнали властта на народа в княжеството, което след тяхната смърт било конституирано като република. В края на същото столетие, през 1196 г., събор на руските князе формално признава правото на народа на Новгород да избира своя княз и така носител на суверенната власт в този град-гържава продължил да бъде народът, а не наследствена династия. В града-република Псков местното правителство обявява, че „град Псков не може да бъде управляван от никои княз, който не се ползва с подкрепата на хората, които живеят в него”. През XX век, когато братът на цар Николай II Михаил връща императорския трон обратно на руския народ през март 1917 г. и по този начин доверява бъдещето на руската гържава на избираемо представително събрание, той завършва цикъла, започнат от неговия предшественик Михаил Романов, когато през 1613 г. той за пръв път приема трона по покана и след избор от Земския събор.

Православната антропология признава, че човешките същества притежават качества, необходими за създаването и поддържането на републиканската форма на управление: човешките същества притежават гаран от Бога разум и свободна воля и съответно способността да правят избор. Човешките същества несъмнено са свободни да изберат и автократична форма на управление, ако тя в най-голяма степен съответства на техните ценности и желания, но със сигурност те не са ограничени да направят само този избор¹. По тези

¹ Още повече, че автократичната форма на управление не е наложена по неизбежност на православните. Както отбелязва известният руски историк Сергей Пушкарев, ерозията на народния суверенитет в древна Русия е резултат от монголското нашествие. След него „на князете вече не е било необходимо да търсят народната подкрепа. Те започват да получават своята власт не по волята или със съгласието на вече-то (народното събрание), а чрез т.нар. ярлъци (дарения), които се дават на княжеството от татарските ханове.

причини православните християни могат да създадат и подкрепят републиканската система с чиста съвест и със съзнанието, че подкрепата и участието им в тази форма на управление е в пълно съответствие с тяхното религиозно наследство.

Текстът е част от книгата *Императори и избори. Помиряване на православната традиция с модерната политика* (Gvosdev, Nikolas. K., *Emperors and Elections. Reconciling the Orthodox Tradition with the Modern Politics. Troitsa Books. Huntington. New York. 2000*).

Превод от английски: Момчил Методиев

Венцислав Каравълчев е роден през 1967 г. в Бургас. Завършил Духовната академия в София, специализирал в Швейцария и Гърция. PhD, MA, MPhil в областта на исляма и християно-мюсюлманските отношения от университета в Бирмингам (Великобритания). Докторант по църковна история в Атинския университет. Като сътрудник на Church mission society в Англия, преподавал в семинарията в Батуми, Грузия. Женен с две деца.

Венцислав Каравълчев

СВЕЩЕНИКЪТ И ПОЛИТИКАТА

Само няколко дни след като медиите оповестиха, че ще бъде издигната кандидатурата на о. Боян Саръев за кмет на Кърджали, отецът официално заяви, че я оттегля. Причината е, че Пловдивският митрополит Николаи отказва да даде благословение за новото начинание, позовавайки се на Устава на БПЦ, който забранява на свещенослужители да се занимават с несвойствени дейности. Само времето може да покаже доколко е било мъдро това решение. Все пак трудното икономическо положение, в което се намират много от българските свещеници, отдавна е принудило мнозина да доизкарват препитанието си с госта несвойствени дейности – търговия, строителство и строително предприемачество, производство на различни изделия, ресторантьорство, хотелиерство и т.н. И това е прието като даденост в църковния живот. Явно определеното за несвойствени дейности е госта разтегливо и това, което е ежедневие за едни, се явява сериозна пречка за други.

Нито мога, нито искам да изнемам прерогативите на днешните ни църковни управници по въпроса има ли или не право о. Боян да се кандидатира за кмет в един толкова сложен етно-политически казус, какъвто се явява (или по-скоро бе превърнат от действията и бездействията на родните политици) град Кърджали. Все пак дейността на един духовник винаги е била църковно-обществена и тази обществена дейност трудно може да бъде вкарана в рамките на някакво определение или канон.

Не съм нито от симпатизантите на отец Саръев, нито от вечно критикуващите го. Давам си ясна сметка, че е лесно, но най-малкото неетично да критикуваш действията на една безспорно харизматична личност от позицията на собственото си бездействие. Само който нищо не прави, той не греша. Личната ми позиция обаче е, че след 18 години неуспешни кандидатури и различни политически хватки за контрол над града, Кърджали можеше да намери в лицето на о. Боян, ако не един съзидател – обединител, то поне достатъчно компромисна за всички личност. Тук нямам предвид воюващите на територията политически партии, а обикновените избиратели от общината – българи и турци, отдавна превърнали се в зложители на винаги печелившата ДПС политика „разделяй и владей“. И на българи, и на турци отдавна им е омръзнала липсата на реална алтернатива, която да работи за тях самите. Едните (българите) отдавна са превърнати във второкласно малцинство в собствената си държава, а другите навярно все по-често си задават въпроса какво печелят от всички тези гръмки предизборни обещания.

Но да оставим горното на политическите анализатори, те вече правят всякакви прогнози за бъдещето на региона, и да се опитаме да видим ситуацията през призмата на църковното минало. За целта ще направя една кратка историческа ретроспекция, която показва, че участието на клирици, най-вече митрополити и епископи, в управлението на Византия, а след това и на освободените балкански държави е едно често срещано явление. Макар че става дума без съмнение за изключение от постановленията на каноните, тези изключения не са никак редки и не са приемани негативно от Църквата. Разбира се, винаги трябва да имаме предвид, че църковното право не действа на принципа на днешното американско законодателство, където прецедентът създава правилата. Тоест, ако някой клирик се е ангажирал в политиката (а такива примери има немало в новата ни история), то това не значи, че Църквата дава картбланш за действие на всеки църковен авантюрист да се пробва в политиката, обикновено след провал на църковното поприще. Защото основният принцип, който движи Православната църква през вековете, е да избегне сливането на духовната и гражданската власт – един феномен, който може да се окаже губителен за истинския църковен живот. Неслучайно Източната църква не познава западното сливане на двете власти в лицето на папата, известно в науката като папо-цезаризъм.

Тази ретроспекция няма претенции за всеобхватност и изчерпателност, а просто маркира по-известните примери. В първата група са православни йерарси, които без формално да заемат светски пост, участват активно в политическия живот на областите си, поемайки на моменти административни и дори военни функции. Давам си сметка, че това става в условията на едни различни отношения между Църквата и държавата, но се спирам върху тези примери, тъй като търсим принципа, породил както въпросните канони, забраняващи на клирици да участват в управлението на страната си, така и отклоненията от тях.

Ярък пример от ранната църковна история е св. Кирил Александрийски. Още от първите дни на своето архипастирство между него и александрийския префект Орест се установили недружелюбни отношения. При поредния конфликт между

християни и евреи, когато положението станало нетърпимо, св. Кирил, виждайки невъзможността или нежеланието на Орест да се справи с конфликта, иззел неговите прерогативи на управител и принудил еврейското население да напусне града чрез редица административни мерки.

Предстоятелите на Римската църква били принудени, особено в ранния период, да поемат функциите на отбранители на града, бидейки единствената стабилна институция в разорения от варварски нашествия регион. Св. папа Лъв Велики бил на дело истински пастир на Рим и по думите на апостола станал „всичко за всички“ (1Кор. 9:23), неговото енергично застъпничество спасило Рим, укротявайки не кого да е, но самия Атила. Св. Григорий I Велики, папа Римски, наричан още заради красноречието си Двоеслов, на практика се превърнал и в духовен, и в граждански стожер на обградения от варвари Рим, който василевсите в Константинопол нямало как да защитят. Той се грижел и за църквите, и за крепостните стени, намирал и отделял средства както за прехрана, така и за отбрана. Може би тук е мястото да приведем и най-известния пример от българската история – когато цар Иван Шишман избягал от Търново в Никопол, последен управник и защитник на средновековната ни столица става св. патр. Евтимий Търновски.

Във Византия пък, където светската и църковната власт били тясно обвързани, влиянието на църковниците в политиката било огромно. Сред безбройните имена, които могат да се приведат като примери, изпъква това на св. Теодор Студит, който освен с голямата си ревност по Православието е известен и с активното си участие в политическия живот на Византия. Той считал, че е в правото си да влияе на императора за взимането на важни политически решения, включително и военни. Св. патр. Фотий пък води отбраната на Константинопол през 860 г., когато голяма руска флота заплашва столицата.

През близо петте века на османското робство Константинополският патриарх освен пастирските си задължения към християнския милиет е носил и политическата отговорност за него пред султана...

Втората група примери включват онези, обикновено висши духовници, които заемат освен църковните си административни постове и граждански такива. Още в каноничния сборник „Азбучна синтагма“ на Матей Властар (XIV век), в коментарите към каноните, забраняващи участието на духовници в гражданското управление, се споменава за допускането на „изключения“ от общото правило. Като причина се посочва „волята на императора“ и се дават примери: „Така вероятно затова по времето на император Михаил Дука известният митрополит на Сига се занимавал с държавни дела, а Неокесарийският митрополит пишел светски закони, а при нас митрополитът на Кизик Нифонт изпълнява длъжността секретар и всякакви служения народни...“ Примерите във Византия са многобройни, макар и да остават изключения от правилото – да споменем само Михаил Псел, известния философ, държавник и духовник във Византия, една от най-значимите политически фигури през XI век.

В новата история също не липсват примери. Само преди броени дни се честваха 30 години от смъртта на архиепископ Макарий III, първия президент на Република Кипър, който е уникален случай на съчетаването в едно лице на гражданската и църковната власт. Архиепископ Макарий съчетавал двата поста с малки прекъсвания от 1960 г. до смъртта си през 1977 г.

Ако се възгледаме в най-новата ни история, също ще открием много имена на духовници, активно ангажирани в политическия живот. Митрополит Авксентий Велешки след Младотурската революция от 1908 г. е депутат в парламента на Османската империя. Йеродякон Изнахий Войнов след освобождението през 1878 г. е председател на Съдебния съвет във Видин и виден геец на Народно-либералната партия. Първият български екзарх, Антим I, е председател на Учредителното народно събрание 1879 г. и на Първото велико народно събрание през 1879 г. И може би най-красноречивият пример е с големия български писател и църковник Васил Друмев – митрополит Климент Търновски, който съчетава пастирските си задължения на два пъти с поста министър-председател на Княжество България (1879–1880, 1886)... Православността на последния не се оспорва от никого, даже често пъти е издиган в еталон за съвременен пастир в новата българска история.

Примери от най-новата ни история са участията на митрополит Галактион и митрополит Панкратий в Седмото велико народно събрание (юли 1990 – окт. 1991), както и на духовници в политическите структури на СДС в годините непосредствено след демократичните промени.

Може да се каже, че днес отношението на Православните църкви към участието на свещениците в политическия живот е противоречиво и нееднозначно. От една страна, стоят църковните канони, които ограничават не само политическата дейност на духовенството, но и всяка друга несвойствена на този сан. От друга страна обаче, всяка поместна Църква живее с предизвикателствата на своето общество и неминуемо се ангажира с политиката. Това е най-силно забележимо при Сръбската православна църква, която наравно с гържавата участва в решаването на етническите и националните проблеми на страната. Изключение не прави и Гръцката православна църква, където преди няколко месеца течеше дискусия „за” и „против” участието на духовници в политиката по повод много сходен със случая на отец Боян Саръев. Тогава Св. синод на Гръцката църква каза за пореден път чрез своя представител, митрополита на Александруполис, „не” на участието на духовни лица в политически партии. Изявлението дойде в отговор на желанието на свещеник Спиридон Цакалос да участва в местните избори тази година. „Не се разрешава разделението на вярващите, това не е подходящо за духовната роля на йерея”, заяви митрополитът. „По този въпрос важи предишното решение на Синода, което, ако се наложи, може да бъде издадено отново. А именно, че Църквата гържи категорично на позицията си да пази еднаква дистанция от всички партии.”

В същото време Гръцката църква открито участва в политическия живот на страната. Така например в разгара на пожарите в Пелопонес Атинският архие-

пископ Христодул направи изявление от Маями, където очаква трансплантация на черен гроб, че счита пожарите за част от организиран план за дестабилизация на страната. Това всъщност беше и официалната, но твърде нереалистична теза на управляващите от „Нова демокрация“, които виждаха във варианта с тайнствения всемогъщ враг единствена възможност да оправдаят пълното си безсилие да се справят с тежката ситуация в страната. Естествено, тази намеса на архиепископа в политическия спор в Гърция предизвика критика включително и сред митрополитите. Реакцията на новия говорител на Св. синод, Солунският митрополит Антим, бе, че „Църквата по никакъв начин не се намесва в предизборната борба и уважава всички политици, тъй като се намира над всички партии“.

Въпреки това обаче гръцките църковни лидери не могат да се вместят в аполитичните рамки на църковните канони и постоянно ги престъпват. Само преди няколко дни гръцките медии отразиха началото на предизборната кампания на „Нова демокрация“ в Солун, благословена от местния влиятелен митрополит Антим. Предизборните репортажи изобилстват от срещи с митрополити, освещаване на църкви и църковни учреждения и т.н. През последните години „Нова демокрация“ флиртуваше с гръцките владици и направи редица отстъпки пред тях, които предишното правителство на ПАСОК не беше склонно да извърши. В предизборните листи на „Нова демокрация“ са включени близки хора на архиепископ Христодул, бяха приети редица спорни закони, като тези за църковните академии, църковната програма за религиозен туризъм бе включена във финансирана от държавата обща рамка за развитието на регионите, преди два месеца Църквата получи държавна субсидия от 30 милиона евро за социалната си дейност и т.н.

Политически най-активната Православна църква днес е руската. През последните години тя все по-последователно се стреми да изгради църковно-политическия модел на модерната руска „симфония“. И в нейното отношение към политиката е налице същата двойственост, както и в Гърция. От една страна, последователно изповядвана аполитичност, а от друга, силен стремеж за използване на политически лостове за вътрешноцърковни цели.

В дореволюционна Русия Църквата не ограничавала свещениците да се кандидатира за Думата, а правителството и монархът даже поощрявали тази тенденция. Така например в Първата дума имало 19 свещеници, във Втората – 17, в Третата – 48, а в Четвъртата – 45. През 1938 г. Сталин собственоръчно зачеркнал от конституцията статията, лишаваша духовенството от изборителни права. Този акт тогава се интерпретира като покана към лоялното на властта духовенство да участва в Съветите.

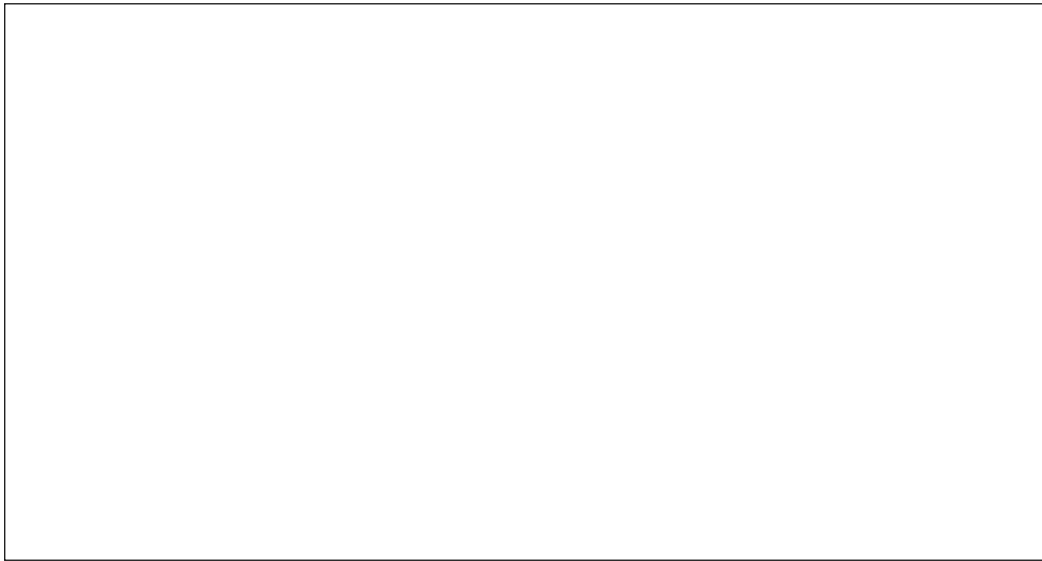
След Перестройката църковното ръководство започва да стеснява рамките на политическа активност на духовенството, като първото решение е относно изборите през 1990 г., когато е постановено никой свещеник да не участва в изборите, ако няма благословия за това от епархийския си архиерей. Политизацията на обществото, която се пренася и сред духовенството, явно кара

Московската патриаршия да вземе и крайното си решение от 8 октомври 1993 г., с което забранява участието на свещенослужители в „представителните органи“ на Русия. Конфликтът в началото на 90-те на известния депутат отец Глеб Якунин със Св. синод активизира диалога в Русия по този въпрос. Отец Глеб Якунин е голям участник в правозащитното движение през 60-те и 70-те години, а през 1976 г. е съосновател на Християнското сдружение за защита на правата на вярващите в СССР. За времето до арестуването си през 1979 г. той издава десетки материали, доказващи репресивния характер на съветската власт срещу Църквата. През 1990 г. той е избран за депутат, въпреки че патриарх Алексий се обявява против, за което му е наложено запрещение от Св. синод на Руската православна църква. А през 1993 г. той е низвергнат заради „съзнателно непослушание на Църквата“ и в частност на решението на Синога от 8 октомври същата година, с което се препоръчва на свещенослужителите „да се въздържат от участие в изборите в качеството на депутати в органите на представителната власт, действащи на постоянна основа“. Въпреки това отец Глеб Якунин не се подчинява и в периода от 1993 до 1995 г. е депутат в Първата държавна Дума на Русия. Странното е, че по същото време, когато Св. синод на РПЦ налага наказанието на отец Глеб Якунин, негов член – Минският митрополит Филарет, е депутат във Висшия съвет на Беларус. Противоречието било обяснено с факта, че указът на Синога визира предстоящо участие в изборите, а не е призив към вече избраните за депутати да оставят постовете си. Така или иначе, прецедентите в Русия и днес са много – освен отец Глеб Якунин депутати в руския парламент са били още отец Вячеслав Полосин и отец Алексей Злобин, както и Ярославският архиепископ Платон. Фактически всички местни съвети имат депутати в расо, като повечето съчетават църковната служба с държавната. В близкото минало депутати на СССР и Русия са били също предишният патриарх Алексий, Волоколамският митрополит Питирим, Ярославският архиепископ Платон.

Всъщност най-аполитична сред поместните православни църкви е може би именно нашата българска Църква. Но това не е поради желание да се спазват стриктно църковните канони, както демонстрира Пловдивският митрополит Николай, а поради общото състояние на стагнация, характерно за целия ни църковен живот. Тоест у нас е налице не аполитичност, а апатичност. Въпросът за участието на свещенослужители в изпълнителната или законодателната власт не е коментирал публично от Св. синод, нито е известно официално становище по темата. Така отговорността за участието или не на клирици в политиката остава лична и е по усмотрение на всеки митрополит. Най-вероятно каквото и да бъде решението на епархийския митрополит, то щеше да бъде прието от останалите членове на Синога, които се стремят максимално да не се намесват в решенията на чуждите епархии. Въпреки че това често влиза в противоречие със съборното начало в Църквата и превръща епархийското разделение във феодално такова. През последните години вместо с политическия елит, който е променлив съюзник, най-активните български висши клирици се ориентираха към коопериране с бизнесмените в епархиите си, с които могат да си сътрудничат било за църковна, било за своя полза, без да са изложени на пряката медийна светлина. Тъй като досега диалог на тази тема не бе инициран в българските

църковни среди, то вероятността това тепърва да се случи е нищожна. Така у нас и занаят ще се действа на принципа на прецедента, непоследователно, така че винаги да има ниша за самоволни решения.

С горните редове не искам да споря с онези, които държат на строгото спазване на църковните канони, а единствено да изложя и една различна позиция, подкрепена с примери от динамичния и многообразен живот на Църквата през вековете. Тези примери показват, че е възможно духовник да поеме задължения, простиращи се зад традиционно определените му обязанности, без това задължително да доведе до отрицателна реакция на Църквата. Лична е отговорността той да може правилно да прецени силите и възможностите си, за да не се превърне новото поприще в пречка за изпълнението на пастирските му задължения и тогава да се потвърди евангелският мотив, залегнал в църковните канони, че никои „не може да служи на двама господари“.

Владимир Можегов

ЗАГОВОРИ СЕ ЗА РУСКАТА ИДЕЯ

Църковен проект за национална модернизация

В края на август Руският народен събор под председателството на митрополит Кирил разгледа „Руската доктрина“ и представи този любопитен документ на обществеността. За самото представяне и за доктрината писаха в пресата. Съмнително е, наистина, че с текста от осемстотин страници биха могли дълбочено да се запознаят мнозина. Но ако целта на акцията е била рекламата на проекта, то тя оправда очакванията. Думите „Руска доктрина“ днес се прозвонят навсякъде. А ако никой не знае що за чудо е това – то пък кога ли у нас е било по-различно?

„Руската доктрина“ е последният и най-убедителен опит на национал-патриотичните сили да представят нещо значително и съзидателно. За двайсет години в идеологически план не беше произведено нищо смислено. Не е изненадващо, след като основа на идеологическите битки през 90-те беше празнотата. Либералите творчески рушаха до основи стария свят и неумело скалпваха от родната кал своето по западен образец, а явлението национал-патриоти в същността си беше реакция на упадък, разрухата и националното унижение – реакция противоречива и лишена от собствена основа. Скърцането със зъби и грънкането с оръжия не оставят място за интелектуално съзерцание.

Поколението на старите политически бойци слиза от сцената, идва новата смяна. Създадената още през 2005 г. доктрина е продукт на младите интелектуалци, с което е и интересна. Основният автор, Виталий Аверьянов, е млад (1973), умерено консервативен философ. Върху обложката на тежкия труд искрящият младежки талант е уравновесен с имената на двамата съавтори: главният редактор на списание *Русский предприниматель* Андрей Кобяков и неговият заместник Владимир Кучеренко (по-известен като Максим Калашников). Но тонът се дава от младите ястреби идеалисти, такива като апологета на атомното православие Егор Холмогоров и редактора на православно-политическия сайт „Дясната ру” Иля Бражников. В работата над документа са взели участие повече от 70 експерти. Доктрината е важна по-скоро за самите патриоти, като видим резултат от саморефлексията им, опит за самооткриване. На рег е амбициозната задача – разработката на „Руската доктрина-2”. Тя няма да бъде просто стратегически труд, а програма за преобразувания в близкото бъдеще.

Основа на бъдещата руска държава трябва да станат „хармоничното съчетаване на демокрацията, аристокрацията и автокрацията”, а също и „смислокрацията”, а именно – интелектуалният елит, въоръжен с идеология. Вдъхновението си творците черпят от идеята за православната монархия, от Московското царство от XV в., и самата идеология може да бъде наречена добре избелената в интелектуален разтвор (в работата над проекта са взели участие около 30 кандидати на науките и около 10 доктори на науките – признават скромно авторите) идея за византийска теокрация. В качеството на национален идеал авторите обявяват „верността към Православието”, която „днес може да бъде оценена като верност към самата нация”. Но ако тезисът „руснак – значи православен”, като своеобразно националистическо „арианство”, смесващо духовната и земната природа, изглежда от християнска позиция доста съмнителен, то предложението да се замени понятието „многонационален народ” с понятието „многонародна нация” не е лишено от блясък (макар че на мене ми се струва, че руснак – това изобщо не е националност, а по-скоро – състояние на духа).

Не липсват в доктрината и други смели мисли. Например опитът да се преосмисли лозунгът „Цялата власт на Съветите!” в духа на съсловно-корпоративното управление. Провъзгласяваната тук власт на Съветите (стратегическа, военна, на съвета на традиционните религии, на държавния съвет по икономика и култура) е любопитна алтернатива на съвременната партийна система.

Разбираем е интересът към проекта в църковните кръгове. Православието е ядро на доктрината, а така отчетливо описаният свод на държавно-църковните отношения не може да не породи видения и в умовете на самите църковни чиновници. Прот. Всеволод Чаплин неотдавна изложи собствената си идеологическа база в „Петте принципа на православната цивилизация”, които са далеч от фундаменталността и смелостта на мисълта на „доктринерите”, но не са лишени и от пориви, сред които се откроява следният: „жертвата на своя (а при защита на вярата и отечеството) и на чуждия живот е норма на поведение за православния християнин”.

На наличието на такава мощна идеология, като „Руската доктрина“, другите партии могат само да завиждат. Нищо подобно нямат нито либералите, нито етнонационалистите, да не говорим за комунистите. „Доктринерите“ имат пълното право да заявяват, че са успели да създадат алтернатива на многото идеологии.

Доктрината допадна на Събора: „Основните инициативи на Световния руски народен събор от последните години и стратегията на „Руската доктрина“ са съзвучни в много отношения.“ Награждавайки авторите с почетни дипломи, Съборът санкционира разпространението на концепцията сред народните маси. Авторите се надяват, че създаденото от тях ще се превърне в един от документите, формиращи дневния ред на следващия Събор през февруари 2008 г.

Наистина имиджът на „Руската доктрина“ вече беше силно накърнен от Дмитрий Розозин, който я обяви за идеологически фундамент на „Велика Русия“.

Ден след обсъждането на „Руската доктрина“ на Руския събор патриарх Алексий II отбеляза в интервю за вестник *Комсомольская правда*: „Убеден съм, че конституционно Църквата трябва да бъде отделена от държавата и да не се намесва във вътрешния живот на Църквата.“

Поучително е да чуеш едновременно две толкова полярни убеждения от близки източници. На мене ми е по-близко това на патриарха. А също и това на митрополит Антоний Сурожки: „Църквата трябва да бъде безсилна като Бог“, неприетежаваща никаква власт в обществото, освен нравствен авторитет. „Помисли за земна „теокрация“ могат да имат само църковни честолюбци, лишени от трезвост и смирение... Църквата и държавата са взаимно чужди“ – казва такъв просветен либерален националист като Иван Илин.

Но и да се обяви доктрината за маргинална, няма да бъде вярно. В нея могат да се съдържат много полезни за ръководителите на държавата мисли и смели политически решения. Само че какво отношение имат към това Църквата и Православието?

Московские новости
бр. 36, 2007 г.

Превод от руски: Веселина Гюлева

„Мисията на Руската цивилизация е да удържи човешкия род от катастрофа. Спасявайки себе си, Велика Русия спасява цялото човечество.“ Това не е цитат от роман на Достоевски – това е цитат от новата Руска доктрина. Документът от осемстотин страници има амбицията да се превърне в консервативен проект за възраждане на Русия. Официално той е лична инициатива на група учени, сред които се открояват имената на Виталий Аверьянов и Андрей Кобяков, но цели глави от текста и основни негови тези могат да бъдат открити в политическите програми на много руски партии („Велика Русия“, „Народен съюз“, президентската „Единна Русия“ и др.). Особено топло отношение към Доктрината прояви митрополит Кирил (Гундяев), вторият човек в йерархията на РПЦ, който лично участва в публичното ѝ представяне и подкрепи основните идеи в нея.

Документът задава „правилния подход“ към широк кръг теми: от демографската криза през пазарната икономика и либералната демокрация до отношението към Съветския съюз, симфонията между Руската православна църква и държавата, общественото покаяние, ролята на медиите в обществото и т.н. Акцентът е поставен върху изключителната самобитност на Русия и на руския път на развитие, което от своя страна развързва ръцете на авторите за мащабно социално и цивилизационно инженерство. Ето няколко цитата, които без да претендират за изчерпателност, дават макар и бегла представа за нагласите на авторите:

„За нас Русия е от един порядък с такива духовни символи, като „Бог“, „светиня“, „вяра“; Русия е цивилизация на справедливостта и милосърдието; Русия, като своеобразен образец на „правилната“ империя, е изключителна държава, тя е исторически шеф-овър, с който ние, като нация, трябва да се гордеем; трябва да се откажем да разглеждаме демокрацията като свръхценност в политическото устройство на Русия. Ние имаме други свръхценности – идеалът за духовен суверенитет и идеалът за социална правда; на нас ни е необходима „честна“ демокрация, която да бъде уравновесена от автократия и аристокрация: необходим ни е силен лидер, вожд на нацията, необходима ни е нова аристокрация, а не сегашният псевдоелит, загубил ориентация във времето и традицията.“

Особено място е отделено на отношенията между Руската православна църква и държавата: „Днес Православната църква е единствената неразчленена традиционна структура върху цялото историческо пространство на Русия; условие за бъдещото възраждане на Русия е съюз на държавата с Църквата и от друга страна – тесен съюз на Църквата с обществото; Православието трябва да се разглежда не като сегмент от обществения живот, а като сила, тъждествена на цялата национално-държавна традиция на Русия; след възраждането на хиляди храмове, следващ етап от православното възраждане на Русия би могло да стане създаването на православни ордени. Говорим за формиране на активни общества от православни миряни, включването им в редица обществени и духовно-политически проекти, излизачи извън рамките на раздробения енорийски живот.“

Ето как е отразена темата за общественото покаяние: „Когато на християнина му предлагат да се покае за измислени злодеяния към други народи, той твърдо отговаря: да се каеш пред себеподобни не е прието и освен това те имат повече основания да се покаят пред народа на Русия и ако искат, могат да започнат този акт незабавно. „Ние съгрешихме пред Твореца – ще кажат православните, – а пред

православните съгрешиха мнозина, и то твърде много.”

Горе-долу така отговорил и президентът Путин, запитан за отношението му към масовите репресии през 1937 година. По този повод предлагаме на вашето внимание статията на игумен Пьотр (Мещерин), провокирана от това президентското изказване, както и от нарастващото идеологизиране на православната вяра в Русия. Игумен Пьотр е ръководител на Школата за младежко служение към патриаршеския център за духовно развитие на деца и младежи към Свято-Даниловския манастир в Москва.

Християнство и култура

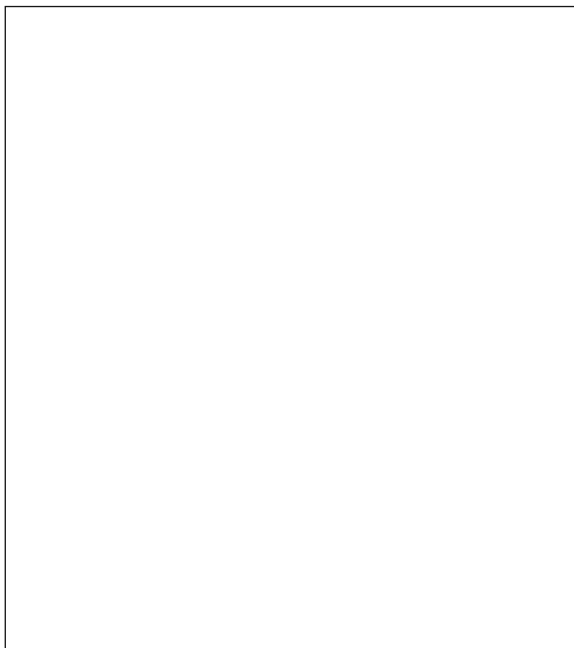
Игумен Пьотр (Мещерин)

ДА СИ СПОМНИМ 1937 ГОДИНА

На 30 юли 1937 г. е подписана заповед на НКВД №00447 (гвете нули пред номера на заповедта означават, че е дадена лично от Сталин). Тя слага начало на масовите репресии, които погубват живота на десетки милиони наши съотечественици. Трийсет и седма е самият пик на кръвопролитията. Тази година се превръща в знакова.

През юни тази година в Москва се проведе конференцията „Актуални въпроси, свързани с преподаването на най-новата история и обществознание в общообразователните учреждения”. На 21 юни се състоя среща на участниците с президента на Русия В. В. Путин. На нея президентът каза: „Дайте да си спомним събитията от 1937 г., дайте да не забравяме за тях. Но и в други държави ги е имало, дори е било по-страшно. Във всеки случай не сме използвали ядрено оръжие по отношение на гражданското население. Не сме заливали с химикали хиляди километри и не сме хвърляли върху малка държава седем пъти по-голямо количество бомби, отколкото за цялата Велика отечествена война, както беше във Виетнам например. Не сме имали такива черни страници, като нацизма, да кажем. Та какво ли не се е случвало в историята на всяка държава и на всеки народ! И не бива да допускаме да ни вменяват чувство за вина. Да помислят за себе си!” Господин Путин се ползва с огромно доверие и поддръжка сред населението на нашата държава. Толкова висок рейтинг се основава и на това, че президентът, бидейки талантлив политик, умее

ясно и концентрирано да изрази мнението, споделяно от народа. Цитираните гуми на В. В. Пути н не са изключение: към тази гледна точка се придържат твърде много жители на Русия. Заради това ще разгледаме приведенения цитат, абстрахирайки се от личността и длъжността на автора му и отнасяйки се към него именно като към популярна обществена идея.

Взривяването на храма „Христос Спасител“ в Москва.

За съжаление първото, което се набива на очи, е почти детската безотговорност. „Разбира се, няма да забравяме; но при другите е още по-лошо! В сравнение с другите ние сме направо ангели и няма за какво да ни вменяват чувство на вина!“ Като илюстрация на тезата, че „другите са по-лоши“, са изброени злодействата на самите тези „други“. Но всички изброени злодейства са военни престъпления. Безусловно те са ужасни. Но още по-ужасно е масовото изстребване на собствения народ, което не е било при „другите“, а в нашата гържава. Всяко нормално, непревзето нравствено чувство не може да не отчете, че убийствата и издевателствата над собствените деца и родители са много по-престъпни, отколкото жестокостта, безчовечността и огромното насилие по време на война. Масовият, изкуствено предизвикан глад през 20-те и 30-те години. Унищожаването на руското селячество. Непрекъснатите репресии. ГУЛаг. Депортацията

на народите. Полигонът, на който под командването на маршал Жуков се е изпробвало действието на ядрено оръжие върху нищо неподозиращите обикновени воински подразделения... И много, много друго в сравнение с което, извинете, би изbledнял и Виетнам. През XX в. само Пол Пот в Кампучия е унищожавал народа си толкова целенасочено и интензивно. Действително, „дайте да не забравяме за това“.

Да, у нас нямаше нацизъм. Нацизмът е нечовешки и престъпен режим, човеконенавистна идеология. Но у нас имаше большевизъм – режим не по-малко нечовешки и престъпен, който в добавка формира такъв народен менталитет, че ни предстоят още много десетилетия, преди да се избавим от него.

Впрочем тук не е вярна общата методологична постановка на въпроса: та нали става дума за родната ни история. Тя, разбира се, трябва да бъде разглеждана в световен контекст. Но би било странно, ако, да кажем, учебникът по история на Русия описва подробно детайлите на същата тази война във Виетнам и много кратко, с обтекаеми гуми, на половин страничка споменава за ГУЛаг със задължителната забележка, че на фона на зверствата на американската военщина нашите лагери са били много хуманни и исторически необходими.

По-нататък. Президентът Путин е православен човек. Нашето общество също

е православно. Във всеки случай непрекъснато убеждаваме себе си в това. Президентът, както вече казах, блестящо чувства и изразява мнението на народа. Да разгледаме в нашия пример каква оценка на историческите събития се получава от страна на „общественото Православие“. Уви, тя е много своеобразна: лишена е напълно от покаяние. Всъщност вместо него излизат самооправдание и прехвърляне на вината на другите, които не само че са по-лоши от нас, а и ни вменяват нещо си! Нека да помислят за себе си!

Но да помислим и ние за себе си. Какво представлява „покаянието“ в дадения контекст? Разбира се, че не е истерично „обвинение“ към себе си за това, което не си извършил, наподобяващо призивите на някои „ревностни“ към днешните хора да се покаят за личния си грях за убийството на царското семейство. Съгласете се, че ситуацията ще е нелепа, когато на изповед човек се покайва за масовото изстребване на съотечествениците си в това време, когато него още не го е имало на света. Общественото покаяние се различава от личното, от църковното Тайнство, то започва с това, както неведнъж е говорил патриарх Алексий, да наречеш нещата с техните имена: грехът е грях, убийството – убийство, мерзостта – мерзост. Такова покаяние не може да се случи без осмислената от народа обществена вина. Това осмисляне, разбира се, не е нужно да бъде „комплекс“ за вина, а трезв и истински поглед към своята история. Обществото е длъжно ясно да осъзнае, че периодът от 1917 г., ако не до 1980 г., то във всеки случай до 1953 г., е нравствено престъпен за целия народ (вярващите хора употребяват гумата „греховен“); че никакви победи и гостижения не могат да оправдаят братоубийството; че ръководителите на народа от този период са огромни престъпници пред историята; че възхвалата им и тази на делата им са не само нравствено, но и криминално наказуемо деяние. Учебниците по история трябва да описват събитията именно от такава гледна точка; политиците, не само славословещи съветското време, но дори и просто съгласни с това, че към него могат да бъдат приложени гумите „нравствена норма“, не бива да бъдат политици. Всички паметници на палачите трябва да бъдат демонтирани; градовете, селата, улиците, спирките на метрото и други места, носещи имената им, да се преименуват. Необходима е съответна възпитателна работа, започвайки от училището, подобна на тази, каквато се е случила в постнацистка Германия. Само когато за всяко руско семейство стане достоверно ясно (както това, че тревата е зелена, а небето – синьо), че Сталин е човекояец, у обществото ще

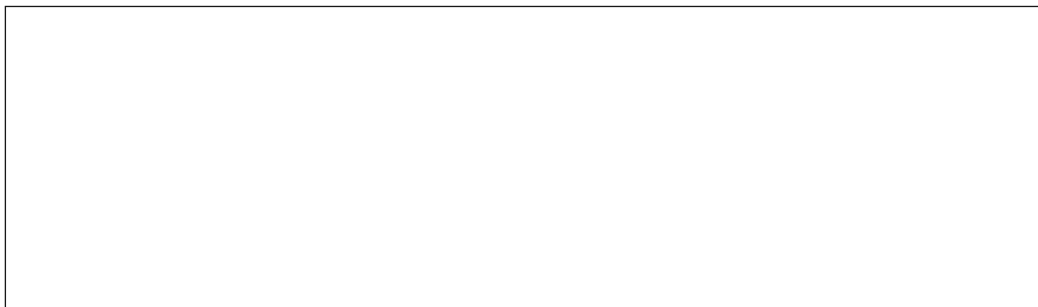
Проект за „Дом на Съветите“ на мястото на взривения храм „Христос Спасител“ и съотношението на храма спрямо предвижданото мега-здание.

се появи шансът да не се страхува от своята история, да не я преиначава, да не лъже себе си, а да оздравее нравствено и да се движи напред... Но мисля, за всички е очевидно, че това е утопия. По данни от социологическите проучвания до 40% от населението смята, че ролята на Сталин е положителна за нашата история.

Стана ясно, че на поставения в началото въпрос – какви изводи е направило обществото по отношение на събитията от 1937 г. – отговорът е неутешителен. Общественото съзнание все повече и повече е склонно да осмисля тези събития от антиетична гледна точка, да умалява мащабите им, да ги оправдава с някакви „икономически необходимости“ и „политически целесъобразности“. И дори такава ужасна национална трагедия дава повод за любимото ни занятие – търсене на „врагове“, които, оказва се, ни натрапват размисли за собствената ни история не в парадно-барабанен стил, а в свършено чуждото и ненужно на Русия „чувство за вина“...

Но мене много повече ме вълнуват процесите, случващи се в нашата Църква. Как днешната църковна действителност се отнася към разглеждания период от отечествената ни история?

У нас е прието да се счита, че прославяйки новомъчениците, Църквата е изразила отношението си към тях. Дръзвам да кажа, че такава „заявяване на позициите“ е напълно опосредствано и пасивно и е много недостатъчно. Според мене прославата на новомъчениците задължително трябва да е съпроводена с активно пастирско усилие (в момента напълно отсъстващо), насочено към това да се даде честна нравствена и евангелска оценка на времето, което е убило новомъчениците и, главно, да изясни причините и последствията от това време, които до този момент се проявяват, а и в много отношения определят нашия (в това число и на Църквата) живот. Без това усилие се получава така, че новомъчениците са отделно сами за себе си, а Църквата (тоест ние) също е сама за себе си. Без това усилие известен мисионер може да говори в предаване на едно православно радио: „С времето обликът на Сталин все повече и повече се просветлява.“ Без това просветление вече покойният протоиерей (получил, между другото, от съветската власт всичко по „пълна програма“) може да пише: „Аз, като православен християнин, ниско се кланям на Сталин“... Мнозина в нашата Църква споделят тези чудовищни възгледи. Струва ми се, че вече на православните, като минимум, трябва да им е срамно пред паметта на милионите без вина погинали хора..., но с нас се случва някаква аберация на съвестта. Дори и немалко свещеници (а след тях и паствата им) възвеличават Сталин като национален, че и църковен „герой“ и едва ли не оправдават репресиите, говорейки: е да, унищожени са няколко десетки хиляди (милионите, разбира се, са ги измислили враговете...), но навярно така е трябвало, няма какво да се направи, иначе Русия нямаше да устои... Мисля, че ако се зададе на руските православни въпросът – положително ли се отнасят към Сталин и делата му, то резултатът ще бъде по-висок от тези 40%, които са пресметнали социолозите.

Преди заукойна служба в храма на новомъчениците в Бутово.

Прякото следствие от това е, че новомъчениците (моля, с изключение на царското семейство, но това е отделен разговор) малко се почитат от църковния народ. Единичните акции не влизат в сметките. За пример – сравнете отношението на православните към Дивеевската канавка¹ и Бутовския полигон: канавката е преимуществено почитана, тя, значи, е по-важна. Сравнете количеството на поръчаните в който и да е храм молебени за блажената Матрона Московска и, да кажем, за св. Патриарх Тихон, митрополит Пьотр Крутицки или Кирил Казански.

Неотдавна на изключително представителната кръгла маса на вестник „Литературная газета“ едно високопоставено църковно лице заяви, че новомъчениците от началото на съветската власт са пострадали не в името на Христа, а защото са били монархисти. От тази „парадоксална“ (както каза самият докладчик) теза по необходимост произлязоха още две: че отсъствието на уважение към личността в нашия манталитет е правилно и добро и че в общественото битие съществуват ценности, заради които може да бъде пожертван чужд живот... И това съвсем не е някакъв случаен епизод. Днес в нашата Църква тече енергично търсене на „ценности“, конструирани върху „традициите“ и създаването на някаква нова „национално-църковна“ идеология. Ако тези ценности, традиции и идеология са същите, за които говореше уважаемият участник на споменатата кръгла маса, то налице е опасна тенденция: пред очите ни се ражда светосъзнание, чието съдържание е Православие без Евангелие, Църква без Христос, „традиционни ценности“ без етика.

И така, какво се е случило през 1937 г. (и през всички многогодишни репресии на съветското време)? Първо, от библейска гледна точка – наказание и вразумяване Божие на руския народ, който вместо Евангелието избрал за себе си (или е позволил на „елита“ да избере за себе си) други жизнени идеали. А второ, реализация на практика на посочената идеология, че заради някакви ценности може (а значи е и нужно, тук границата винаги е много тънка) да се жертва чужд живот. Възражават ми: но цялата работа е в това какви са ценностите. Точно така. Ценностите на земята са изключително едни – евангелски, а на Евангелието му е свършено чужда мисълта, че дори заради Христос може да се жертва чужд живот. Самият факт, че съвременното Православие в своята маса не виж-

¹ Особено почитано място за поклонение, намиращо се около Дивеевския манастир и свързано с живота на св. Серафим Саровски и явяването на Пресвета Богородица. (Бел. ред.)

да и не чувства чудовищното, вълпилощо противоречие на по-горе посочената (и превръщаща се във все по-популярна) „идеология на ценностите” с евангелското учение на Църквата, свидетелства за това, че истинското църковно осъзнаване на 1937 г. е все още предстоящо.

Църквата постоянно декларира, че е призвана да оказва нравствено влияние върху обществото. Такова влияние е дължно да се проявява преди всичко в това – Църквата да дава на всичко безпристрастна евангелска оценка, независимо дали то е „наше” или „не е наше”. Ако обществото все повече е склонно да оправдава злодеянията на съветския период, то Църквата е задължена не просто да говори, но дори вече и да крещи: хора, вразумете се! Не бива – грях е! – да се оправдават братоубийствените кръвопролития във всяка форма, заради всякакви „велики” цели, ценности и идеали! Но ето че и самият наш църковен организъм днес очевидно се нуждае да изясни за себе си, че Църквата е съставена от Евангелието Христово, а не от преходното „величие” на земното отечество, че не можеш да си християнин и да се разпореждаш дори и мислено с чуждия живот, че Христос ни е заповядал съвсем груго...

Най-същественният урок от 1937 г. за нас, днешните православни християни, се състои в това, че ние не сме извлекли урок от нея. Вместо да бъдем „солта на земята”, да поведем след себе си обществото в осъзнаването на националната ни трагедия, да сме за истинско покаяние по този повод и за обновяване на живота, ние, наопаки, нерядко „се строяваме” под оправдаващите престъпленията и позора на нашата история обществени и властнически настроения, развивайки „идеологията на ценностите”, в които няма място за Христос, за Неговата правда, състрадание, уважение към хората... Налага се впечатлението, че от някои съвременни православни си отива благодатта Божия, че болно сме склонни да я подменяме със земни изгоди и моментна конюнктура...

А това значи, че в бъдеще изобщо не е изключено да се случи отново 1937 г. Господ се грижи за Своята Църква, но ако „солта” Църква загуби силата си, то тя ще бъде болезнено и тъжно вразумявана от Бог: Уви, народът е грешен, народът е обременен от беззакония, злодейско племе, синове погубени! Оставили са Господа, презрели са Светия Израил, върнали са се назад. За какво ви е още продължаващото упорство? (Ис. 1, 4-5).

Печалната годишнина ни принуждава сериозно да се замислим за това.

Август 2007 г.
Церковный вестник

Превод от руски: Веселина Гюлева

Момчил Методиев

БИБЛИЯТА МЕЖДУ КОНТРАБАНДАТА И ПРОПАГАНДАТА

КАК КОМУНИСТИЧЕСКАТА ПАРТИЯ ДОПУСНА
ИЗДАВАНЕТО НА БИБЛИЯТА ПРЕЗ 1982 Г.

Една от първите медийни кампании непосредствено след падането на комунизма беше насочена срещу навлизащите в България нетрадиционни религиозни общности, популярно наричани секти. В началото на 90-те години тези общности печелеха последователи не само чрез готовите си отговори на всички важни въпроси, но и с добре оформената си религиозна литература, а и като раздаваха безплатно Библията на български език. От този период датира и първата публична критика срещу Българската православна църква (БПЦ), обвинявана, че няма волята и силите да се противопостави на „инвазията на сектите“.

Историческите свидетелства обаче доказват, че от края на 60-те и особено през 70-те години Светият синод на БПЦ полага целенасочени усилия да подготви ново издание на Библията, тъй като последното, което е от 1925 г., отдавна е изчерпано. Така в ежедневната си дейност Църквата не разполага дори с базисна богословска литература. Усилията на висшето духовенство формално се увенчават с успех през 1982 г., когато е отпечатано ново издание на

Библията, но в условията на режима това издание въобще не достига до своите потенциални читатели.

В комунистическа България Св. Писание е една от най-инкриминираните книги. Издаването на Библията за режима има преди всичко символно значение, поради което в документите то е определено като „сложен идеологически въпрос”, с чието решаване са ангажирани редица гържавни институции – Централният комитет на БКП, Комитетът по изповеданията, Министерството на външните работи и Шесто управление на Държавна сигурност. Същевременно вносът на Библията в страната е неофициално забранен, което я превръща в чест обект на въведения от Държавна сигурност термин „контрабанда на литература”. В издадената през 1984 г. пропагандна книга *Под булото на религията* подробно се разказва за редица случаи на осуетена „контрабанда” на религиозна литература, най-големият от които е през 1971 г., когато при опит да бъдат внесени в страната са заловени 4274 библии. Автор на книгата е Бончо Асенов, тогава служител на Шесто управление на ДС по направление православно гуховенство, който през 90-те години става известен като автор на множество книги за Държавна сигурност и за сектите в България.

Процесът на издаване на Библията е красноречив пример за взаимоотношенията между Църква и гържава и доказателство за това как тоталитарната гържава може да изпразни от реално съдържание всяка смислена идея на Светия синод, без формално да я забранява или да използва открити репресивни методи. Конкретният случай е показателен и за разположението на силите в Светия синод в началото на 70-те години, тъй като това е и едно от първите изпитания, на които е подложен избраният не без проблеми през 1971 г. нов патриарх Максим.

Какво печели и какво губи режимът от издаването на Библията

В политиката на комунистическата гържава от 70-те години трудно може да се направи разграничение в отношението към Православната църква или към другите религиозни общности. Православната църква обаче привлича основно вниманието на институциите, защото като най-голямо изповедание единствено може да представлява известна идеологическа заплаха за режима. Това важи особено за първата половина на 70-те години, когато гържавата изпитва сериозни опасения от възраждащия се авторитет на Църквата. С контрола върху този процес са натоварени председателите на Комитета по изповеданията през този период – заемащият за кратко този пост Стойно Баръмов и наследилният го през 1978 г. Любомир Попов. В един анализ от 1974 г. Комитетът по изповеданията стига до изненадващата констатация за засилваща се финансова независимост на църквата:

„Православната църква през последните години взе редица мерки да увеличи финансите... Държавната субсидия намали своя ангажиращ ефект, тъй като само за последните три години в бюджета на БПЦ са регистрирани излишъци до 900 000 лв. Направена през настоящата година ревизия на синода констатира съзнателно

укриване на тези излишъци, за да се създадат спестявания и условия за натиск за ново издание на Библията и ново ведомствено строителство. В последно време настойчиво се иска разрешение за ново строителство на стойност над 3 000 000 лв. и издаване на Библията в огромен тираж.”

Идеята за ново издание на Библията гатуира още от 60-те години. Един от нейните двигатели е Варненският и Преславски митрополит Йосиф, под чието ръководство Синодът назначава комисия, която да изготви осъвременен превод на Библията. Комисията завършва своята работа през 1975 г., когато Синодът за първи път иска официално разрешение за нейното издаване. Както признава председателят на Комитета по изповеданията Стойно Баръмов, идеята не е реализирана през 1975 г.,

„защото Синодът промени под наше давление становището си относно подготвения текст. Той беше модернизирания превод, извършен под ръководството на Варненски и Преславски митрополит Йосиф. Сега е подготвен текстът на първото издание на новия правопис”.

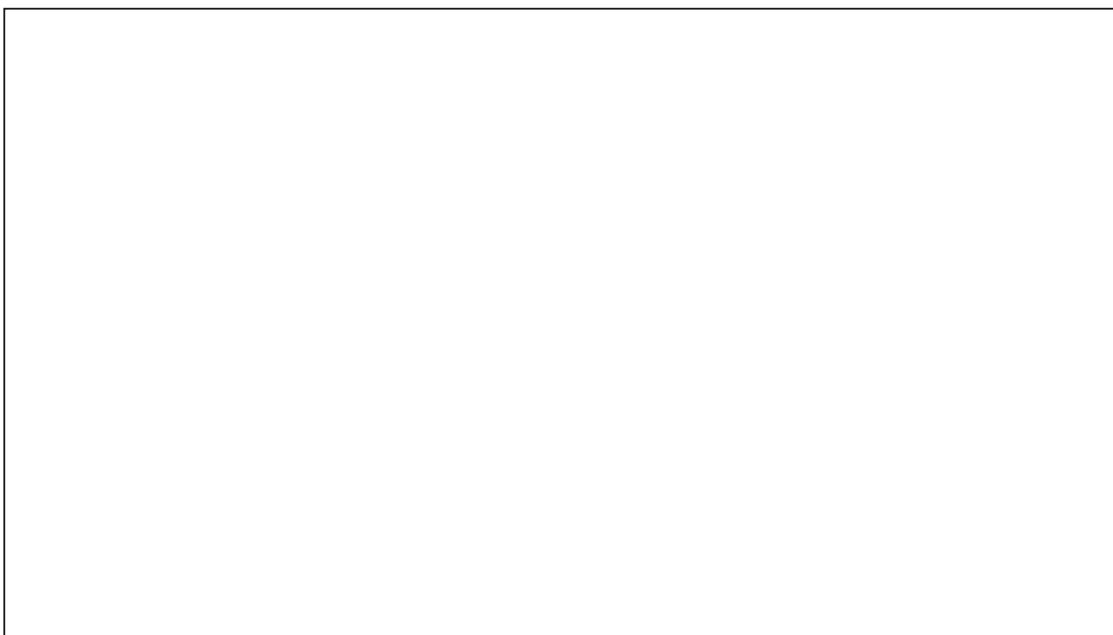
Това е първата отстъпка на Синода – през 1975 г. отпадна вариантът изданието да бъде модернизирания превод на Библията и под натиска на гържавата се пристъпва към подготовка на осъвременено според новия правопис издание въз основа на старото от 1925 г. В документите не се споменават мотивите за това искане на Комитета по изповеданията, но сред очевидните причини е желанието Библията да бъде издадена на достъпен език, както и принципното недоверие на гържавата към митрополит Йосиф, който е един от последните членове на Синода, избрани преди 1944 г.

Същевременно през 1975 г. Комитетът по изповеданията започва да сондира мнението на партийното ръководство. Това става чрез една изключително интересна Докладна записка на Стойно Баръмов до завеждащия отдел „Пропаганда и агитация” в ЦК на БКП Стоян Михайлов от 15 април 1975 г. Това е документът, който задава политиката на гържавата по отношение на издаването на Библията, тъй като заложените в него принципи остават валидни до 1982 г. Предложението фактически изпразва от съдържание идеята за ново издание на Библията, без обаче да се противопоставя на нейното отпечатване, защото

„отпечатването на Библията е един сложен идеологически въпрос. То трябва да бъде съобразено с много възможни последици, както отрицателни, така и положителни.

Социологическите изследвания на религиозността в нашата страна показват, че тя се извява преди всичко от към своята традиционност. Теоретическата обосновка в съзнанието на отделния вярващ непрекъснато отслабва. Религиозните книги се четат от вярващите, напълно едва от 3,07% и частично от 13,68%”.

Документът прави анализ на възможните положителни и отрицателни последици от издаването на Библията. Сред отрицателните фактори водещият е опасността от повишаване на интереса към религиозната литература както сред вярващите, така и в други среди, което ***„ще се отрази неблагоприятно върху... процеса на преодоляване на религиозността.***

Определени трудности ще се явят от страна на снобските увлечения, които сега са един от факторите за повишен интерес към църковната дейност”.

Въпреки тези негативи обаче документът по принцип подкрепя идеята за отпечатване на Библията. От това предложение прозират и новите тенденции в отношението към Църквата, която държавата иска да превърне във фасада за наличие на базисните свободи в страната:

„Очакваните положителни резултати от отпечатването на библията касаят преди всичко политическия въпрос за пропагандирането свободата на изповеданията в нашата страна за отговор на спекулациите с тази свобода в чужбина.

Подготовката на новото издание на библията е известна сред ръководните дейци на международните християнски организации. (...)

Известно е, че организаторите на идеологическата диверсия срещу нашата страна искат да се възползват от липсата на библията в продажба, за да оправдаят изпращането на религиозна литература и излъчването на религиозни беседи по радиостанциите. Има сведение, че на Запад са отпечатани 6 милиона отделни части от библията, главно евангелията на български език, и се търсят пътища за изпращането им у нас.”

Най-интересно е заключението на този документ, където Комитетът предлага изданието така да бъде манипулирано, че да увеличи позитивите за държавата, без да достигне до потенциалните ѝ читатели.

„В известна степен, както очакваните отрицателни резултати могат да се намалят, така и положителните могат да се увеличат, ако добре се маневрира с начина на продажбата. Може да се мисли за по-висока цена, за не голям тираж, примерно 20 000, който да не се пусне изведнъж. Една част от тиража може да бъде луксозен, за да се изпраща на Запад и да се дава като подарък на тези, които са гости на БПЦ.”

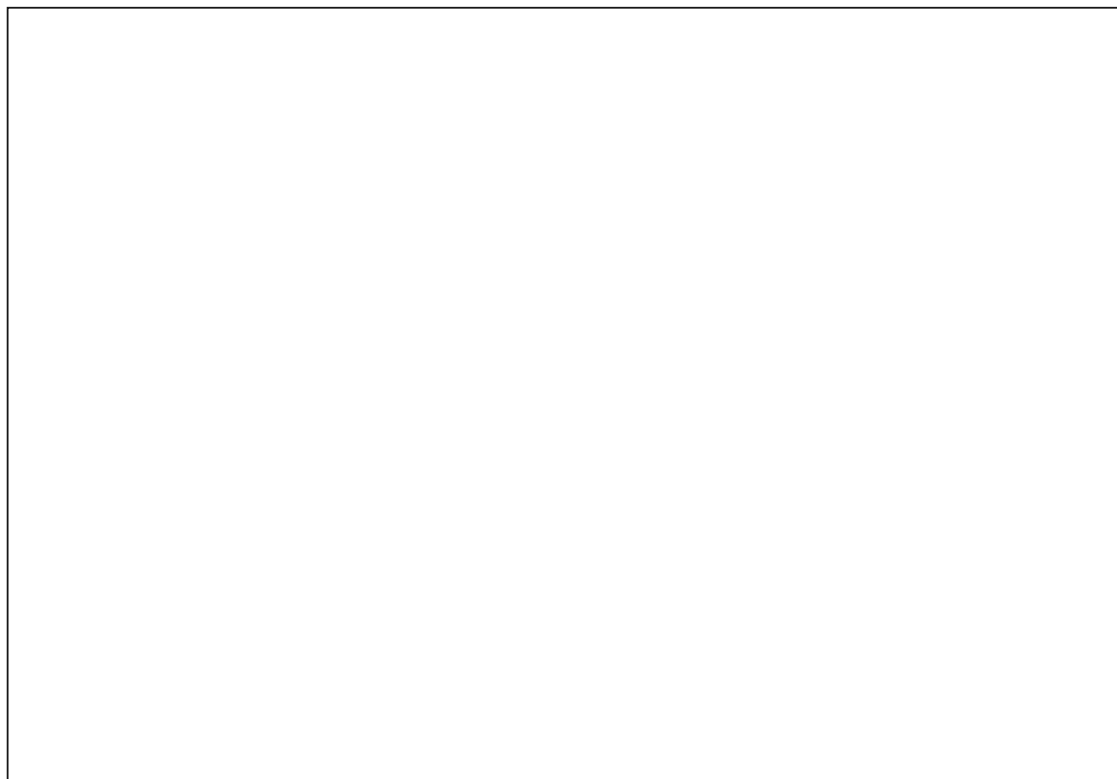
В заключение Комитетът предлага ЦК да одобри отпечатването на Библията в 12 000 обикновен и 5000 луксозен тираж, като се използва подарена от Обединените библейски дружества със съдействието на ССЦ хартия. През 1975 г. обаче преписката потъва в Секретариата на ЦК, който отказва да се произнесе по предложението на Комитета.

„На този етап тези бройки, а по-нататък ще вигим”

Въпросът за отпечатването на Библията добива нова актуалност две години по-късно. На 8 януари 1977 г. министърът на външните работи Петър Младенов, на чието подчинение е Комитетът по изповеданията, внася в Секретариата на ЦК ново предложение, а мотивите почти дословно преповтарят доводите от 1975 г. Разликата е, че този път предложението е съгласувано и с отделите „Пропаганда и агитация” и „Външна политика и международни връзки” в ЦК на БКП. Единственият нов момент е по-детайлното разработване на проблема за тиража и начина на разпространение на Библията.

„Тиражът няма да бъде голям. Ще се отпечатат 12 000 плюс 5 000 луксозни броя за подаръци. Официално може да се обяви по-голям тираж с оглед използването на част от получената хартия за други нужди. Цената може да бъде висока, разпространението по служебен път под контрола на Комитета по църковните въпроси.”

Преписката и този път потъва в Централния комитет, където престоява още една година. В крайна сметка, на 9 февруари 1978 г. Секретариатът на ЦК на

БКП приема решение № 133, което гласи:

„Дава съгласие Синодалното издателство да издаде библията в 12 000 обикновен и 5000 луксозен тираж. Хартията да се получи от ССЦ.“

Това обаче не е краят, а началото на същинските спорове между Църквата и държавата по този въпрос, тъй като Синодът не остава доволен от разрешението тиражът да бъде само 17 000. Следващата година преминава в позиционна битка между Синода и Комитета по изповеданията, като Синодът и лично патриарх Максим влагат цялата си административна ловкост, на която са били обучени от дългогодишното си съжителство с комунистическата държава. На 19 юли 1978 г. Св. синод излага пред Комитета по изповеданията аргументите си в полза на искането новото издание да бъде в значително по-голям тираж. Освен че предвидените 17 000 бройки ще бъдат недостатъчни за свещенослужителите и вярващите, Синодът привежда в своя полза и факта, че нови издания на Библията са били направени и от Руската и Румънската православни църкви, така че изданието в България няма да бъде прецедент сред социалистическите страни. Синодът завършва молбата си с конкретното искане:

„Почтително молим да се разреши отпечатването на библията в 100 000 екземпляра по формата от 1925 г., като 1000 бр. бъдат художествено – луксозно оформени за представителни цели.“

Комитетът по изповеданията отговаря официално едва на 8 декември 1978 г., като само уведомява Синода, че „смята за целесъобразно библията да бъде издадена в 12 000 екземпляра и 5000 екземпляра луксозно издание“.

Само двадесет дни по-късно обаче Комитетът променя позицията си – на 28 декември 1978 г. Любомир Попов изпраща на члена на Политбюро и секретар на ЦК на БКП Александър Лилов писмо, в което предлага „тиражът да бъде увеличен – за обикновеното издание на 20 хиляди и за луксозното на 7 хиляди или общо 27 хиляди“. На 30 декември Александър Лилов поставя върху предложението резолюция „съгласен“.

Каква е причината за промяната на становището на Комитета по изповеданията в тези кратки срокове? Отговорът се съдържа в една „Справка за някои въпроси по работата с Българската православна църква“ от 26 декември 1978 г. Причината за нейното изготвяне е „предложението гр. Тодор Живков да приеме за разговор патриарх Максим след посещението на църковната делегация в САЩ“. Сред нерешените въпроси е посочен и проблемът за тиража на Библията, като се излагат аргументите на патриарх Максим в полза на искането за по-висок тираж:

„Патриархът постави въпрос тиражът да бъде увеличен на 30 000. Мотивира се с това, че това издание ще обслужи и другите християнски изповедания като католици и протестанти, които са се отнесли вече до него за това. Той изтъква и обстоятелството, че библията не е издавана 53 години и че след като е обявил разрешената бройка на заседание на Синода, е бил подложен на нападки от страна на митрополити, като Йосиф Варненски.“

Патриархът е заявил на председателя на Комитета, че ще отнесе този въпрос до др. Т. Живков.

МВР има отрицателно становище по това искане на патриарха.”

Становището на Министерството на вътрешните работи и по-конкретно на Държавна сигурност става ясно от стенографския протокол за проведеното на 16 декември 1978 г. съвещание в Комитета по изповеданията. Освен представители на тази институция, на Славянския комитет и на Министерството на външните работи в заседанието участие взима и служителят на Шесто управление на ДС и бъдещ негов началник Антон Мусаков, в чийто ресор е и отношението към православното духовенство. Основна тема на съвещанието е съдбата на българските епархии в САЩ и Канада, но накрая Л. Попов поставя и въпроса за отпечатването на Библията:

„Патриархът идва вчера. Много силна критика има от десницата в Синода за бройката на библията... Той казва: „аз съм в много трудно положение...” Бих желал др. Мусаков да даде мнение...”

Отговорът на Мусаков е многозначителен и показателен включително и за отношението на политическата полиция към патриарха:

„За библията реакции винаги ще има. На мен ми се струва, че Максим използва становището, за да изрази собственото си мнение. Така че това не е само становище на Йосиф, но и на Максим. Мнението ми е, че не бива да им правим отстъпки. Не само затова, че има решение. По следния начин ще им кажем: „На този етап тези бройки, а по-нататък ще видим.”

В крайна сметка председателят на Комитета по изповеданията, пред заплахата въпросът все пак да бъде поставен на по-високо равнище, успява да постигне увеличение на тиража на общо 27 000 бройки. Това дава възможност в следващата справка за подготовката на срещата на патриарх Максим с Тодор Живков от 19 януари 1979 г. въпросът с отпечатването на Библията да бъде поставен в графа „Поставени въпроси, които са решени”.

Към края на 1979 г. вече е определена и технологията по отпечатване на Библията – това ще стане върху хартия, погарена от Световния съвет на църквите, която възлиза на 65 тона, а самото отпечатване ще бъде извършено в Полиграфическия комбинат „Георги Димитров”.

Само на пръв поглед обаче тези събития могат да бъдат квалифицирани като малка победа на Синода над тоталитарната държава. Висшият клир едва ли е подозирал, че няма да има контрол нито върху цената, нито върху разпространението на Библията. Тези въпроси се решават изцяло от Комитета по изповеданията, като очевидната цел е изданието в страната да бъде полулегално, а в чужбина да бъде използвано за пропагандни цели. Намеренията на Комитета могат да се видят в неговата кореспонденция през 1982 г. с отдел „Пропаганда и агитация” на ЦК на БКП. През август 1982 г. Комитетът информира ЦК, че предстои пускането на пазара на новото издание на Библията, като определена за обикновено издание цена е 20 лева, а за луксозното – 25 лева. В началото

документът създава измамното впечатление, че наистина става дума за свободна продажба, макар и на доста високата за началото на 80-те години цена. Още следващите редове показват, че това е немислимо:

„Предлагаме Библията да не се пуска в продажба по книжарници, а от обикновеното издание да се разпространят по митрополии, чрез свещениците 7000 бр. До 1000 бр. да се предоставят на католическата и протестантските църкви след съгласуване с Комитета бройките за отделните църкви. 1000 екземпляра да бъдат на разположение за продажба направо от Синода на БПЦ, но по списъци и на лица, представени от Комитета. С тези бройки да се задоволят нуждите на БАН, научно-творческите и културните дейци, публицисти, общественици и др. Останалите 11 000 бр. да останат на склад под контрол, с оглед да бъдат използвани за по-дълъг период от време в бъдеще, след съгласуване с Комитета.

Луксозното издание да не бъде пускано за продажба в страната по никакви канали. То да се използва за подаръци от патриарха и митрополитите при посещения на делегации. На всеки митрополит да се предоставят по 50 броя.

3000 екземпляра от луксозното издание да бъдат предоставени на ВТО Хемус за продажба в чужбина във валута. Да се направи опит от Хемус продажбата да се извърши чрез свещениците и църковните общини на БПЦ в чужбина и чрез тези на българската епархия на Американската православна църква (МПО).”

Към този документ е приложена и справка как е била формирана цената на изданието, където като курioз е добавено:

„Макар че хартията е получена безплатно от чужбина, целесъобразно е нейната стойност да бъде калкулирана.”

Още по-комично обаче е становището на отдел „Пропаганда и агитация” на ЦК, подписано от завеждащ-отдела в този период Лазар Причкапов. Отделът одобрява предложения начин за разпространение, но със следната добавка:

„Комитетът по въпросите на БПЦ и религиозните култове да обезпечи чрез издателството на Синода и предостави на Комитета по печата 53 броя от Библията за номенклатурните кадри, съгласно установения рег.”

В архива на Комитета по изповеданията са запазени поименни ръкописни списъци на конкретни хора и институции, които са направили официална заявка и са получили по един екземпляр от Библията. Сред получателите могат да се видят престижна национална гимназия и известен в момента български посланик. От тези списъци може да се заключи, че в началото на 80-те години е било престижно човек да притежава в библиотеката си екземпляр от новото издание на Библията, а и това е било знак за близост до управляващия режим. В крайна сметка изданието на Библията от 1982 г. в много по-голяма степен задоволява стремежа на държавата да демонстрира известно свободомислие, отколкото да реши проблема с липсата на религиозна литература, за което настоява Църквата.

Описаният случай с изданието на Библията от 1982 г. е само един от многобройните примери на конфликти между Синода на БПЦ и Комитета по изповеданията в комунистическа България, но и доказателство за безсилието на

Църквата да провежда активна политика по какъвто и да било въпрос¹. В края на 70-те и началото на 80-те години комунистическият режим вече представлява добре смазана машина, която има възможност не чрез открита репресия, а чрез административни пречки да не допусне реализацията на нито един проект, който не се вписва в идеята за изграждане на „социалистическото общество“. Що се отнася до Библията – при този ограничен тираж и селективен метод за разпространение тя остава основен обект на „контрабандата на литература“ и през 80-те години на XX век, а липсата на религиозна литература и култура веднага след падането на комунизма превърнаха българското общество в плодотворна среда за развитието на всякакви нетрадиционни религиозни изповедания. За мащабите на тази инвазия обаче трудно може да бъде обвинявано само висшето духовенство на Православната църква. Отговорност за това носят и хората и институциите, които през годините на комунизма систематично не са разрешавали на Православната църква да разпространява дори и основното четиво за всеки християнин – Свещеното Писание.

¹ Допълнителна информация по темата може да се намери в статията на проф. д-р Иван Желев Димитров „Преводите на Новия Завет на български език“, публикувана в сп. *Духовна култура*, 1999 г. (б.р.).

ПРОТИВОРЕЧИВОТО НАСЛЕДСТВО НА ПАТРИАРХ ТЕОКТИСТ

На 30 септември тази година се състоя официалната интронизация на новия Румънски патриарх Даниил (Чоботя). Две седмици по-рано, на 12 септември, църковно-народна изборна колегия от 180 души, състояща се от епископи, представители на духовенството и миряни, избра него за наследник на починалия патриарх Теоктист. Другите двама кандидати за патриарх бяха митрополитът на Клуж Вартоломей Анания и Ковасненският епископ Йоан.

Петдесет и шест годишният патриарх Даниил е считан от мнозина за реформатор и отворен към другите християнски деноминации духовник. Бъдещият патриарх завършва Богословския факултет в Сибиу (1970–1974 г.), а след това продължава обучението си в Богословския факултет в Букурещ (1974–1976 г.) под научното ръководство на прочутия богослов проф. прот. Димитру Станилоев. По-късно специализира в протестантски и католически университети във Франция (Университет на Страсбург, 1976–1978 г., със стипендия на френското правителство) и Германия (Университет на Фрайбург/Брайсгау, 1978–1980, при проф. Карл Леман, сега кардинал). През 1979 г. защитава докторат в Страсбург, а през 1980 г. защитава и доктората си в Букурещ.

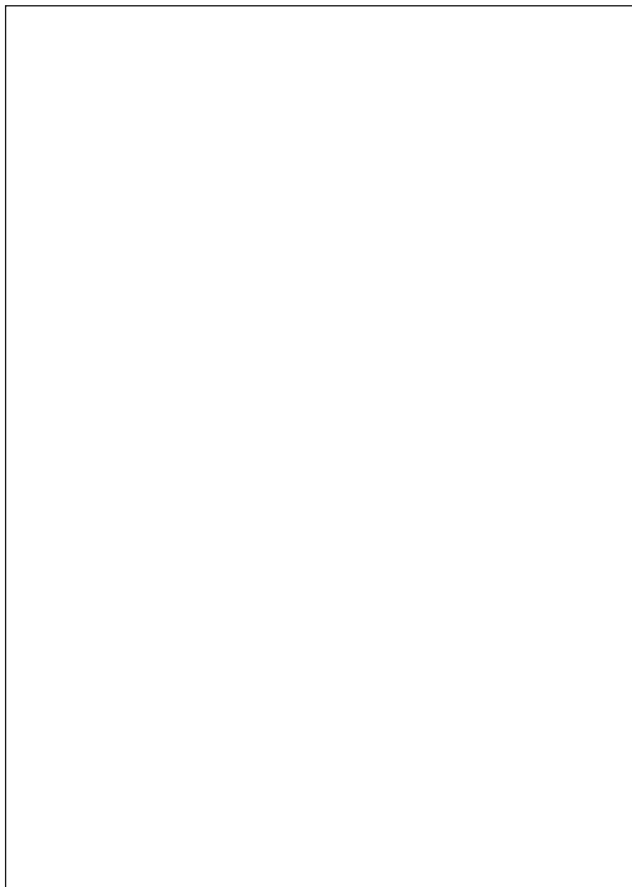
От 1980 г. става преподавател в Икуменическият институт на Световния съвет на църквите в замъка Босе край град Нион, Швейцария. Там остава до 1988 г., като на Преображение, 6 август 1987 г., приема монашеството в прочутата обител Сихастрия в Молдова, Източна Румъния. На 14 август е ръкоположен за дякон, а на 15 август – за йеромонах. На 4 март 1990 г., съвсем скоро след политическите промени в страната, е ръкоположен за епископ на Лугож. На 1 юли същата година е избран за архиепископ на Яш и митрополит на Молдова и Буковина. Така за три години той стига до високия пост на Молдовски митрополит, първи по значение след патриаршеския престол.

Патриарх Даниил (Чоботя) е известен богослов, автор на около 500 статии на румънски и близо 100 на други езици. Той е един от основателите на Богословския факултет в Яш, където и до днес е професор по догматика, както и на няколко семинарии в епархията си и на други църковни институти.

Подобно на Българската, Румънската православна църква преживя болезнено прехода от комунизъм към демокрация. Съмненията в сътрудничество с комунистическата партия или с политическата полиция на режима – всеизвестната Секуритате, поставиха под съмнение легитимността на висшия клир на Румънската църква. За разлика от България обаче Румънската църква успя да избегне разкола, въпреки че в началото на 90-те години това изглеждаше много вероя-

мен изход от противоречията сред румънското духовенство. Център на споровете през всичките години на преход беше патриарх Теоктист Арапасу, който почина на 30 юли 2007 г.

Според официалната биография патриарх Теоктист е роден през 1915 г. и приема монашество през 1935 г. През 1962 г. е ръкоположен за епископ на Арад, а през 1976 г. е избран за митрополит на Олтения. На следващата година е избран за митрополит на Молдова – втория по важност пост в румънската църква, който традиционно излъчва бъдещия патриарх. Традицията е спазена и този път и през 1986 г., след смъртта на Юстин Мойсеску, Теоктист е избран за патриарх на Румънската православна църква.

Патриарх Теоктист

Както и в другите източноевропейски държави, Църквата в Румъния през комунизма, без официално да е забранявана, е маргинализирана и потискана. Юридически Румънската православна църква дори не е била отделена от държавата (румънската конституция от 1965 г. провъзгласява единствено отделение на училището от Църквата). Съгласно декрета за „Общо устройство на религиозните изповедания“ Църквата формално имала право да учредява благотворителни организации, религиозни сдружения, да извършва издателска дейност, да притежава движимо и недвижимо имущество и дори да ползва държавни субсидии и дотации за духовниците. Всичко обаче се вършело под строгия контрол и с „благословията“ на компартията и Секуритате. В много случаи взимането на едно или друго решение е зависело от произвола на Чаушеску. Показателен е примерът със строителството на храмове. За периода 1948–1986 г. в Румъния са построени 454 нови църкви. В същото време само в Букурещ до 1987 г. са разрушени 22 църкви, някои от които исторически паметници, единствено и само за да се открие място за грандиозните строежи на Чаушеску. Подобна е съдбата и на много църкви в по-малките населени места. Висшето духовенство също е подложено на репресии, като особено силни са те в края на 50-те и началото на 60-те години. Тогава редица духовници са осъдени на различни срокове затвор заради своята религиозна дейност. Патриархът е задължен да демонстри-

ра своята и на Църквата лоялност, като едно от протоколните му задължения е редовно да изпраща поздравителни телеграми до лидера на комунистическата партия по всякакви гребни поводи.

Веднага след падането на режима на Чаушеску висшият клир на Румънската църква също става обект на обществено недоволство и недоверие. Повод за това е поздравителната телеграма, изпратена от патриарх Теоктист до Чаушеску на 19 декември 1989 г., три дни след жестокото потушаване на демонстрациите, проведени на площада пред православна църква в Тимишоара. Телеграмата е изпълнена със славословия към комунистическия лидер, а неговото управление е определено като „златен век“ за румънската държава. Публикуването на тази и на предишни телеграми с подобно съдържание поставят висшия румънски клир в изключително деликатно положение в края на 1989 г., тъй като обществото очаква някой да поеме отговорност за публичната подкрепа на Църквата за режима.

Именно този публичен натиск е причината за крайното решение на патриарх Теоктист, който на сесията на Светия синод на Румънската църква на 18 януари 1990 г. обявява, че се оттегля от заемания от него пост. Официалното обяснение е „поради влошено здраве и напреднала възраст“, но в края на сесията патриархът поднася своите извинения на румънското общество, че не е намерил сили да се противопостави на комунистическата диктатура. Синодът приема оттеглянето на Теоктист и назначава временен комитет, който да управлява Румънската църква до определяне на процедура за избор на нов патриарх.

Причина за оттеглянето на Теоктист обаче не е само недоволството на миряните, но и натискът от страна на нисшия клир. На 9 януари 1990 г. няколко духовници създават Група за обновление на църквата, чиято основна цел е оказване на натиск за промени в църковното ръководство. Групата е уницирана и ръководена от свещеник Димитру Станилое, световноизвестен румънски богослов, репресиран от комунистическия режим в края на 50-те години заради религиозните си възгледи. Членове на групата са също монасите Вартоломей Анания, Андрей Андрейкут, както и младият тогава монах Даниил Чоботя, който в края на 70-те години е ученик именно на Димитру Станилое.

В началото на 90-те години групата не успява да изпълни нито една от целите си и сравнително бързо губи своята обществена и църковна значимост. От една страна, църковното ръководство се обединява около тогавашния патриарх и на 4 април 1990 г. взема единодушно решение да възстанови Теоктист на патриаршеския престол. Решението е обосновано с подобреното здравословно състояние на патриарха, който е „приел да поднови своята дейност като архипастир“. От друга страна, Групата за обновление остава без своя безспорен и авторитетен водач след смъртта на Димитру Станилое през 1993 г. През следващите години обаче почти всички активни членове на Групата са избрани за митрополити и стават членове на Синода. Младият монах и теолог Даниил Чоботя още през 1990 г. е избран за митрополит на Молдова. Вартоломей Анания през 1993 г. е ръкоположен за архиепископ, а през 2005 г. – за митрополит на Трансилвания. Ан-

грей Андрейкут от своя страна е избран за архиепископ на Алба Юлия.

В Румъния, както и в България, много малко от обществените или политическите личности остават незасегнати от набиращите популярност през прехода конспиративни теории. Това се отнася и до висшето църковно ръководство, тъй като едва ли има и един от влиятелните членове на Синода на Румънската църква, който по една или друга причина да не е бил заподозрян във връзки със Секуритате. За тези подозрения спомогна и официалното искане през 2001 г. на Синода на Румънската църква висшето духовенство да бъде изключено от списъка на обществените лица, които да бъдат проверени за връзки със Секуритате съгласно подготвяния в този момент закон.

Патриарх Даниил

Репутацията на патриарх Теоктист сериозно беше накърнена през 2001 г., когато историкът Дорин Добринку открива документ на Секуритате от началото на 50-те години. В документа се твърди, че като млад свещеник, в началото на 40-те години Теоктист е бил активен член на пронацистката Желязна гвардия, както и че лично е взел участие в погромите над синагогата в Букурещ по време на опита за преврат на Желязната гвардия през януари 1941 г., в резултат на който загиват 416 души, от които 120 евреи. Теоктист отрича участието си в тези събития, като поставя под съмнение автентичността на цитирания документ. Разкритията обаче частично са подкрепени през следващите години и от други историци, които въз основа на достъпните архиви потвърждават членството на Теоктист в Желязната гвардия, но не и участието му в погрома над синагогата. Въз основа на тези данни се изказва предположението, че миналото на Теоктист го е направило зависим от Секуритате, която го е ползвала за свой „агент за влияние“ във висшата църковна йерархия.

Конспиративните теории придобиха нова актуалност веднага след смъртта на патриарх Теоктист, когато започнаха да се оформят възможните кандидатури за бъдещ патриарх. По тази причина Съветът за проучване на архивите на Секуритате реши да провери миналото на висшето духовенство и да оповести резултатите си преди избора на нов румънски патриарх. Съмненията обаче не бяха разсеяни напълно, тъй като още на 28 август член на Съвета заяви, че делата на 16 висши румънски духовници са били изгорени още през декември 1989 г., за да бъдат скрити техните контакти с политическата полиция. Официалните резултати от проверката бяха оповестени в същия ден, в който се проведе изборът за нов патриарх – на 12 септември 2007 г. Съветът обяви за сътрудници няколко известни и влиятелни румънски духовници, най-висшият от които беше Андрей Андрейкут, архиепископ на Алба Юлия и участник в Групата за обновление на църквата в началото на 90-те години. Според съобщението той е бил секретен сътрудник на Секуритате под псевдонима „Йоница” и е бил вербуван в началото на 80-те години със задача да събира сведения за католиците униати. В своя защита Андрейкут, макар да потвърди факта на формалното си сътрудничество със Секуритате, заяви, че е бил принуден да подпише декларация за сътрудничество и че в своите информации не е навредил на никого.

Би било твърде лесно да се даде негативна оценка на наследството на патриарх Теоктист, но това все пак няма да бъде нито пълна, нито обективна преценка. Ще споменем още, че Теоктист беше първият предстоятел на поместна Православна църква, който покани папата на официално посещение в собствената си държава. Визитата се превърна в историческо събитие в отношенията между православни и католици. Патриарх Теоктист трайно се ангажира с икуменическото движение и превърна Румънската православна църква в една от най-активните членки на Световния съвет на църквите. Третата икуменическа среща на европейските църкви се проведе в началото на септември тази година в гр. Сибуу, Румъния, и бе резултат от целенасочените дългогодишни усилия на патриарха, който обаче почина малко преди откриването на форума. Сред гостите на Срещата се открояваха имената на Вселенския патриарх Вартоломей I, кардинал Валтер Каспер, председателят на ЕС Барозу и много други. Впрочем затоплянето на отношенията с Католическата църква и активното участие в икуменическото движение се коментират нееднозначно в православните среди.

Една от безспорните заслуги на Теоктист е, че успя да възвърне доверието на румънците към Православната църква и в същото време да ангажира Църквата в мащабна мисионерска и милосърдна дейност. Динамиката на църковния живот в Румъния е на космически години от случващото се в България. Бегла представа за процесите в Румънската православна църква и румънското общество могат да дадат някои цифри от официалната статистика.

Към настоящия момент на територията на Румъния има 631 манастира, в които се подвизават над 8000 монаси и монахини. За сравнение в България броят на манастирите е около 120 (голяма част от тях не са действащи), а монасите и монахините са общо около 250–280 човека. За огромно наше съжаление точно тук не успяваме да компенсирате разликата в количеството с качество.

Около 14 000 свещеници и дякони пастирски обгрижват православните румънци. Само в тримилionenния Букурещ броят на църквите е 300 и е почти невъзможно да се промъкнеш в тях след началото на неделната Литургия.

За богословското образование на клириците и миряните са отговорни 12 богословски факултета и 37 духовни семинарии. Учителите, които преподават задължителния предмет религия в средните училища, са 10 500 души.

Болничните свещеници в Румъния са 215 човека. Отново за сравнение – в България се знае за двама болнични свещеници, които са постоянно на разположение и обгрижват пастирски болните, като единият от тях среща непреодолими трудности за служението си в Александровската болница.

Особено активна е Румънската православна църква в обществените медии, където участва чрез свои свещенослужители или миряни в множество телевизионни и радиопредавания.

Какво ще се случва оттук насетне в Румънската православна църква начело с новия, млад, гоен и отлично образован патриарх Даниил, ще разберем съвсем скоро.

Християнство и култура

Архимандрит Софроний (Сахаров) е един от най-великите православни подвижници на XX век. Той е роден в Русия през 1896 година. През 1922 г. емигрира на Запад и се установява в Париж. През 1925 г. бъдещият отец Софроний се отправя за Атон и става монах в руския манастир „Св. Пантелеймон“. Тук през 1930 г. се случва изключително важно събитие – срещата му с блажения старец Силуан, когото той приема за свой духовен отец.

През 1947 г. по политически причини е принуден да напусне Атон и се връща във Франция, където публикува знаменитата книга „Старец Силуан“, съдържаща житието и духовните поучения на стареца, както и тяхното богословско изяснение. Тя се превръща в класика на православната аскетическа литература и днес е преведена на повече от 22 езика.

През 1959 година о. Софроний основава манастира „Св. Йоан Кръстител“ в Есекс, Англия. Обителта, която е под юрисдикцията на Константинополската патриаршия, става духовен център за огромен брой православни както от Англия, така и от целия свят. Архимандрит Софроний е автор и на книгите „Ще видим Бога, както си е“, „За молитвата“, „За основите на православното подвижничество“ и на множество статии. Земният път на о. Софроний завършва на 11 юли 1993 г. в основания от него манастир.

Архим. Софроний (Сахаров)

ОБРАЗ И ПОДОБИЕ¹

За човека

Фактът на Въплъщението ясно показва сродството на Бога с нас: „Той не се срамува да ги нарича братя, гума̀йки: „Ще възвестя името Ти на братята Си“... И пак: „ето Ме Мене и геца̀та, които Бог Ми гаде“ А понеже геца̀та са участници в плът и кръв, то и Той една̀кво взе участие в същите... Затова дъ̀жен

¹ Откъс от: *Рождение в Царство непоколебимое*, Паломник М., 2000, с. 93–105. Книгата е сборник от статии и някои текстове, непубликувани приживе на автора; от тях е и преведеният откъс. На български език са издадени следните книги на архим. Софроний: *Духовни беседи*, *Ще видим Бога както си е* (ИК „Омофор“) и *За молитвата* (под печат от Руенски манастир „Св. Иван Рилски“).

бе да прилича по всичко на братята” (Вж. Евр. 2:11-14, 17). Ако Той е могъл да ни се уподоби във всичко, то значи и ние, чрез Неговото действие в нас, ще можем във всичко да Му се уподобим; с други думи – да приемем божествената форма на битие.

Християнското виждане е страшно парадоксално. От една страна, е висотата на призванието, която може да ни се стори прекомерна гордост, а от друга – призивът за покаяние и смирение: „Възлюбени, сега сме чеда Божи; но още не е станало явно, какво ще бъдем. Знаем само, че, кога стане явно, ще бъдем подобни Нему, защото ще Го видим както си е. И всякоя, който има тая надежда на Него, очиства себе си (от всеки грях – бел.а.), както е Той чист” (1 Иоан. 3:2-3). Коренът на всички грехове е гордостта, в нея е мракът. А смирението е свойство на Божията любов. Извън очистването от тази адска тъмнина – гордостта – всяко говорене за богоподобие би било „луциферичност”.

„Бъдете съвършени както е съвършен небесният ваш Отец” (Мат. 5:48). Тази заповед ни е дадена не само в педагогически план, т.е. като указание за посоката, а в несравнимо по-дълбок смисъл – като откровение за предвечния замисъл на Твореца за човека. По време на Своето явяване в плът Господ е казал: „Моят Отец е по-голям от Мене” (Иоан. 14:28). Но след Възнесението Той сяда „отдясно на Отца” вече и като Син Човешки. Ние нямаме друг, по-достовиен критерий за истина, освен Сина, събезначален на Отца по Своята Божествена природа – Иисус Христос. Той ни е показал чрез Самия Себе Си, че на човека е дадена възможност да стане равен на Своя Творец. Когато Господ нарича Себе Си Син Човешки, запазвайки „дистанцията” между Себе Си и Бога, Той ни учи с това да избягваме всички действия, които носят признаци на „самообожествяване”. Обожението (теосис) е възможно единствено като действие на Бога в нас – и то дори до степен на пределно съвършенство. Предпазвайки ни от луциферични движения на гуха, Господ ни е дал „пример” (вж. Иоан. 13:15) – да Го следваме. Именно по този начин в нас може да се осъществи тази страшна по своето превъзхождащо всичко величие заповед.

Християнин според нашето разбиране е онзи, който вярва и изповядва Иисус Христос като Син, съвечен на Отца по Своята Божественост, и следователно като съвършен Бог. Говорейки постоянно за Своя вечен Отец и за същността на вечния живот като за познание на „единия истински Бог” (Иоан. 17:3), Христос прави целия ни живот двупланов – ние живеем в две измерения, на вечността и времето. Това в моментите на Божиите посещения ни разкрива същото съзнание, което виждаме у апостолите: за предназначението на човека за обожение и за избраничеството на верните „отпреди свят да се създаде” (Еф. 1:4).

По време на Възнесението Си Господ „благословил” апостолите, свидетели на това откровение (Лук. 24:50-51). Той им заповядал да обиколят целия свят, като проповядват Евангелието на цялото творение, учейки всички народи да спазват всичко, което им е заповядал. Накрая Той им казва: „Ето, Аз съм с вас през всички дни до свършека на света” (вж. Мат. 28:19-20, Марк. 16:15).

Божие благословение продължава да пребивава в този свят, но то е най-вече там, където жадуват за него. И все пак на този свят е определено да има „завършек“. Сегашната форма на съществуване не е предназначена да вмести цялата пълнота на божественото Битие. Земята, дори в нейната благословена част, не е крайната ни цел. „Очакването“ е свойство на нашата природа, способна да прегусети бъдещото Царство. Онази страна на човешкия дух, която се стреми към надмирния Бог, сама по себе си е „надмирна“, както погубава на Божия образ.

Фактът на Въплъщението показва високото достойнство на човека – това, че съществува известна съизмеримост между Бога и човека. Възможността Бог да се въчовечи съдържа в себе си възможността човекът да приеме обожение. Ние сме призвани от Твореца да участваме в творението на света: „Господ Бог взе човека, когото създаде, и го посели в Едемската градина, да я обработва и да я пази“ (Бит. 2:15). „След това рече Бог: да сътворим човек по Наш образ, и по Наше подобие; и да господарува... над цялата земя“ (Бит. 1:26).

Възнеслият се Христос сяда отгясно на Отца вече и като Син Човешки. Той е „победил света“ (вж. Иоан. 16:33) и ние също участваме в Неговата победа. Така човекът е двупланов: той е в този свят, но също и превъзхожда (трансцендира) в духа си природния свят. В низшите форми на своето съществуване той е „предмет“, „обект“, „явление“ и като такъв е детерминиран; но във висшата форма, която също му е присъща, той е личност-ипостас; той носи двойствено себеусещане – за своята тленност и нищожност, но също и за своето величие и безсмъртие.

Трудността на християнския път е в това да се намери необходимото равновесие между съзнанието за сегашното, емпирично дадено ни състояние, от една страна, и непоколебимата вяра в предвечния план за нашето осиновяване от Бога, от друга. „Блажена е, която е повярвала, понеже ще се събдне казаното ѝ от Господа“ (вж. Лук.1:45). За да бъде християнин, на човека е нужно гръзновено мъжество, пред което бледнеят всички други земни дерзания. Своеобразието на християнския дух е в това, че пределните дерзания, които на невежите могат да се сторят прекомерна гордост, се съчетават с най-дълбоко смирение: защото открилият ни се Бог е Смирен Господ, Които не влиза в съприкосновение с гордостта: „И тъй, възлюбени, имайки такива обещания, нека се очистим от всяка сквернота на плътта и на духа, като вършим свети дела със страх Божий“ (2 Кор. 7:1).

Човекът като личност

Идеята за „богоподобие“ – пълно, а не частично – лежи в основата на християнската антропология. Бог е надмирнен и човекът също е надмирнен. Образ и подобие на Абсолюта, човекът носи в себе си съзнание, което трансцендира всичко, което вижда в пределите на земното си съществуване. Той живее Бога като Отец и Личност, и себе си също съзнава като личност-ипостас. Сега ние знаем, че Абсолютното Битие може да бъде само лично, защото нашият Бог е Жив Бог, Бог Същностен, а не е абстрактна философска идея. Човекът-личност вижда в своята персоналност отражение-„образ“ на Божията Абсолютност. Тази персоналност все още не е напълно осъществена, но все пак е дълбоко

осъзната. Между Бога и човека има и трябва да има съизмеримост въпреки цялата несъизмеримост. Ако отхвърлим това откровение, ще стане напълно невъзможно каквото и да е истинско познание, т.е. познание, което съответства на действителността на Божието Битие.

Християнският персонализъм намира своя най-съвършен израз в молитвеното движение на всеобемащата любов. В акта на тази христоводобна любов християнинът отдава себе си без остатък на другите, възлюбените от него: преди всичко на Бога, а след това – чрез силата на Светия Дух – и на цялото човечество. В тази кенотична любов той трансцендира самия себе си: любовта живее в „другия“, а не в себелюбието; възлюбените са неговият живот. Живеейки в другия обаче, личността-любов не престава да бъде самата себе си. Чрез това излизане извън собствените егоистични граници любовта стига до притежаване на всичко, до съединяване на всичко вътре в самата себе си. Егоистичният индивидуализъм неизбежно води до обособяване и разделение чрез борбата за собственото ни временно съществуване. Човекът-ипостас по образ и по подобие на Човека-Христос (1 Тим. 2:5) в своята окончателна завършеност ще се яви като носител на цялата пълнота на Божието и на тварното битие – ще стане богочовек. В Светата Троица всяка Ипостас има в Себе Си цялата абсолютна пълнота на другите две Ипостаси, без да ги унищожава, без да ги свежда до „съдържание“ на своя живот, но и Самата Тя влиза изцяло в Тяхното битие, като по този начин утвърждава Тяхната ипостасност. Така и в многоипостасното битие на човечеството всяка личност е призвана да вмести в себе си пълнотата на *всечовешкото* битие: не като отхвърля другите личности, а като влиза в живота им – акт, който е нейно същностно съдържание, и така утвърждава тяхната персоналност. Именно по този начин се създава единното битие, което е изразено в догмата за едната Същност в три Ипостаси. Човечеството трябва да се яви като една природа в множество ипостаси: такава е творческата идея на Бога, сътворил Човека по Свои образ и подобие.

Чрез вярата и подвига човек трябва да постигне уподобяване на Бога в цялата пълнота; отначало да проумее, а след това и да осъществи в своята свобода предвечния замисъл на Твореца за него. Това е смисълът на Христовата заповед: „Бъдете съвършени, както е съвършен небесният ваш Отец“ (Мат. 5:48). Но ако се отклоним от този труд, за да не кажа разпятие, с което е свързано осъществяването на богоподобието в нас, ние ще наследим тъмнината на гроба. Поради гадената ни свобода за самоопределяне ние естествено можем да пренебрегнем това най-висше призвание, което изисква отдаване на всичките сили на нашето същество. Но ние не можем да променим предвечния замисъл на Бога за нас – да сведем нашата природа до равнището на животните, т.е. до временното съществуване извън вечната Светлина на Божеството.

Най-големият грях, най-страшното падение е да отхвърлим любовта на нашия Творец и Отец, Който „толкоз обикна света, че отдаде Своя Единороден Син, та всякой, който вярва в Него, да не погине, а да има живот вечен“ (Иоан. 3:16-18), за да направи в Себе Си и чрез Себе Си и нас възлюбени Свои синове. Всички онези, които се стремят да постигнат извън Христос божествената форма на

съществуване, всъщност са се устремили към онова не-битие, от което са били извикани за живот по волята на Бога; а онези, които с цяло лице са се обърнали към плътта на този свят, приживе се разлагат в крушенията на съдбините си или в гигантските катастрофи на световните войни, или нещо друго подобно.

Предусещането на Царството

В Христос ние имаме Носител на пределно страдание и също на най-висша святост и блаженство. Този универсализъм е отличителна черта на християнството. В сърцето на вярващия съжителстват тварното начало и нетварната сила на Бога, себепринизяването (кеносисът) и могъществото, унижението и славата, времето и вечността, болката и радостта в пределна за нашето естество напрегнатост.

Вечността ние предусещаме като непространствен акт, като неописуемо богато по своето съдържание Битие в никога ненамаляваща пълнота. Вечността е преизобилие от живот. Онова, което възприемаме в този живот като страдание или дори умирање, в Царството ще се яви като себепотдаваща се любов – любов съвършена, в която няма никакво обръщане към самия себе си. Любов, която обгръща и целия свят, и Бога, и светците; любов, която тържествува, виждайки всичко това като свое собствено богатство: тя изживява като собствена радост да вижда другите в слава, „сияещи като слънце” (Мат. 13:43).

На Божията любов е присъща ненаситност: в нея няма и не може да има пресищане. В енергията на неизменния Живот няма и никакво намаляване или каквито и да било колебания. И тъкмо тази неизменност е същността на блаженството. На земята нашата мъка не е в това, че боледуваме или страдаме, а в това, че умираме от тези прояви на любовта. В бъдещото Христово Царство съставен елемент ще бъде неугасимият пламък на благодарността към Господ Иисус Христос, Които ни е спасил със Своите страдания. Ще пребиваваме вечно във възторг, съзерцавайки Неговото „дело” (Иоан. 17:4): Въплъщението, бягството в Египет, богатата вест за спасението, Тавор, Тайната вечеря, молитвата в Гетсимания, жаждата на Кръста и умирањето – всичко това в неразривна връзка с Неговите чудеса, с безкрайната премъдрост на Неговата проповед, на всичко, което е извършил.

Светите отци на Църквата разбират вечността по различен начин. Някои мислят вечността като непрестанно възхождане на тварните същества към Божеството. Други, като апостол Йоан, апостол Павел и някои отци на Църквата, като преп. Максим Изповедник, виждат обещаното блаженство във влизането зад Завесата (вж. Евр. 6:19-20) – в „Осмия ден”, където вече няма по-нататъшно движение, нито шестване или растеж, където „Бог е всичко във всички” (1 Кор. 15:28). Така някои са си представяли вечността с логика, подобна на математическата: крайното число, колкото и да нараства, никога няма да достигне безкрайното. Но възможно е да разбираме вечността и по друг начин: само по себе си най-високото напрежение на Битието в своята неизмерима динамика може да се преживява като „движение”. По-правилно е обаче да изхождаме в разсъжденията си за вечността от Човека-Христос, Които без съмнение е мярка за всички неща и основа на всяко познание. Ако Той, като Син Човешки, е влязъл в Светая

Светих на Триединното Божество и е сигнал отгясно на Бог Отец, то и хората имат обещанието за същата окончателна слава: „На оногова, който побеждава, ще дам да седне с Мене на Моя престол, както и Аз победих и седнах с Отца Си на Неговия престол. Който има ухо, нека чуе, що Духът говори на църквите” (Откр. 3:21-22). И още: „Където съм Аз, там ще бъде и Моят служител” (Иоан. 12:26).

За съвременното човечество

Сътворяването на свободни личности е съдържало в себе си „творчески риск”. Липсата на външна детерминираност е дала възможност на творението да се отклони, т.е. да се извърши падението и последвалата го трагедия в цялата история на нашия свят.

Хуманизмът, появил се през епохата на Възраждането, отначало е носил елементи на християнско влияние, но основен негов импулс е било художественото и културно творчество, вдъхновено от класическата епоха на Древна Гърция. В същото време се заражда и експерименталната наука.

По-нататъшната еволюция на хуманизма е свързана с нарастващ разрыв с Бога и с появата на култ към човека: всичко се създава в името на човека, превърнал се в най-висша ценност в битието на мирозданието. Не е трудно в това да се види ново „възраждане” на падението в рая в човешката история. Всеки хуманизъм, поради частичното си или по-пълното отдалечаване от Бога, принизява равнището на човека и той се превръща в „продукт на природата”, подвластен на тварните космически стихии и на собствените си абстрактни идеи.

Адам-Всечовекът, сътворен „по образа” на своя Творец, за да живее „по Негово подобие”, всъщност няма друг избор освен да осъществи в себе си образа и подобие, като съгласува живота си с волята на Твореца. Бог като Абсолютно Битие не е можел да почете Адам повече от това – да предложи на Адам и потомството му да пребивават вечно с Него. Следователно хуманистите са прави, като считат човека за венец на творението, но допускат грешка, като не разбират, че не могат да сътворят някакъв собствен свят, който е отделен от Твореца. Техният път ги захвърля в онова „нищо”, от което са взети. Християнството като богочовечество е най-висшата форма на хуманизма. „Човекът Христос” (1 Тим. 2:5) ни е разкрил тази тайна до свършенство.

По-късната форма на хуманизма – философската – привидно научно обоснована, създава отношения на конфликт между Бога и човека. Преди две хиляди години, когато Бог е възприел нашата плът, Той е бил убит с позорна смърт. А сега: „Бог умря”. Започва култът към човека: всичко се съдържа в човека, всичко е само в негово име. Друговерците биват убивани!

Последиците на тази нова форма на „падение” са, че човекът става роб на собствените си творения: на държавата, на науката – винаги твърде относителна, на абстрактните си философски идеи или идеологии; и още по-лошо – на

произведените от него машини. Изоставил Бога, човекът сам си създава врагове, като първият от тях е гържавата. И няма изход от това. Колкото по-организирана и силна е гържавната машина, толкова по-бърз и жесток е процесът на обезличаване на хората. Поради това може да се каже, че християнството става неудобно за безличностната гържава.

„Още малко, и светът няма вече да Ме вижда; а вие ще Ме виждате, защото Аз живея, и вие ще живеете” (Иоан. 14:19). Ще живеете вечно с Бога и в Бога като истински образ на Абсолюта, като цялостни личности: Петър, Йоан, Андрей, Павел и т. н.

Бог е един – Троица от Лицата, Които носят пълнотата на абсолютното Битие. Първоначалният отблясък, отражението на тази Светлина, е даден в първите години на християнството: „А множеството повярвали имаха едно сърце и една душа; и никои нищо от имота си не наричаше свое, но всичко им беше общо... Помежду им нямаше ни един, който да се нуждае; защото, които притежаваха земи или къщи, продаваха ги и донасяха цената на продаженото и слагаха прег нозете на апостолите; и се раздаваше всекиму според нуждата” (Деян. 4:32, 34-35). От Писанието се вижда ясно, че такива настроения сред вярващите са били следствие на изливането на Светия Дух върху тях: „Петър каза: Анание, защо сатаната изпълни сърцето ти да излъжеш Духа Светаго и да скриеш от стойността на нивата? Докато беше непродана, не беше ли твоя, и като я продаде, стойността не беше ли в твоя власт? Защо вложи в сърцето си това нещо? Ти излъга не човеци, а Бога” (Деян. 5:3-4).

Това било началото на нов начин на живот на човечеството – в съгласие със заповедта: „Възлюби ближния си като самия себе си.” На въпроса на законника: „А кой е моят ближн?” (Лук. 10:29), Господ чрез притча посочва, че това е самарянинът (Лук. 10:30-37). В контекста на онова време самаряните са били врагове на юдеите. Пълният смисъл на тази притча е, че всеки човек, цялото човечество са мои ближни, мой живот. И това е християнският персонализъм: Личността, образ на Абсолюта, носи в себе си цялата пълнота на човешкото битие; ние имаме един Отец, Които е на небесата, а всички ние сме братя (Вж. Мат. 23:8-9).

В историята на света виждаме спазване на този принцип само в монашеските общини, където според примера, даден в Деянията на апостолите, повярвалите в Христос идват свободно и се обединяват в групи. Но доколкото ми позволява моят повече от половин век монашески опит, мога да кажа, че дори в манастирите не се осъществява напълно истинският евангелски „комунизъм”. Това е така, защото втората заповед могат да спазят само онези, които са достигнали безстрастието на всеобемашата любов. Какво можем да очакваме тогава от марксисткия комунизъм? Той бива налаган на всички граждани чрез непрекъснато насилие и така вместо рай създава непоносим ад: гържавата се превръща във всеобщ за цялото население затвор. Най-низшите в интелектуално или морално отношение изграждат „апарата” на повсеместно насилие. Тъкмо това виждаме днес в претендиращата за господство в целия свят комунистическа идея. По-

следователите на тази зле замислена доктрина считат себе си за най-висши хуманисти, колкото и странно да е това. За това разбиране допринася и фактът, че те са противници на друга форма на законно престъпление – демократичния капитализъм. Откритата зверска борба между тези два типа „хуманни“ социално-политически системи води до неимоверно много страдания за по-голямата част от човечеството. Капитализмът строи дворците си върху море от кръв, върху планини от трупове, давайки известни свободи на някои слоеве от обществото. Комунизмът потъпква всички видове свобода: на съвестта, на мисленето, на местоживеенето, на участието в световната култура, на общуването с представителите на световните цивилизации, на печата и др. подобни. Всичко бива погубвано чрез терор, навсякъде властват духовно низши елементи, погазени са всички нормални права на човека.

Историята на света е изпълнена с неразрешими противоречия. При отказа на човечеството от Христос апокалиптичният край става неизбежен: светът ще изгори в огъня, създаден от самите хора. Богочовешкият християнски процес обхваща съвсем незначителна част от човечеството. Но може би тъкмо тази избрана част от страдалци на любовта е смисълът на Историята. Всеки спасен от Христос човек е непреходна ценност.

Всички, които до ден днешен не желаят с разума си, вътрешно и духовно, да проумеят, че човечеството е едно по своята същност, и продължават да се стремят към власт и господство над братята си, ще бъдат принудени да признаят това единство, но това ще им бъде наложено отвън – чрез силата на историческите или есхатологични събития.

Но това, че хората ще проумеят равенството си със своите братя чрез принуда отвън, не дава на човека светлината на вечния живот, защото тази светлина е светлина на богоподобната свобода. Истинско осъществяване на Царството Божие на земята е когато хората отвътре, чрез духа на Христовите заповеди достигат до познанието за своето братство. А когато братството е следствие от външна насилствена принуда, то преминава в извратена форма, т.е. лишено е от любов и свобода и е изпълнено с предшните вътрешни разделения и омраза.

Всичко, постигнато по недобър начин, ще загине!

Христос е казал за Себе Си: „Аз съм истината, и пътят и животът.“ И тези трите са едно. Невъзможно е Истината-Добро да бъде постигната чрез неправда, насилие, лъжа и убийство.

Превод от руски: Мила Игнатова

Юрий Максимов

ПРЕДСТАВАТА ЗА ГРЕХА В ХРИСТИЯНСТВОТО И ИСЛЯМА

Как следва да отговорим на любознателния мюсюлманин, „който иска сметка за нашата надежда” (1 Пет. 3:15) така, че отговорът да бъде разбираем за него? С кое да започнем? С доказателство за превъзходството на Библията над Корана? Или с личността на Господ Исус Христос и смисъла на Неговата кръстна жертва? С богооткровената тайна за Пресветата Троица? Разминаванията между християнството и ислям ни дават възможност за широка изява. Мюсюлманите от своя страна също нямат нищо против обсъждането на тези теми.

Само че опитът на съвременните християнски мисионери, работещи в арабски страни, показва, че диалогът с мюсюлманите следва да започне от учението за греха. Ние трябва да помним, че апостолите са проповядвали основните истини на християнството на хора, които са знаели, че *„чист от нечист не се ражда”* (Иов 14:4) и че *„няма праведник на земята, който да прави добро и никак да не греши”* (Екл. 7:20). Мюсюлманите обаче не знаят това. Този факт го голяма степен обяснява разминаванията и неразбирането по гореспоменатите теми.

Различията между християнското и мюсюлманското схващане за греха могат да бъдат обобщени в няколко основни точки.

Същността на греха

Какво е грехът? Според мюсюлманското учение грехът е непознаване на божия закон. Ислямът по принцип е пределно рационализирана религия. Решаващо значение се отдава на знанието (положителното, религиозното): „ученият, дори и да не върши добри дела – пак ще бъде оправдан чрез знанията си. Ако ли пък ти, прости човече, гледайки от него, пренебрегнеш добрите дела, ще погубиш себе си, защото няма за какво да търсиш застъпничество.”¹

Християнството никога не е разглеждало греха единствено като незнание. Религиозният опит не само на християните, но и на цялото човечество ни убеждава, че грехът въздейства върху съгрешаващия толкова дълбоко, че не можем да ограничим действието му само до ума. „Според православното разбиране грехът не е само престъпление или оскърбление в юридическия смисъл или просто някаква безнравствена постъпка. Грехът преди всичко е болест на човешката природа” – така Шестият вселенски събор определя греха в своето 102-ро правило.

Не можем да твърдим, че мюсюлманското учение е изцяло невярно от християнска гледна точка. Признаването на дълбоката връзка между греховното състояние на човека и джахилия – религиозното невежество, отричането чрез разума и живота на съществуването на единия, благ и истинен Бог съществува и в християнството, но тук то се мисли като едно от проявленията на падналата човешка природа и „като резултат от изначалното загърбване на Бога”². Грешката на мюсюлманското богословие е, че приема частта, а не цялото.

Първият грях

В Корана, също както и в Библията, се описва грехопадението на прародителите. Само че в Корана не му се придава такова общочовешко значение, каквото в Свещеното Писание на християните. Адам се покаял и бил оправдан. Незнанието му било премахнато и грехът изчезнал. След едно от описанията на грехопадението авторът на Корана възкликва: „*О, синове на Адам, да не ви замае сатаната, както извади вашите родители от Рая, смъквайки от тях одеждата, за да им покаже срамотиите. Той ви вижда, той и неговият рог, откъдето вие не ги виждате. Ние сторихме сатаните покровители на неверниците.*” (Коран 7.27). Така всеки човек е поставен пред избора, който е стоял пред Адам – в същото положение като него и със същите възможности. Ислямът не мисли първия грях като първороден, т.е. *отварящ пътя към всички следващи грехове*. „Учението за първородния грях не е в съгласие с Корана и логически противоречи на божествената справедливост. Вярата в това, че греховете на лично отговорните хора могат да бъдат изкупени от някой друг, противоречи на представите в Корана за закона, справедливостта и човека, а също и на доводите на разума.”³ „Ис-

¹ Ал-Газали Абу Хамид. *Избавляющий от заблуждения*. В: Степанянц М.Т. Восточная философия. Москва., 1997. – С. 435.

² Св. Калист Ангеликуд. Слово XVI. / *Путь к священному безмолвию*. Москва., 1999. – С. 105.

³ Варденбург Жак. *Мировые религии с точки зрения ислама*. В: *Христиане и мусулмане: проблемы диалога*. Москва, 2000. – С. 329.

лямот изхожда от това, че Бог е справедлив и не наказва никого за чужди или за някакви изначални грехове. Всички хора се раждат на този свят свободни и непогрешими. Бог им дарява свободата на избора или *фуркан* (способността за различаване на добро и зло). Така в крайна сметка човек ще отговаря пред Бог само за своите грехове. С други думи, спасението на човека не е в ръцете на някакъв Спасител, чрез вярата в Когото човек се освобождава от греха, а е в ръцете на самия човек, благодарение на познаването на *фуркан*.”

Само че нито Коранът, нито по-късното мюсюлманско богословие обяснява защо Бог, след като оправдава Адам, не го е върнал обратно в Едем? Ако Адам е бил прогонен заради свой личен грях (Коранът подчертава, че това е точно така) и ако този негов грях няма последствия за човечеството (както твърди ислямското богословие), то защо ние, потомците на Адам, не се раждаме и не живеем в Едем, а пребиваваме в земята на изгнанието? Затова и може да се каже, че нашето сегашно състояние не съответства на *фитра*, т.е. на изначалното състояние на човешката природа. Условиата на нашето съществуване *de facto* са съвсем различни от условията, в които са пребивавали Адам и Ева в Едем. Макар и тихомълком, Коранът все пак подгизбира някаква отговорност за чужд грях, поради което изискванията за справедливост не са напълно удовлетворени. Именно на тези противоречия трябва да обръщаме внимание в диалога с мюсюлманите.

Д-р Осман Яхия от университета в Каиро подчертава още повече този проблем в един свой доклад, представен на среща на мюсюлмански и католически богослови: „Коранът ни представя човека в двете му основни състояния – в изначалния му вид, когато той е създаден по Божи образ, и в настоящото му положение. В изначалния си вид човекът бил изключително хармоничен. Той бил самото съвършенство. Коранът ни дава следното описание: Ние създадохме човека по най-благороден начин. В противоположност на това идеално състояние, човекът в сегашното му състояние е слаб (Коран 4.28), безнадежден (11.9), неверен (14.34), избухлив (16.4), тираничен (96.6), загинал (105.2) и т.н. Действително мюсюлманското богословие не говори за първороден грях и за неговото предаване от поколение на поколение. Но от приведените цитати ясно се вижда, че човек има две състояния – първоначалното съвършенство и настоящото падение. Възможността за избавление на човека и по-сетнешният му път са посочени в Корана на грешниците, бащите на човешката раса: „Казахме: „Напуснете оттук всички! И гоиде ли при вас напътствие от Мен, за онези, които последват Моето напътствие, не ще има страх и не ще скърбят” (Коран 2:38). Чрез това категорично заявление сам Бог предприема действията за спасението на човека по пътя към праведността. Така ислямската традиция разполага и със средствата, чрез които да доведе човека до изходното му съвършенство.” В коментар към този доклад, публикуван в първия брой на списание *The Muslim world* за 1959 година, редакторът е написал: „Изложението на д-р Яхия за мюсюлманското учение за човека и за неговото спасение повдига редица богословски въпроси. Християнът би се объркал от категоричната увереност в това, че „да знаеш, означава да постъпваш”; от това, че спасението на човека се извършва под знака на откровението и че законът, даден ни в общението с Бог, е пътят, който човек

трябва да следва, докато го познава и вижда. Цялата тайна на човешкото непокорство и коравосърдечие сякаш изчезва.”

Тайната сякаш наистина изчезва. Само че човешкото коравосърдечие и непокорство остават. Включително и сред мюсюлманите. Слабостта на ислямското богословие по този въпрос се крие във факта, че то не обяснява сегашното състояние на съвременния човек. За разлика от него християнското учение за греха, както го описва още св. Григорий Нисийски, не е „празна приказка, а черпи своята истинност от самата ни природа”.

Според християнското учение, когато опитал плода, човек нито е научил нещо ново, нито е загубил някакво знание, а е *престъпил граница*. Грехопадението качествено изменило отношението на човека с Бога, издълбало пропаст между тях и осквернило самото човешко естество. А тъй като обезобразената и замърсена природа не може да породи чиста и първосъздадена природа, всеки човек с раждането си получава природа, поразена от греха. Точно това се нарича в християнското богословие първороден грях. „*И те, като Адама, нарушиха завета и там Ми изневериха (Ос. 6:7); О, какво направи ти, Адаме? Когато ти съгреши, не падна само ти, а и ние, които произлизаме от теб*” (3 Ездр. 7:48).

„Като престъпил заповедта, Адам приел в себе си закваската на страстите. Така и ние, родените от него, целият Адамов род по приемство сме получили тази закваска; а с течение на времето греховните страсти толкова са се умножили в хората, че те са стигнали до прелюбодеяния, извращения, иголослужения, убийства и други подобни дела, докато цялото човечество не се заквасило от кваса на пороците.” Преп. Макарий използва много красноречив и въздействащ образ, сравнявайки влиянието на греха върху човечеството с действието на маята. Точно по този начин „новонасаденият грях преминал от прародителите към злощастните хора”, „като оставил в наследство на децата не целомъдрие, а блуг; не нетление, а тление; не чест, а безчестие; не свобода, а робство; не царство, а тирания; не живот, а смърт; не спасение, а погибел”, или казано накратко, „в каквото човек се превърнал, това и родил”.

Християнството осмисля няколко явления от човешкия живот, които са пряко следствие от първородния грях:

Първото е духовната смърт. Тя настъпила след грехопадението и се изразила в помрачаване на ума, волята и чувствата на прародителите, като довела до разстройване на цялата човешка природа. „Всички сили на човешката гуша приобили неподходяща насоченост и се устремили към злото, към страстите.”⁴ Извратила се цялата предишна, богосъздадена йерархия в човека: „духът трябвало да живее чрез Бога, гушата – чрез гуха, а тялото – чрез гушата. Но духът започва да живее чрез гушата, черпейки сили не от божествените ценности, а от подобие на самостоятелните доброта и красота, които змията разкрила на жената, когато насочила вниманието ѝ към гървото. Душата пък се превръща в паразит на тялото – надигат се страстите. И накрая тялото се превръща в

⁴ Архим. Алипий (Кастальский), архим. Исаяя (Белов). *Догматическое богословие*.

паразит на вселената – убива, за да се храни, и става смъртно”⁵. „От Агамовото престъпление та до наши дни душевните помисли се откъснаха от божията любов, разпияха се в света и се смесиха с веществените и земни помисли.”⁶ „Защото изборът на Адам въведе страстите, тлението и смъртта в човешката природа”⁷, „измени се и тялото, което заради престъпването на заповедта се превърна от нетленно и безсмъртно в тленно и смъртно”⁸; „Земята е плът Агамова, прокълната заради делата Агамови, т.е. заради страстите на земния ум тя винаги е подложена на проклятието на безплодните добродетели”⁹; „преди вкусването те познавали доброто от опит, а за злото само били чували, но след вкусването станало обратното – започнали само да слушат за доброто, а лошото познавали от опит”¹⁰, грехопадението „не само разрушило спомена на душата за доброто, а и извратило всичките нейни способности, като отслабило природното ѝ влечение към добродетелите”¹¹; „и двете – и душата, и тялото – се развратили и слели по силата на природния закон за взаимното влияние, като душата се оставила на страстите и демоните, а тялото се уподобило на безсловесните скотове и се подчинило на тлението”¹². „По този начин, като престъпил Божията заповед, човек станал достъпен за враждебни въздействия и влияния. Грехът в човешката природа започнал да влияе върху всяко наше желание.”¹³

Мюсюлманското богословие формално не признава подобна предразположеност на падналата човешка природа към греха. Очевидността на това явление обаче намерила израз в понятието *нафс* (душа). „Нафс, източникът на отрицание, е съставна част от човешката душа. Човек се приближава към Аллах, като възпитава своя нафс. Възпитавайки животинските чувства, надмогвайки тъмното влечение към материалния свят, човешката душа, подобно на отлитаща от клетка птица, полетява към своята свобода и се завръща към Аллах.”¹⁴ Отново, както и при последиците от грехопадението, виждаме, че мюсюлманското богословие косвено признава увреждането на човешката природа. Само че избягва да признае този факт директно, за да не наруши понятието за божествена справедливост и за да не се наложи да признава нуждата от Спасител за човеците. Виждаме, че полемиката с християнството е оставила своя отпечатък върху мюсюлманското богословие. Ислямът се опитва да осмисли реално съществуващата у всеки човек отрицателна сила в категориите на творческия замисъл на Създателя, възлагайки по този начин цялата отговорност върху Бог.

Второ, като резултат от човешкия грях се появила физическата смърт: „защото

⁵ Лоски, Вл. (Лосский В.Н.) *Догматическое богословие*. Москва, 1992. – С. 162.

⁶ Преп. Макарий Египетски.

⁷ Преп. Максим Исповедник (Максим Исповедник). *Творения*. Т. II. Москва, 1993. – С. 111.

⁸ Преп. Анастасий Синаит. В: *Алфа и Омега* № 2(20) 1999. – С. 134.

⁹ Преп. Максим Исповедник. Цит. Съч. Т. II. – С. 35.

¹⁰ Св. Ефрем Сирин. *Творения*. Т. VI. Москва, 1995. – С. 250.

¹¹ Преп. Григорий Синаит. *Творения*. Москва, 1999. – С. 25.

¹² Преп. Григорий Синаит. *Творения*. Москва, 1999. – С. 35.

¹³ Св. Атанасий Велики (св. Афанасий Великий). *Творения*. Т. III. Москва, 1994. – С. 332.

¹⁴ Али. *Курс лекций по основам ислама*. Казань, 1997. – С. 5.

платата, що дава грехът, е смърт” (Рим. 6:23); „затова, както чрез един човек грехът влезе в света, а чрез греха – смъртта, и по такъв начин смъртта премина във всички люде чрез един човек, в когото всички съгрешихме” (Рим 5:12). Смъртта в исляма се мисли като естествено свойство на човешката природа. Това се обяснява с предопределението: „и доброто, и злото са от Аллах”¹⁵, така че „всички сътворени трябва да преминават през смъртта преди геня на възкресение на мъртвите”¹⁶. Но смъртта, която унищожава божествената красота на човешката природа, която „разрушава прекрасната хармония,”¹⁷, не може да е естествено, закономерно следствие от нашия живот – това подсказва сърцето и ума на всеки един от нас – „Бог не е създал смъртта и не се радва, когато гинат живите” (Прем 1:13).

Трето, като следствие от промяната в човека, бил увреден и целият сътворен свят, изразител и глава на когото се явява самият човек. След промяната в отношенията между човек и Бог се променили и отношенията между човека и света. Животните, на които по-рано той давал имена – белег на огромната му власт – престанали да му се подчиняват и възстанали срещу него. „Зверове... първоначално не били зли (...) но човешкият грях ги развалил, защото чрез човешкото нарушаване на заповедта се развалили и те. Ако господарят на къщата се гържи подобаващо, то и слугите му живеят добре, ако ли пък господарят съгреша – ще грешат и слугите му; точно така и след съгрешението на човека, който бил господар на всичко, подчинените му твари също се насочили към злото.”¹⁸

Трябва да кажем, че унаследяването на първородния грях не става механично, въпреки нашата воля. Чрез личните си грехове ние ставаме съучастници в първородния грях, постоянно го обновяваме: „по този начин пограждаме на началника на човешкия род и наш праотец Адам. Поради нечестивите си грехове и падения, които ние вършим многократно, търпим същите тежки последици, каквито някога понесъл и той, а дори и още по-тежки.”¹⁹ Не само Адам, но „и всички хора, обърнали се към злото с дело, дума или помисъл, омърсяват даруваната ни от Бог чиста човешка природа.”²⁰ Можем да кажем, че „в Адамовото престъпление участва целият човешки род”²¹.

Покаянието

В Корана остро се критикува християнската практика на изповед пред свещеник: „Аллах не прощава да се съдружава с Него, но освен това прощава на когото пожелае. А който съдружава с Аллах, той измисля огромен грях. Не видя ли ти онези, които изкарват себе си за най-чистите? Не, Аллах пречиства когото

¹⁵ Ахмад б. Ханбал. Акида (Символ веры). В: Хрестоматия по исляму. Москва, 1994. – С. 413

¹⁶ ал-Маудуди Абу-ал-Аала. Принципы ислама. Москва, 1993. – С. 76.

¹⁷ Мелитон Сардийский. О Пасхе. В: Сочинения древних христианских апологетов. – С. 535.

¹⁸ Св. Теофил Антиохийски (св. Феофил Антиохийский). Сочинения древних христианских апологетов. СПб., 1999. – С. 153.

¹⁹ Св. Софроний Йерусалимски. Слово на Рождество Христово. Проповеди.

²⁰ Св. Григорий Палама.

²¹ Св. Викентий Лерински (Св. Викентий Лиринский). Памятные записки Пeregрина. Москва, 1999 – С. 46.

пожелае и не ще бъдат угнетени дори колкото с влакънце от фурма. Виж как измислят лъжа за Аллах! Това стига за явен грях” (Коран 4:48-50).

Каква обаче е практиката на покаяние в исляма? Да разгледаме няколко хадиса, посветени на този въпрос. Абу Зара казва: „Аз помолах: „Пратенико на Аллах, наставлявай ме”, и той отговори: „Ако си постъпил лошо, стори след това добра постъпка, за да изтриеш лошата.” Друг хадис, приписван на Абу Хурайра, предава следните думи на Мохаммед: „Когато божият раб съгрешава, грехът остава черно петънце върху сърцето му, а когато се кае, сърцето му се очиства. Ако умножава греховете, цялото му сърце почернява.” „След прегрешаването стори добро и ще се очистиш от греха” – казва арабска пословица. Тази мисъл се е отпечатала дълбоко не само в културния светоглед на арабите, но и в религиозното им съзнание.

От християнска гледна точка всяко добро дело, извършено от човек, не може да бъде свръхдължно, защото е негово задължение: „Тъй и вие, кога изпълните всичко вам заповядано, казвайте: ние сме слуги негодни, защото извършихме, що бяхме длъжни да извършим” (Лк. 17:10). Ето защо дори милион добри дела не могат да изтрият една-единствена простъпка. Само Бог може да избави човека от греха и неговите последици чрез богоустановените тайнства. На практика мюсюлманското учение, че човек може да се очисти сам с помощта на собствените си постъпки, означава, че мюсюлманите „очистват сами себе си”. След като се е отказал от ясните критерии на християнската покаянна практика (или по-точно, без въобще да я е познавал), ислямът трябвало да разработи собствени критерии, чрез които достатъчно точно да определи кога покаянието е прието, кога не е и какво трябва да се направи, за да бъде успешно.

„О, Аллах! Раздели ме от моите грехове така, както раздели Машрик от Магриб. О, Аллах! Очисти ме от моите грехове, както се изпират бели грехи. О, Аллах! Отмий ме от греховете ми с вода, сняг и град ” – произнасянето на тази ежедневна молитва при спазването на ритуала на намаз всъщност е покаянието според Корана: „Затова бъди търпелив и ти [о, Мухаммад]! Обещанието на Аллах е истинно. Моли опрощение за своя грях! И прославяй с възхвала своя Господ при вечер и в зори!” (Коран 40.55)

Според един от хадисите, приписвани на Абу Хурайра, Мохаммед пита съратниците си: „Ако пред къщата на някой от вас потече река и той се къпе по пет пъти на ден, дали ще остане по него мръсотия?” Те отговорили: „Не може да остане нищо нечисто по него.” Тогава Мохаммед казал: „Същото е с петте молитви, чрез които Аллах изчиства вашите прегрешения.” Съществува огромно разнообразие от хадиси на тази тема. Срещат се и съвсем неочаквани за християнския възглед изисквания: „който спазва рамадана с вяра и надежда, за награда ще бъде освободен от предишните си прегрешения” (Ал-Бухари и Муслим). „Ако двама мюсюлмани се срещнат и се здрависат, прегрешенията им обезателно ще бъдат опростени още преди да се разделят” (Абу Дауд). „Слава на Тебе, о, Аллах, Господ мой, и хвала на Теб, няма друг бог, освен Теб, моля те за прошка и ти поднасям покаянието си – ако тези думи бъдат произнесени от който и

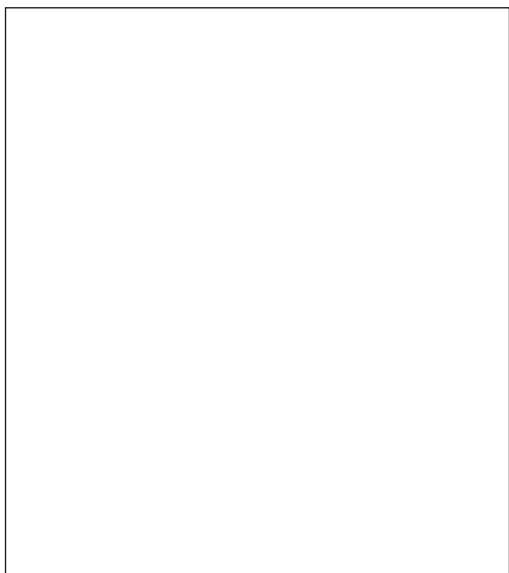
да било човек, напускащ някакво събиране, то всички прегрешения, извършени по време на тази среща, ще му бъдат простени” (Ал-Хаким).

Всички тези разнообразни изказвания изразяват общата мисъл, че „предписанията на шериата притежават такава способност да изцеляват и очистват сърцата, каквато не можем да постигнем чрез рационални разсъждения, но можем само да провидим пророчески”. Всъщност това означава, че всеки спазващ ритуалите човек може да бъде свободен от понятия като грях и покаяние. Само това, че изповядваш исляма, ще бъде достатъчно да се избавиш в бъдещия живот от вечните мъки, каквито и грехове да си сторил – „възможно е Аллах Всевишния да му прости, без да го наказва, а ако го накаже за греховете му, то наказанието няма да бъде вечно, а изходът – въздаяние в рая”. Подобна нагласа трудно може да бъде описана по друг начин, освен като самоизмама.

Заклучение

В своя суров реализъм християнското учение може да се стори страшно. Трябва обаче да помним и да напомняме на събеседниците си, че смисълът на християнската проповед не е в прогласяването на гибел от греха, а в проповедта на спасението чрез Бог, явил ни се в лицето на нашия Господ Иисус Христос, *който взима върху Си греха на света* (Иоан. 1:29). Ние не се боим да осмисляме греха в истинското му значение, защото имаме истински Спасител, който действително ни очиства от нашите грехове.

Превод от руски: Д. Спасов

Епископ Иларион Алфеев е роден през 1966 г. в Москва. Учи цигулка и композиция в средно музикално училище, постъпва в композиторския факултет на Московската държавна консерватория, но по собствено желание прекъсва следването си и постъпва като послушник в манастир, по-късно завършва Московската духовна академия. Ръкоположен за епископ на 14 януари 2002, определен е за глава на представителството на Руската православна църква в европейските международни организации. Автор на редица музикални произведения, сред които *Божествена литургия*, *Всенощно бдение* и др., и на повече от 500 публикации по патристика, догматично богословие и църковна история.

Епископ Иларион Алфеев

БАХ Е ВЪВ ВСЯКА МУЗИКА

В музиката на Бах има нещо универсално, всеобщо, всеобхватно. Както пише поетът Йосиф Бродски, „Бах е във всяка музика, Бог – във всеки от нас“. Бах е явление от общохристиянски мащаб. Музиката му излиза извън конфесионалните граници, тя е *икуменична* в първоначалното значение на тази дума, понеже принадлежи на вселената и на всеки неин гражданин. Можем да наречем Бах *православен* композитор в смисъл, че цял живот той се е учил правилно да слави Бога: украсявал партитурите си с надписи *Soli Deo Gloria* (Само на Бог да бъде славата), *Jesu, juva* (Иисус, помогни), при това за него тези надписи са били не словесни формули, а изповядване на вяра, преминаващо през цялото му творчество. Музиката за него е била богослужение. Бах е бил истински *католик* – в първоначалното значение на гръцката дума (*katholikos* – *бел.пр.*), означаваща „всеобщ“, „вселенски“, понеже възприемал Църквата като вселенски организъм, като всеобщо славословие, изпращано към Бога, а своята музика приемал само като един от гласовете в хора, прославящ славата Божия. И разбира се, през целия си живот Бах бил верен син на своята църква – лутеранската. Впрочем, както казва Алберт Швайцер, действителната религия на Бах не е дори ортодоксалното лутеранство, а мистиката. Музиката на Бах е дълбоко мистична, защото е основана на опита за молитва и служение на Бога, който излиза извън конфесионалните граници и става достояние на цялото човечество.

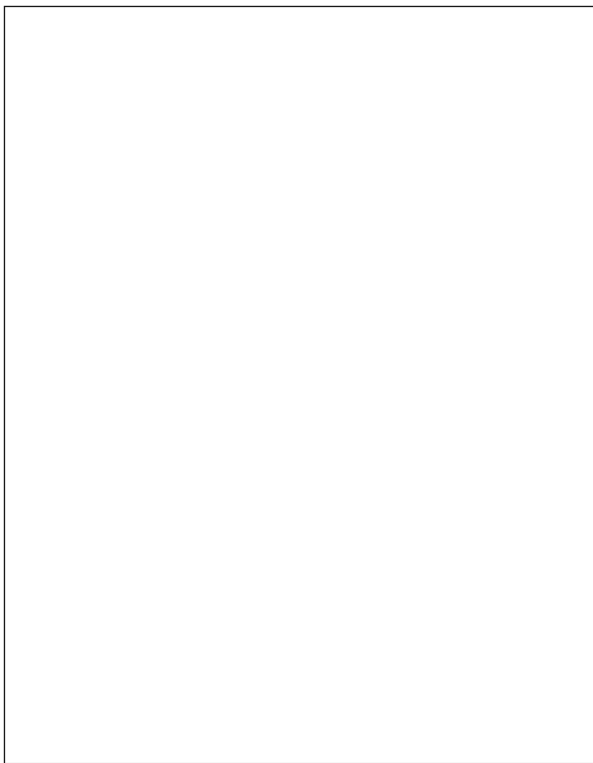
Както всеки пророк, в своето отечество и в своето време Бах не бил оценен истински. Наистина, познавали го като великолепен органист, но никой не съзна-

вал огромния му композиторски мащаб. По онова време из цяла Германия се носела славата на Карл Филип Телеман – композитор, чието име днес е известно на малцина. Тогава цяла Европа се възхищавала на Хендел.

След смъртта си Бах бил забравен, почти веднага и напълно. *Изкуството на фугата*, издадено посмъртно, велик шедьовър на композиторското майсторство, произведение с безмерна духовна дълбочина, не се търсело: синът на Бах – Карл Филип Емануел, не успял да прогаде повече от 30 екземпляра; наложил се търг, за да се покрият някак поне загубите.

През XVIII в. именно Емануел Бах бил смятан за *велик* композитор, произведенията на баща му – Йохан Себастиан, познавали само малцина. Веднъж Моцарт се озовал в църквата „Св. Тома“ в Лайпциг (Томаkirхе – бел.пр.), когато звучали мотетите на Бах. Само след няколко такта той извикал: „Какво е това?“, и потънал в слушане. След края на изпълнението поискал да му покажат всички налични партитури на Бах. Партитури нямало, но се намерили щимове. Моцарт ги разгърнал на ръцете и коленете си и на най-близките столове и започнал да ги преглежда. Не станал, докато не завършил четенето. Влиянието на Бах несъмнено се проявява в най-великото и проникновено произведение на Моцарт – Реквиема. Впрочем Моцарт е едно от малкото изключения: повечето музиканти от XVIII в. дори не били чували името на Йохан Себастиан Бах.

Възраждането на интереса към Бах през XIX в. е свързано преди всичко с името на Менделсон. „Този лайпцигски кантор е Божествено явление, ясно и въпреки това необяснимо“, казал Менделсон, след като се запознал с партитурите на произведенията на Бах. Когато през 1829 г. 20-годишният Менделсон изпълнил в Лайпциг *Матеус пасион*, предизвикал истински триумф – възраждане на музиката на най-великия сред композиторите, които историята някога е познавала. Бах вече не бил непознат, а с годините славата му само растяла. Всички велики композитори след Менделсон, включително Бетовен и Брамс, Шостакович и Шнитке, се обръщат към Бах като към несекващ извор на музикално и духовно вдъхновение. И ако в „галантния“ XVIII в. музиката на Бах излязла от мода, по-неже остаряла и започнала да изглежда скучна, то през XIX и XX, а и сега, в

Рисунката на 10-годишната Клара Луизе Фидлер спечели първа награда на тазгодишния конкурс, организиран от музея на Бах в Лайпциг. До края на октомври най-добрите портрети на композитора могат да се видят на 40-метрова стена в града.

началото на XXI в., тя е по-съвременна откогато и да било. С дълбочината и трагизма си Бах е особено близък на съвременника, преминал през целия ужас и всички катаклизми на XX в. и окончателно изгубил вяра във всички хуманни опити да се преобрази светът без Бог. На човечеството му трябвали няколко века, за да осъзнае това, което Бах е знаел с цялото си съществуване: няма и не може да има истинско щастие на земята освен едно – да служиш на Бога и да възпяваш славата Божия.

Самият Бах бил дълбоко смирен и нямал високо мнение за себе си. За свое основно положително качество смятал трудолюбието. На въпроса как е достигнал толкова съвършенство в изкуството, Бах скромно отговарял: „Наложи ми се да бъда прилежен. Който е толкова прилежен, също ще го постигне.” Бах смятал себе си за ученик, а не за учител. В детството и младостта си тайно от своите родители преписвал на свеци партитурите на старите немски майстори, извървявал пеш много версти, за да чуе изпълнение на знаменития органист Дитрих Букстехуде. Но и в зряла възраст не спрял да преписва музиката на Палестрина, Фрескобалди, Телеман, правел транспозиции на музиката на Вивалди и други италиански композитори, от които през целия си живот се учил смирено на композиторско майсторство.

Бах живял в епохата на барока, но музиката му не била обусловена от особеностите на тази епоха. Напротив, като композитор той се развивал в посока, обратна на онази, в която се развивало изкуството на неговото време. Епохата на Бах се характеризира със стремително движение на изкуството по посока на светското и хуманизма: на първо място все повече се издигал човекът с неговите страсти и пороци, все по-малко място в изкуството се отделяло на Бога. Синовете на Бах вече ще живеят в „галантния век” с повърхностността и лекомислието му. При Бах – тъкмо обратното: с годините в неговата музика човешкото все повече намалява, божественото се увеличава. В музиката на късния Бах има повече от готиката, отколкото от барока: готсуц като германска готическа катедрала тя е устремена към небето, към Бога. Последните съчинения на Бах – *Музикална жертва* и *Изкуството на фугата* – ни отвеждат от епохата на барока обратно във времето на Букстехуде и Пахелбел.

И тук стигаме до ключовия момент: изкуството на Бах не било „изкуство” в съвременния смисъл на понятието. Кардиналното различие между изкуството на древността и средновековието, от една страна, и изкуството на Новото време, от друга, е в неговата насоченост: древното и средновековното изкуство е насочено към Бога, а новото се ориентира към човека. Главният критерий за истинност в древното изкуство е верността към традицията, връзката с опита на миналите поколения. А в новото време главен критерий за истинското изкуство станала неговата оригиналност, новостта му, различието от всичко, създадено преди това. Бах бил на границата на тези две култури, два светогледа, два противоположни възгледа за изкуството. И останал част от културата, която се кореняла в традицията, в култа, в богослужението, в религията и която след Бах се откъснала от религиозните си корени.

Бах не се стремял да бъде оригинален, не се стремял на всяка цена да създаде нещо ново... Той не се страхувал да заимства теми, които често ставали основа на неговите фузи, хорали, мотети, кантати и концерти. Бах не се чувствал като изолиран гений, възвисен над съвременниците си, а преди всичко като неотделима част от великата музикална традиция, на която принадлежал. И тайната на изключителната оригиналност, неповторимост, новост на музиката му се крие именно в това, че той не се отказал от миналото, а се опрял на опита на своите предшественици, към които изпитвал благоговение.

Бах бил човек на Църквата. Не просто дълбоко вярващ лутеранин, но и богослов, добре запознат с религиозните въпроси... Много съвременници – православни и католици, са свикнали да мислят за себе си като за носители на църковната Традиция (с главна буква), а за лутераните и другите протестанти – като за представители на либерално, полуцърковно християнство. В епохата на Бах не било точно така. Лутеранството възниква исторически като реакция на негодатъците на средновековната Католическа църква, които се възприемали като изопачаване на първоначалната чистота, строгост и яснота на християнската вяра и църковна практика. Главният стремеж на лутераните бил да върнат християнството към онова, което те смятали за изначална традиция от ранните му векове. По много причини не успели да го сторят, но съществувал огромен стремеж към *традиционното* християнство, към истинното християнство, към онова християнство, което според Лутер и неговите последователи било изгубено в средновековния католицизъм.

Един известен съвременен богослов, обърнал се на преклонна възраст от лутеранството към Православието, твърди в книгата си *Бах като богослов*, че ако по някаква причина днес поетичните съчинения на Лутер се изгубят, без усилие биха могли да бъдат възстановени по партитуриите на Бах. Наистина, Бах написал музиката към повечето църковни химни на Лутер. Точно тези химни са в основата на църковната традиция, която по времето на Бах лутераните създавали с такова усърдие. И самият Бах бил част от този съзидателен процес.

По времето на Бах светът вече се движел към пропастта на революционния хаос, който от края на XVIII до началото на XX в. обхванал цяла Европа. Бах живял извън този процес, понеже целият му живот преминал в друго измерение. Бил подчинен не на светския, а на църковния календар. Всяка неделя той трябвало да пише нова кантата, за Страстната седмица написал *Матеус пасион* и *Йоханес пасион*; за Възкресение – *Великденска оратория*, за Рождество – *Коледна оратория*. Светът все по-бързо се хуманизирал и дехристиянизирал, философите се усъвършенствали в изобретяването на теории, които трябвало да гонесат щастие на човечеството, а Бах възпявал Бога от все сърце.

На прага на XXI в. виждаме ясно: катаклизмите не са разколебали любовта на човечеството към Бах, както не са разколебали и любовта на човешката душа към Бога. Музиката на Бах си остава онази скала, в която се разбиват всички вълни на „житейското море“.

(Със съкращения)

НЕПОСТИЖИМА ВСЕЛЕНА

257 години след смъртта си Бах е по-жив от всякога. „Той създаде най-ерудиратата и същевременно най-дълбоко проникновена музика“, признава философът Ернст Блох. За композитора Макс Регер Бах е начало и край на всяка музика, за диригента Вилхелм Фуртвенглер – господстващ световен дух. Бах е неизчерпаем извор за импровизации на попгрупи и джазмени, като Боби Макферин, Орнет Коулман, Ури Кейн... Най-странното е, че всичко това не изчерпва и не изхабява музиката му. Първият известен ни представител на рода Бах е емигрант – хлебарят Файт Бах, който свирел на цитра. Роген през 1555 г. в Унгария, той е преследван като лутеранец в родината си и се преселва в Тюрингия. Музиканти от рода Бах седят 132 години на органа в Георгенкирхе в Айзенах. Този генен фонг рано или късно трябвало да създаде гений – на 21 март 1685 г. в Айзенах се е родил Йохан Себастиан Бах, най-малкото от осем деца.

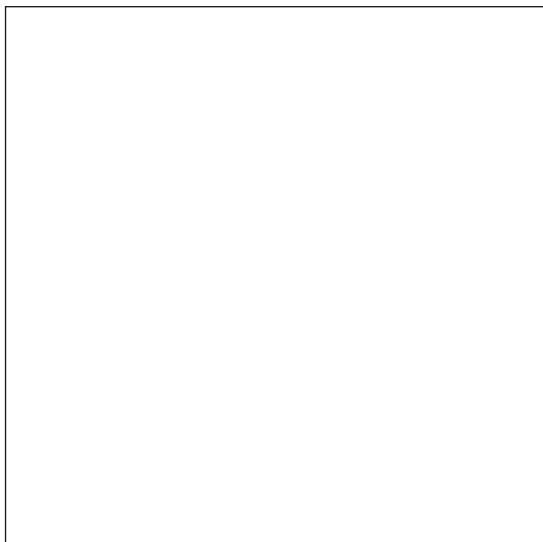
„Не знаем много за Бах“, обяснява пред немския седмичник *Цайт* проф. Кристоф Волф, който преподава история на музиката в Харвард и е директор на Архива на Бах в Лайпциг. Занимава го проблемът за универсалността на композитора: „Тя не може да се разгадае. Може би хората имат усет за основите на едно изкуство, върху които почива всичко останало. Бах е основата, като цифрите в математиката. Той е фундаментален, събирателната точка на всичко, което се е появило в музиката през средновековието и след това той го е събрал и издигнал на ново

равнище.“ Ако е така, защо Бах все пак никога не достига славата на Моцарт? „Свидетелствата за Бах са оскъдни. Това, което знаем, не е достатъчно, за да се създаде мит. Не знаем дори как е изглеждал. Съществува един портрет на възрастен мъж с перука, но той не е подходящ за икона, не може да впечатли младите. Имаш чувството, че стоиш срещу един недостижим човек. Недостижима е и неговата музика. Тя не се разкрива на начинаещите, трябва да си овладял инструмента, на който искаш да свириш Бах. Достъпът до него не е лесен.“ Но тъкмо тази недостижимост привлича хиляди към него. „Нашият малък отгел в Харвард има 2000 студенти. Наблюдаваме го и при Баховите тържества в Лайпциг – международният отзвук е огромен, любопитството е голямо. Холандци, американци, японци идват, защото искат да разберат тази музика. Имаме щастието да сме при извора. В Томаскирхе в Лайпциг, в Николайкирхе и в Бахкирхе в Арнщад се музицира, както е било по времето на Бах. Тогава преплитането на светската и духовната музика не е било проблем – продължава проф. Волф. – Подхождало се много прагматично. Едва през XIX в. става разделянето им.“

„Вълнува ме неговото отношение към смъртта – казва баритонът Томас Куастхоф, професор във Висшето музикално училище „Ханс Айслер“ в Берлин. За мен Бах е пример колко сила може да даде искрената вяра. Изпълнявам *Йоханес пасион* от 1973 г. – всички гласове в него – от сопран през алт до тенор и баритон. Емоция – за това става дума. Не за красотата. Човешкият глас е най-богатият на цвят, най-мелодичният и интересен инструмент.“ Бах подтиква професора и носител на „Грами“ да говори със студентите си за изкуството като непрестанен опит да бъдеш добър, достоен човек. „Това се излъчва от музиката му. Затова тя дава толкова много утеха. Бах е може би най-универсалният музикант като въображение, като знание за композирането. Но той е и музикант, който докосва сърцето толкова непосредствено, колкото никои друг.“

По темата работи: Люгмила Димова

ОТ КАНТОР ДО МУЗИКУС

С Янко МАРИНОВ, органист и музиколог, за разстоянията – по-дълги или по-къси – от изпълнителя до музиканта, от грегорианката до православната музика и от барока до днешното светоусещане, разговаря Людмила ДИМОВА

Срещата с Янко Маринов има конкретен повод – като докторант към Института за изкуствознание на БАН, секция „Стара и църковна музика”, той е сред създателите на Сдружение за сакрална музика заедно с проф. Елена Тончева и проф. Светла Куюмджиева. Поканени в него са не само музиколози, но и богослови, свещеници, философи. Сдружението има за цел не само да доведе до хората християнската музика, да я изследва и тълкува, но и да намира средства за съхраняването на музикалните паметници.

„Идеята ни беше да помогнем за интердисциплинарното изучаване на православната музика, да споделим нашите изследвания с богослови и други специалисти. Музика сакра е това, което е свято за нас в музиката, за мен тя е огледало на човешкото в абстрактен вид, в детайли тя е понятна само за познавачите, но като християнска музика е обърната към всички хора – обяснява Янко Маринов. – Достатъчно е да се запозная с музиката на една епоха, за да разбера повече за мисленето и културата ѝ. Православната музика не се поддава на осмисляне като естетическа стойност, написана е при други обстоятелства и е предназначена за друго, тя е плод на църквата, на духовното. Преди 30–40 години за нея започна да се говори като за функционална музика, която обслужва Църквата. Днес обаче знаем, че в нея има не само литургична нужда, тя е израз на служенето на Бога на всеки християнин, неговото разбиране на догматиката, чрез нея той създава своя катехизис. Често богословите казват: има много пътища към Бога, музиката е един от тях. Според свети Дионисий Ареопагит тя е възхвала

на Господа и път към единение с небесното.”

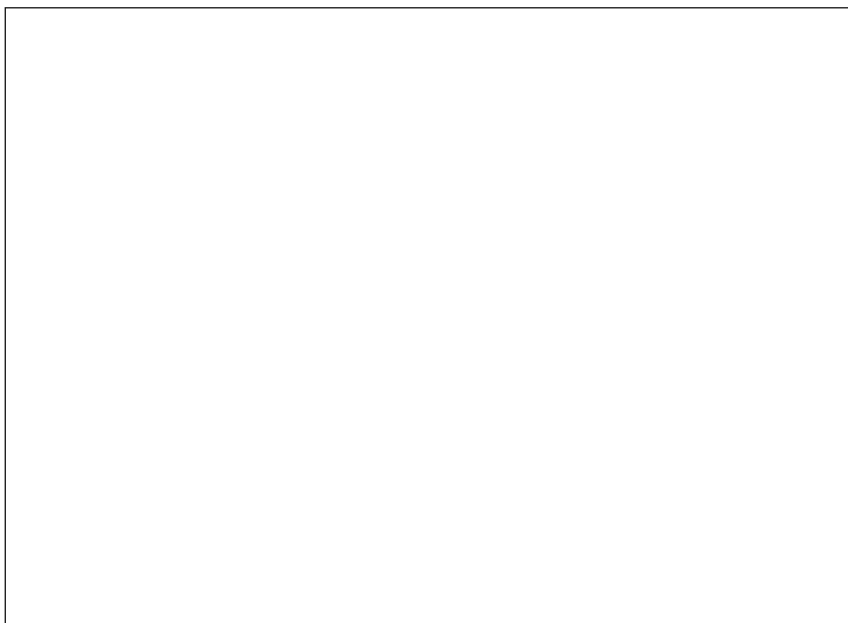
Днес едната половина от световния репертоар на сакралната музика е в сянка – за разлика от грегорианиката (западната литургична музика), православната не е популярна за по-широк кръг слушатели. Трябва да бъде преоткрита и споделена, убеден е Янко Маринов. А аз си припомням казаното от неговата професорка Елена Тончева: научното знание за църковната музика все така остава извън публичността.

Янко Маринов не преживява музиката от дистанцията на изследователя, той сам я създава. От три години е органист в Католическата катедрала „Св. Йосиф” в София. Роген е в Бургас, завършил е средно музикално училище като пианист, по-късно учи орган при проф. Нева Кръстева в Музикалната академия. Преди 10 години за пръв път участва в майсторския клас на известния органист Жан Гиу в Цюрих, после многократно се връща там. Концертира в европейски страни, през това лято – в Германия, Полша, Швейцария и във Виена. През 2000 г. заминава за Виена с Хердгера стипендия, учи в класа по орган на проф. Р. Шолц в Университета за музика, а също и в Института по византология на Виенския университет, където се запознава с гръцката палеография. Сега работи в екип по проект, финансиран от Министерството на образованието, за дигитализиране и описване на ръкописите от Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия. Там се съхраняват няколко средновизантийски стилистичари, както и по-нови ръкописи, музикалните са около 40 на брой.

„В България за практиката на църковната музика грижи полагат богословските факултети, където тя се изучава по новата методика – Хрисантово-хурмузиевата нотация¹. С тази нотация днес се изпълнява едногласният мелодически репертоар в българските православни църкви. Доколко тя е съхранила традицията на старата византийска музика, още се проучва. Общественото мнение лесно се манипулира – бях на концерт на една група, която представи „Господи помилуй” на български от XII век, а всъщност мелодията беше на съвременна версия, записана в XX век. Лесно е да се каже, че още с покръстването византийската църковна музика става и българска, но пред изследователя стоят много въпроси, защото няма запазен нито един цялостен ръкопис с нотация от това време. В първия запазен паметник – Бориловия синодик, в преписа му от XIV век, невмената нотация е върху гръцкоезични текстове. И докато руснаците усвояват византийската нотация и създават свои певчески книги с оригинална нотация, която лежи върху основите на византийската, при нас липсва систематична нотация. Това води до много предположения: дали се е пееło на гръцки, дали устната практика е била толкова силна и е ползвала малко мелодии, че не е имало нужда да се запише в книга. В по-ново време – през Възраждането и епохата преди него, Рилската школа превежда част от репертоара от гръцки, но и обогатява църковното пеење с много нови, авторски мелодии.”

Янко Маринов прилага методите на общата гръцка палеография към невменото

¹ Реформа от началото на XIX век на невмената нотация, извършена от музикоучителите Хрисант, Хурмузий, Григорий и одобрена от Вселенската патриаршия.

Ръкописи на св. Марк Евгенек

писмо², отстрани заниманията му изглеждат почти детективски. „Налага се да притежаваш много знания: как се прави една книга, всеки скрипторий³ имал свои белези, всеки писач – своите особености. Някои писачи разполагат с няколко стила писмо, с няколко калиграфски стилизации и в зависимост от книгата прилагат различен шрифт.” Маринов си е изградил методика, която му позволява да идентифицира писачи, корпуси от текстове и центрове, където се преписва църковната книжнина. Така

прави свое откритие за св. Марк Евгенек, наричан от съвременниците си „втори Дамаскин”, един от музикалните му ръкописи се съхранява в България.

„Първите нотирани паметници се появяват в края на IX и в X век. Ръкописите мигрират и много палеографи се занимават с изясняване на пътя на книгата. А това е и пътят на интелекта, пътят на християнството, защото то се разпространява и чрез книгата.”

И дотук разказани, заниманията на младия музиколог изглеждат достатъчно разнопосочни. Има обаче цяла една terra incognita в нашия културен живот, където той е у дома си: бароковата музика. Преди 6 години създава консьорта *Concerto Antico*, който представя музика от късния Ренесанс, барока и галантният стил. През май формацията участва в най-стария европейски фестивал за барокова музика в Барселона и вече е поканена за следващото издание.

„Нарекохме се консорт – наименование за музикален ансамбъл в Англия от XVI век, за да акцентираме върху съвместното свирене. Консьортовата музика е била най-високата, понякога се изпълнявала от музиканти за музиканти, което им доставяло голямо удоволствие.”

Впоследствие към *Concerto Antico* се присъединяват още млади музиканти, някои от тях учили в чужбина, за отделни проекти се канят хоровете и по-големи инструментални ансамбли.

В Европа бароковата музика се възприема почти като „хомеопатията на XXI

² Музикални знаци, които отбелязват не височината на тоновете, а движението на мелодическите ходове.

³ Място, обикновено в манастир, където е била съсредоточена книжовната дейност през средновековието – преписване, украсяване и подвързване на книгите.

век”, както сполучливо се бе изразила една цигуларка – за нейната граматика се изисква не просто специална професионална подготовка, но и душевна нагласа. В България обществото на свирещите барок е твърде обзримо – двадесетина души, почти връстници. Изявите на *Concerto Antico* обаче винаги се радват на много публика, на последния концерт се наложило да върнат стотина души.

„Аз съм пианист и както знаете, пианистите разполагат с добра романтична техника от XIX век, която винаги ми е помагала при свиренето на орган. Много от западните органисти нямат тази клавирна подготовка. Когато започнах да уча орган при проф. Кръстева, се изправих пред проблема за търсене на първообраза (das Vorbild) – търсене не на автентичното, а на същностното звучене. Няма човек, който да се е запознал с бароковата музика и да не се е усъмнил в това, което е учил под влияние на романтичната школа.”

До днешното бароково музициране с автентични инструменти западните изпълнители са стигнали след цял век експерименти – от солемската школа, която се грижи за грегорианския хорал, през движението за стара музика от 50-те години на XX век, до Лондонската школа. Янко Маринов споменава и сопраното Ема Къркби, оказала голямо влияние върху всички, които се занимават със стара музика. *„Джазмените преоткриха барока, първи разчупиха догматизма. До 50-те години се свиреше нота по нота това, което е написано, без да се разбира, че е само една схема. Нотацията винаги е схема. Знанието отгоду оставаше скрито и всички свиреха Бах по калъп. Една част от джазмените започнаха да виждат, че тази музика казва повече. Също като при джаза и в барока започна да се импровизира и да се следи за онзи особен вид наслада – не само от красивото, защото не всичко в бароковата музика е красиво. Маниеризмът се свързва с дистрофични, дисхармонични образи, често грозни, но в тяхната грозота откриваме част от истинността на света. А през Ренесанса и барока тези образи достигат своя предел, не могат да се поберат в нищо реално, не могат да се сравнят с нищо, съпътстващо ни в света. Разбират ги само познавачи, само хора, които откриват в себе си този бароков дух. Мисля, че не може да се говори за епоха, барокът е склонност на човешкия дух, нужда на душата от хаос, който съществува в реда, от съчетаване на множество диалектични начала.”*

На какъв орган би искал да изпълнява Бах?

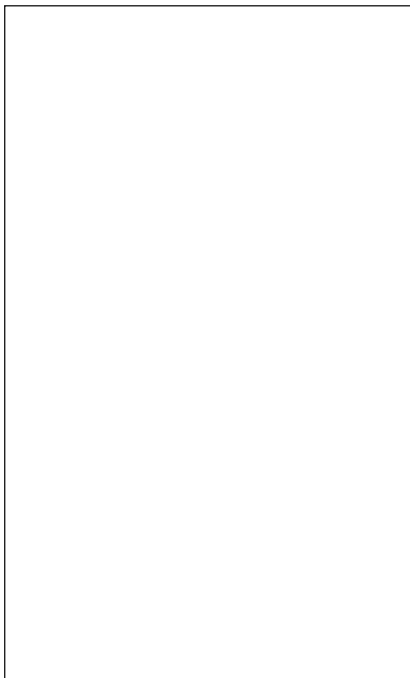
„Налагало ми се е да го свиря и на романтичен орган от XIX век, имаш чувство, че правиш обработка на Бах. Разбира се, това не е онзи Бах, който свиря на стилен бароков орган. В крайна сметка, свирейки Бах на романтичен орган, още повече се доближавам до Макс Регер, който преоткрива Бах. Аз съм популяризатор на Регер, на почти всички негови творби. Те представят един необичаен свят на титаничното.”

Католическата катедрала „Св. Йосиф” разполага с дигитален орган, не е инструментът, за който един опитен музикант си мечтае, но е добър за млади изпълнители. И стигаме до темата за образованието – в Музикалната академия православната музика не се изучава, а само личната инициатива кара проф. Нева

Кръстева и проф. Наташа Янова да запознават студентите с барока. По отношение на православната музика сме едва в началото на пътя, който Западът е извървял към бароковата музика в процеса на преоткриването ѝ. Питам Янко Маринов как успява да хармонизира теоретичната работа с изпълнителската практика. Той отговаря със средновековното сравнение между двете понятия *musicus* и *cantor* – едното определя музиканта теоретик, познавач на същността, а другото – само един изпълнител. Очевидно в него двете природи съществуват в мир, затова не се учудвам, когато признава, че освен всичко пее барок, дори има учители. Не се учудвам и на способността му да живее едновременно в католическата и православната музика.

„Християнството оставя възможност да имаме скепсис в себе си, всеки трябва да открие пътя, по който да стигне до него. А всеки християнин според мен има въпроси и мигове на съмнение. Аз, като музикант, исках да имам свободата да погледна всяка позиция, преди да я провъзглася за своя.“

Снимки © Личен архив

Димитър Димитров е роден на 3 април 1976 г. и тази година завършва история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Завършил е модул „Египтология и асириология“ в Центъра за източни езици и култури. Публикува материали в сборници и списания в областта на сравнителното религиознание. Автор заедно с Любомира Огаджийска на първата у нас мултимедия, представяща тракийски паметници по нашите земи – <http://thelandoforpheus.hit.bg>. В момента работи над следващия си мултимедийен проект, който ще компилира останките от раннохристиянското наследство на територия на Р България.

Димитър Димитров

ХРИСТИЯНСКО НАСЛЕДСТВО...

Има ли почва у нас, или мястото му е под нея?

Тук ще разкажем за състоянието, в което се намира в наши дни архитектурното и художественото наследство на християнската традиция в българските земи. Темата периодически бива повдигана в медиите, най-често при оповестяването на поредната нуждаеща се от спешно спасение рушача се църква. Причината да компилираме настоящия материал е заниманието ни през последните две години със студентска инициатива по изграждането на мултимедийна база данни относно раннохристиянските паметници у нас. Заемайки се с подобна инициатива, ние попаднахме в една България, която дори като историци не познавахме и до ден днешен ни е непосилно да проумеем. Изяснихме си, че отношението на държавните, културните и обществените институции към опазването на християнското материално наследство преминава под мотото: „колкото по-древно – толкова по-слабо ни интересува“. Запитахме се защо това е така и в следващите редове ще ви запознаем с някои от отговорите, които сами си изпросихме.

Когато благата вест за възкръсналия Божи Син достигнала нашите земи, те

били в рамките на Римската империя. Тук ги нямало прабългарите, нямало ги гори славяните. Тук живеели траки, които познавали безсмъртието отвъд чрез орфическата доктрина. Това е една от причините християнството да намери благодатна почва по нашите земи. Синаксариите са пълни с имена на мъченици, преследвани от римската власт до началото на IV век. Ландшафтът пък е пълен със скелетите на стотици сгради, обслужвали ритуалните нужди на държавната (вече) религия от периода IV–VI век.

В наши дни около 10% от уникалните паметници на ранното християнство са консервирани и експонирани. Цели два от тях работят с „пълна пара“ – софийските „Св. София“ и „Св. Георги“. Останалите са обречени на бавна смърт.

До лятото на 2007 година са открити над 250 църкви от раннохристиянския период, а нови и нови открития продължават да излизат при всеки археологически сезон. Тазгодишният например преоткри базиликите в Разлог и Каварна, като втората вече е под заплахата от новостроящо се голф игрище.

От разглеждания период IV–VI век (времето от св. Константин Велики до началото на варварските нашествия на готи, келти, славяни и прабългари) все още имаме уникалния шанс да можем да разгледаме някои изключителни образци на раннохристиянската архитектура. Дали липсата на интерес от страна на учените и хората, от които зависи съхранението на тези паметници, не е в някаква степен продиктувана от факта, че първите църкви по нашите земи нямат нищо общо с държава на име България или пък с население, състоящо се от българи или „братя“ славяни? Това остава да загаем. Можем само да се опитаме да опишем уникалността и културно-историческото значение на някои от тези паметници. Ще опишваме и ще критикуваме за каквото и когото трябва. Същевременно ще ни боли. И това ще личи.

Състояние на раннохристиянските паметници у нас

Нека започнем с позитивите, за да внесем нужната доза оптимизъм, та да се понася по-леко по-сетнешната картина. Прекрасно са съхранени църквите от IV–VI век в парка „Сторгозия“ над Плевен, село Очиндол, Врачанско, над Габрово, в Несебър, в Свищов, където копаят полски археолози с полски средства, в Шуменската крепост, в местността Хисарлъка над Сливен, където местните археолози вършат чудесна работа, в крепостта Кракра над Перник и в Сангански.

Лютиброската базилика има проблем с минаващите досами и влакови композиции по линията София – Плевен, а двете църкви от IV–VI век на хълма Царевец в Търново са сметени за недостойни да бъдат експонирани от местните изследователи. Третата, за съжаление, е недостъпна под Патриаршията „Възнесение Христово“, чийто безумен интериор ще коментираме по-долу в приказките за средновековни църкви.

Най-ранната базилика в Хисаря е една от първите християнски църкви по нашите земи – т.нар. „базилика №4 а“ е разкопана и... закопана. Вместо експониране

общината е предпочела да си отглежда бурени отгоре ѝ.

Най-големият християнски храм на Балканите от периода IV–VI век – базиликата пред Католическата църква в Пловдив, е затворена с ламаринена ограда в пространство, в което се търкалят огромни колони и капители. Отдавна и задълго... Огромен храм стои разкопан и закопан и под кафенето на централния площад в Кюстендил. Друго си е да пииваш вечер пред фонтаните, вместо да съзерцаваш християнски руини, макар и с висока културно-историческа стойност.

В Созопол от епископската базилика е останало немного, а пък местният свещеник излял бетон, за да си построи екзотичен магазин върху раннохристиянски погребения в съседство. А те дори не били проучени като хората, сподели директорът на Историческия музей в Бургас г-жа Цоня Дражева.

Червената църква край Перушица е една красива загиваща църква на 1500 години с вече едва забележими, чезнещи стенописи на 800 години. Тази информация би трябвало да е достатъчна, за да потрепери нечия християнска гуша.

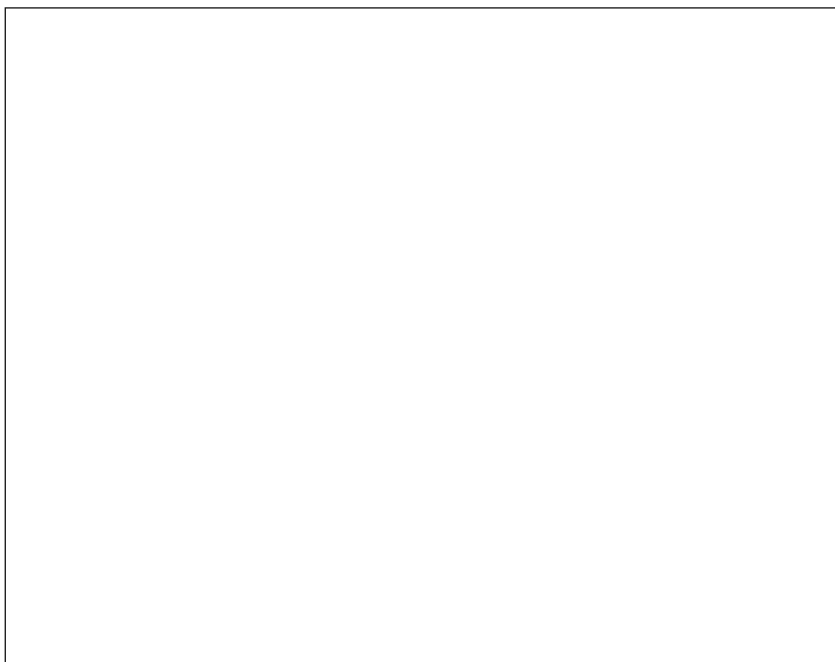
В древния Марцианопол (дн. Девня) по базиликата на колизеума се разхождат овцете на кмета, а епископската базилика над града е постоянно тарашена от обитателите на ромската махала, разположена в съседство. Средства за съхранение и експониране липсват в този град със заводи, в които инвестират италиански фирми. Иманярски изкопи заснехме и около базиликата край гара Хан Крум, Шуменско, но това е ежедневието в региона.

Червената църква. Така се съхранява у нас уникална църква от V век – с ръждясало скеле и изгнили дъски. За стенописите, разбира се, няма шанс под дъжда.

Интересно ще е да отделим специално място на раннохристиянското наследство в морската ни столица Варна, която се превръща в мегаполис от скъпи вили и хотели. На стотина метра от римските терми – основната туристическа атракция в центъра на града, на ул. „Хан Крум“ №17, гостите на града могат да забележат останките на раннохристиянска църква, върху които обитателите на съседните сгради си изхвърлят боклука, а клошари извършват физиологичните си нужди. На това място античникът на Варненския музей – Александър Минчев, мечтае да построи музей на богатото раннохристиянско изкуство, открито във Варненския край. Мечтите му, разбира се, няма да се сбъднат поради общински и частни интереси, свързани с парцела.

На красивия хълм Джанавар тепе по пътя към кв. „Галата“, се намира една удивителна като архитектура раннохристиянска църква. Паралели с нейния план

могат да бъдат открити единствено в паметници от земите на днешна Сирия, което говори за раннохристиянска община на преселници от Светите земи, извършвала своето богослужение в храма над Огесос. В съседство е гробът на един от основателите на българската археология Херменгилд Шкорпил. На пода на църквата при разкопките били открити приказно красиви мозайки, които в момента лежат под тонове пръст, тъй като няма средства за тяхното експониране. В град като Варна...

Базиликата на Джанавар тепе. Уникалните мозайки са все още под земята

В двора на днешния Корабостроителен завод братята Шкорпил открили в началото на миналия век и още един огромен християнски храм от V век с баптистерий, в който били кръщавани първите последователи на християнската вяра по нашите земи. Към днешна дата никой не знае къде е църквата. Нито корабостроителите, нито учениците от музея.

Краткият ни обзор относно състоянието на раннохристиянското архитектурно наследство по българските земи ще завърши с една история, поучителна по отношение на цялостното третиране на този период в нашата държава. Тази история се е случила в самата столица на християнската ни татковина, кръстена на Премъдростта Божия.

тиране на този период в нашата държава. Тази история се е случила в самата столица на християнската ни татковина, кръстена на Премъдростта Божия.

Ако предприемете разходка (а аз ви съветвам да я предприемете, за да станете свидетели лично на този абсурд) по обиколната пътека на билото на хълма на Южния парк в София, ненадейно ще се окажете на строителна площадка. На тази строителна площадка при полагането на основите на жилищната сграда, собственост на г-н Барбуков, през 2000 година са открити останките на раннохристиянска църква. Храмът е датиран от IV век и най-вероятно в него се е провел Сердикийският църковен събор. И какво от това, казали строителите на съвременна България. И по-голямата част от църквата била изгребана от багерите. А църковните и обществени дейци мълчаливо наблюдавали... Е, наистина, при вашата разходка ще забележите и част от южния кораб и абсидата на храма, толкова колкото да изчислите наум следното: Там, където се намирал един от първите християнски олтари в нашите земи, пред който са коленичили най-известните дейатели на Ранната църква, сега някой столичанин пуска казанчето на своята тоалетна. Факт!

Занимавайки се с раннохристиянския период по нашите земи, останките от неговата материална култура и слабото му проучване от страна на българската наука, ние се сблъскахме с нещо плашещо. Това е едно неприкрито отношение на пълна незаинтересованост към останалите свидетелства за корените и най-ранното разпространение на християнството у нас.

Това отношение се е зародило в комунистическия период след забележителната дейност на хора като братята Шкорпил, но по-лошото е, че то не отшумява с навлизането на демократичните свободи и „общоевропейските ценности“. С жалост констатираме, че по отношение на опазването и популяризирането на своите раннохристиянски светини Република България е държава, християнска само на думи...

Абсурдът в Южния парк в столицата

Състояние на средновековните християнски паметници у нас

Разглеждайки състоянието на средновековното българско християнско наследство по нашите земи, ще отправим бърз и кратък вик за спасението на множество църкви, реално застрашени от унищожение на архитектура и стенописи.

Все още личат стенописи в църквите в Градището в местността Вратцата над град Враца, в църквата от XIII век в с. Герман, Софийско, в църквата край село Долна Росица, Русенско, по една от църквите в крепостта Маркели над Карнобат, където стенописите са от XI–XII век, в църквата в местността Селището край софийското село Ръждавица, в църквата в местността Градището край Симеоновград, в Градището край град Твърдица, Бургаско.

Непроучени си отиват църквите в местността Черковището край село Момино, област Разград, средновековната църква в Момчилград и нейната посестрима в село Моравица, област Монтана, църквата на хълма Св. Димитър над село Огняново, Софийско, църквата в местността Джебевзлика край село Оряхово, Хасковско, църквата в местността Кръстното гърво край село Ралево, Ловешко, църквата край бургаското село Седларево, цели четири късносредновековни църкви край село Сестримо, Благоевградско и пет (!) край село Съединение, Бургаско, църквите край селата Тушовица, Варненско, и Търновци, Разградско.

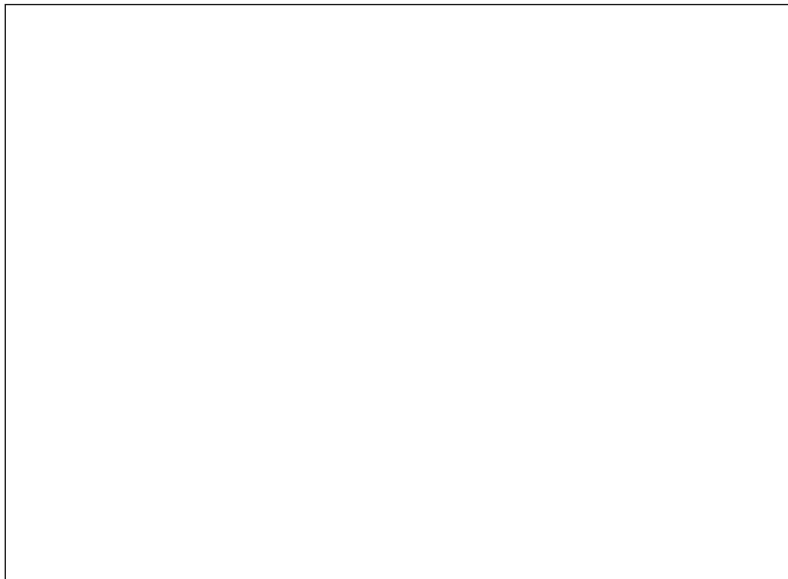
Споменаваме тези църкви като в помен, тъй като наистина единствено споменаваме

нът е това, което скоро ще остане от тях.

Църквата „Св. Никола” в Калотина е загубила завинаги стенописите над входа от южната страна. Дано това не се случи и с останалите прекрасни образци от времето на цар Йоан Александър, помещаващи се все още в нея.

Все още личат два пласта стенописи от XIV и от XVI–XVII век в църквата „Св. Илия”, намираща се в крепостта Урвич край село Кокаляне. Това е цяло чудо при често регистрираните набези от страна на иманяри в обекта. Не че тях ги е еня за някакви граскулки по стените, но при липсата на каквато и да било презервация на близката до София крепост, оцеляването на художествени следи си е живо чудо.

Следи от украсата си пази и една много красива малка църквица от времето на Първото българско царство, все още намираща се в центъра на село Балша, Софийско. Тази украса си заминава под гърждовете, тъй като ламаринената конструкция, поставена уж да пази паметника, е вече твърде стара и отдавна пропуска гърждовна вода. Подобни обекти в близост до София биха били чудесна реклама за някоя строителна фирма, по възможностите на която е издигането на предпазно съоръжение на стойност едномесечното кафе на нейните служители...

Тъжната картинка в с. Балша

Църквата „Св. Троица” в местността Коритенград край Лютиброд, Монтанско, например губи стенописи от XIII–XIV век, докато българското семейство гори от интерес колко пари губи на вечер Слави Трифонов, защото е в болнични...

За църквата в село Беренге учените спорят дали е от времето на Йоан Асен или на Йоан Александър. И това, защото не могат да открият стенопис от църквата, който е бил видим в началото на миналия век, но не и днес, а фотографското му документирание така и не може да бъде открито в Археологическия

музей. Каквато и да е датировката на църквата, тя спешно се нуждае от адекватно съхранение, за да не изчезнат безвъзвратно и останалите стенописи, които са сред най-добрите образци на българското средновековно изкуство.

Уникалният скален средновековен християнски комплекс край село Иваново, Русенско, с години бе оставен на произвола на съдбата, след което, превръщайки се в паметник от световното културно наследство на ЮНЕСКО, с години пък

бе „реставриран“, за да може едва в последно време да приема посетители. Разбира се, далеч не всички стенописи са експонирани въпреки отпуснатите средства.

Схожен е и случаят с Боянската църква „Св. Никола и св. Панталеймон“.

През X–XI век в Бояна е изградена малка кръстокуполна църква (Старата църква), обновена и изписана през XII век. Църквата била изографисана отново след сватбата на цар Константин Тих и жена му Ирина през 1263 г., на която Южно-Черноморие било дадено като зестра на бъдещата българска царица.

Предполага се, че авторът на стенописите е едно и също лице, чието име остава неизвестно за поколенията. Поръчката за стенописите идва от севастократора на София, Калоян. Пълнокръвните образи, почти портретни, на самия Калоян и неговата съпруга Десислава, които силно се различават от приетия по това време канон, провокират твърденията за един своеобразен локален ренесанс за българската средновековна живопис. По времето на Калоян и Десислава към западната фасада на Старата църква е построен притвор, а над него – малък параклис, посветен на свети Панталеймон. В църквата е изрисуван за първи път българският отшелник свети Йоан Рилски, основоположник на монашеството у нас.

Боянската църква престанала да бъде действащ храм през 1954 г. През 1976 г. обектът бе затворен за посетители и започна т.нар. „реставрация“. А за горките стенописи нужда от такава се породи не поради друго, ами тъй като глуповатите строители на комунизма бяха плюснали прозорче, което вдигна двойно съхранената с векове температура, поддържаща самото съществуване на стенописите. По време на „реставрационната“ дейност още една голяма част от стенописите биде съсипана от солни петна, избили поради неправилен избор на материали. Разбира се, многобройният колектив пишман-капацитети, както и често сменяните материали и методи, струваха сериозни за времето си средства. Да се пита човек кое желание преобладаваше у този отбор „акътли“ – да се реставрират или да се досъсипят оригиналните стенописи. Техните „методи“ говедоха до разгорещени спорове с чуждестранни реставратори. През 1979 г. Боянската църква е включена в списъка на световното културно наследство под номер 42. Последният екип „реставратори“ бе спрял от министър Москов в средата на 90-те години, което допълнително влоши състоянието на стенописите. През 2004 г. църквата, която до този момент беше самостоятелен музей, бе предадена за управление на НИМ. На конкурса „Сграда на годината“ на вестник „Строителство и градът“ тя бе удостоена с приза „Вечната сграда на България“. Фондация „Етерна“ започна кампания за набиране на средства за реставрация на стенописите. В акцията се включи телевизионното предаване на БНТ „Памет българска“ и сдружение „Плиска“. За осем месеца – между март и 26 ноември 2006 г., с пари на частни лица в размер на 165 000 лева бе свършена добра работа и на 4 декември с тържествена церемония храмът бе отворен за посетители след половинвековно прекъсване. Работата по останалата част от стенописите предстои да проследим... Дано и тя не отнеме половин век.

Търново – „Св. Възнесение”

Всеки критичен коментар относно неправилно третиране на българското християнско наследство би бил непълен без двете търновски светини – патриаршеският храм „Св. Възнесение Господне” и Великата лавра „Св. 40 мъченици”.

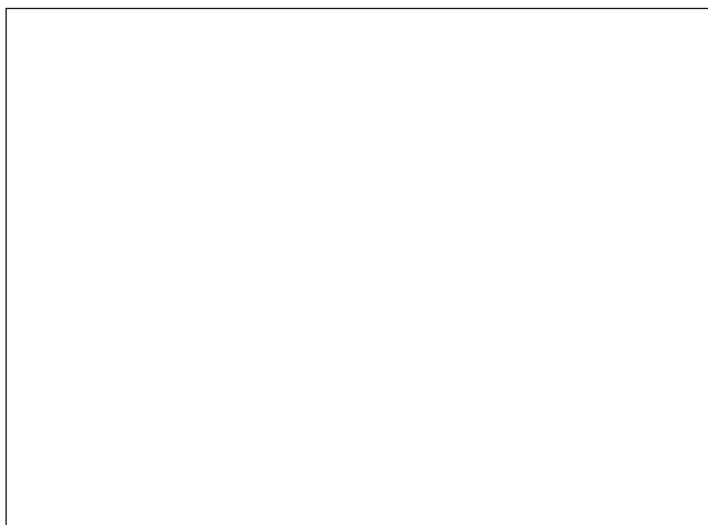
Търновската патриаршия на самия връх на хълма Царевец е издигната върху останките на раннохристиянска базилика, за която се предполага, че била действаща през Първото българско царство. През XI–XII век бил построен манастирски комплекс с църква, в който през XIII век цар Калоян пренесъл мощите на св. Михаил Воин.

През 80-те години на XX век сградата на Патриаршията бе възстановена, но със самата ѝ същност бе спретната неминуемата за онова време комунистическа гавра. Тук няма да коментираме спорната архитектурна възстановка на сградата, извършена по проекта на арх. Боян Кузупов във връзка с честванията на 1300-годишнината на българската държава. Няма да си спестим обаче неговомуението от продължаващата досега десакрализация на храма, резултат от безумните сцени, разположени по стените на „светая светих” на средновековната българска християнска държава. Не оспорваме качествата на автора на стенописите Теофан Соколов като художник. Мрачният му стил явно е типична рожба на комунистическия кошмар, тъй като силно напомня на творбите на Свилен Русев. Няма как да изискваме от човек, който е градил кариера на художник по онова време, да има религиозно възпитание, познание или дори усещане за християнски канон. В този смисъл приемаме за даденост, че в Търновската патриаршия към лято Господне 1985-о по повод на 800-годишнината на въстанието на Асен и Петър са нанесени нехристиянски стенописи. Стенописите очевидно носят влиянието на пропагандирания от Людмила Живкова по онова време изблик на някаква неразбираема форма на духовност, своеобразен „ню ейдж”. Тези стенописи са очевиден опит за подмяна на християнската образност – едно от последните неадекватни действия на гаснещия строй. Ако за годините на комунизма тези стенописи, ако не ценени, са били поне необходими, то напълно неразбираемо остава тяхното продължаващо присъствие на Царевец през 17-годишния период на преход към демокрация.

Търново 2 – „Св. 40 мъченици”

Великата лавра „Св. 40 мъченици” е издигната при управлението на цар Йоан Асен II. В памет на своята блестяща победа при Клокотница на 9 март 1230 година – деня на Св. 40 мъченици, царят решава да даде това име на новопостроения храм. Надписът, разказващ за това дело, все още може да бъде видян в църквата заедно с текст от хан Омуртаг и стълба от Родосто, които вероятно е от времето на хан Крум. Това са и до днес трите колони, подпирани свода на купола на църквата. В храма „Св. 40 мъченици” е бил отслужен и тържественият молебен при откриването на Учредителното събрание през 1879 г., тук са обявени Съединението и Независимостта на Третото българско царство. След налагането на комунистическата идеология в средата на 40-те години на миналия век църк-

вата е оставена да се руши. Богослужението бива прекратено през 1964 година. Статутът ѝ преминава в „Паметник на културата от национално значение“. Този титул пояснява, че това е една от стотиците църкви, които поради безхаберие ще бъдат затрити от комунистическия режим. Изпълнителната институция, която извършваше тази „дейност“, е яловият

По-голямата част от експонираните стенописи в църквата „Св. 40 мъченици“

по рождение т.нар. „Национален институт за паметници на културата“ – място на грозни схватки между псевдоархитекти и псевдореставратори, седене зад бюра и трупане на бумащина. Както се разбра в последните години, този „институт“ обитава сграда, построена над сердикийския колизеум, на който вероятно са загинали мнозина от първите християни по нашите земи, така че приемствеността по унищожаване на християнството е запазена поне от времето на императорите Диоклециан и Живков. Самият доайен на съвременната историческа наука, всесведущият г-н Божидар Димитров, признава, че „археологическите проучвания и споровете между архитектите за вида и начина на реставрацията“ са забавили възстановяването на търновската църква „Св. 40 мъченици“ със скромните... 40 години! При това цифрово съзвучие някой зевзек сигурно би отбелязал: „Слава Богу, че мъчениците не са хиляда...“

В крайна сметка гържавата отпусна „нужните“ три милиона (!) лева и през 2004 година църквата бе „обновена“ по проект на арх. Теофилов от „специализираната гържавна фирма“ „ЕАД Реставрация“ (е, за всички стенописи сигурно щяха да са нужни още само няколко милиарда). За потъналите незнайно в какво средства по този и други проекти на „специализираната“ фирма, както и за галаверите ѝ с имоти, осъществени под закрилата на бившия „културен“ министър Абрашев, можете да прочетете дори в интернет, а ние ще си довършим разказа, омазан с колкото е възможно по-малко кал... И повече мрамор! Мраморът, ах, този помпозен материал, познат от гревните гърци, монументалната комунистическа архитектура и съвременните мутренски вили... Защо им беше нужен на „реставраторите“ на „Св. 40 мъченици“? Може би не са чак толкова „специализирали“ средновековна църковна архитектура. Наблягането на слабо използвания през периода мрамор е окачествявано от мнозина като безпредметна мегаломанщина. Паметната плоча над гроба на Калоян също ще оставим без коментар, тъй като отдавна повечето капацитети отрекоха вероятността да става дума за цар Калоян.

На Сергей Станишев и Стефан Данаилов се падна през есента на 2006 година да открият възстановения храм. Стопанисването е в ръцете на НИМ, с чието височайше благоволение при някои празници е допуснато богослужение. Така че поредният неприятен извод, който щем-не щем регистрираме тук, този път за сметка на църквата „Св. 40 мъченици“, е следният: храм – символ на българската християнска традиция, в момента е... археологически обект. Явно когато комунистическа България обсебва действащ църковен храм, демократична България забравя, че не е зле да си го върне на вярващите. Не е хубаво да се краде от Църквата, другари, пардон, господа. Какъв, питаме, е проблемът храмът да бъде храм?!

За да приключим темата Търново, само ще добавим, че липсата на проучване на хълма Трапезица, чието огромно културно наследство от години е пренебрегвано от нашите учени, води до постепенното загиване на цели 18 средновековни църкви, разположени на хълма.

Църквата „Св. Теодор“ край Бобошево

Все още има една църква в България (и като я наблюдавам, периодически се питам: „Дали нямаше да е по-добре просто да я няма?...“), която е срам за християнската държава България, срам за християнските, културните и обществените институции в тази държава. Срам за мен, като християнин, и срам за теб, братко читател.

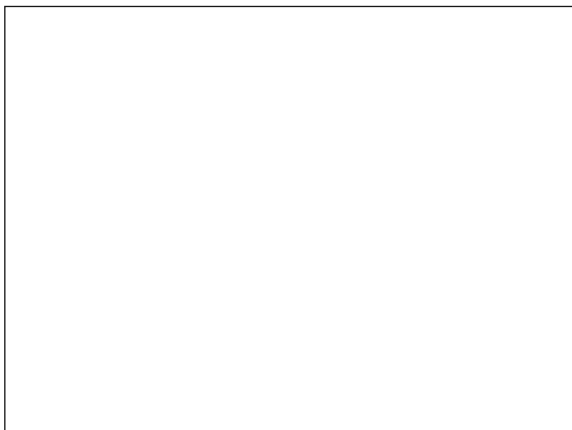
Когато CNN показва как талибаните взривяват огромните древни статуи на Буда, светът, макар и потресен, успя да отгаде обзелото ги безумие на религиозния им фанатизъм. Когато обаче в една християнска държава при всеки грях си

Безценните стенописи в църквата „Св. Теодор“ край Бобошево

отиват стенописи на близо хиляда години, учени констатира факта и десетилетия молят за вземане на мерки и до днес нищо не се случва, малкото активисти за спешно съхранение на тази църква започваме да се питаме: „Ние ли слабо викаме, или в тази държава цари височайше нежелание за запазване на древните християнски светини?“

Когато за първи път църквата „Св. Теодор“ край Бобошево е публикувана през 1928 година в „Известия на Археологическия институт“, авторът на публикацията, известният историк В. Миков, настоява да бъдат съхранени безценните стенописи. Призивът му е припомнен през 1964 г. от г-жа Дора Панайотова, която прави блестящ анализ на стенописите, които по нейно време вече не са

такива, каквито ги е видял Миков, а на нашите снимки не са вече такива, каквито ги е видяла г-жа Панайотова. Догодина, когато ще се навършат осемдесет години от първия научнообоснован вопъл за спасението на стенописите, може би въобще няма да има какво да бъде описано. Защото някой (НИПК, НИМ, Синод, „програми за съхранение на българското“ на Президентството и Министерството на културата и пр. празнодумци) не ще и не ще да свърши едно богоугодно дело.

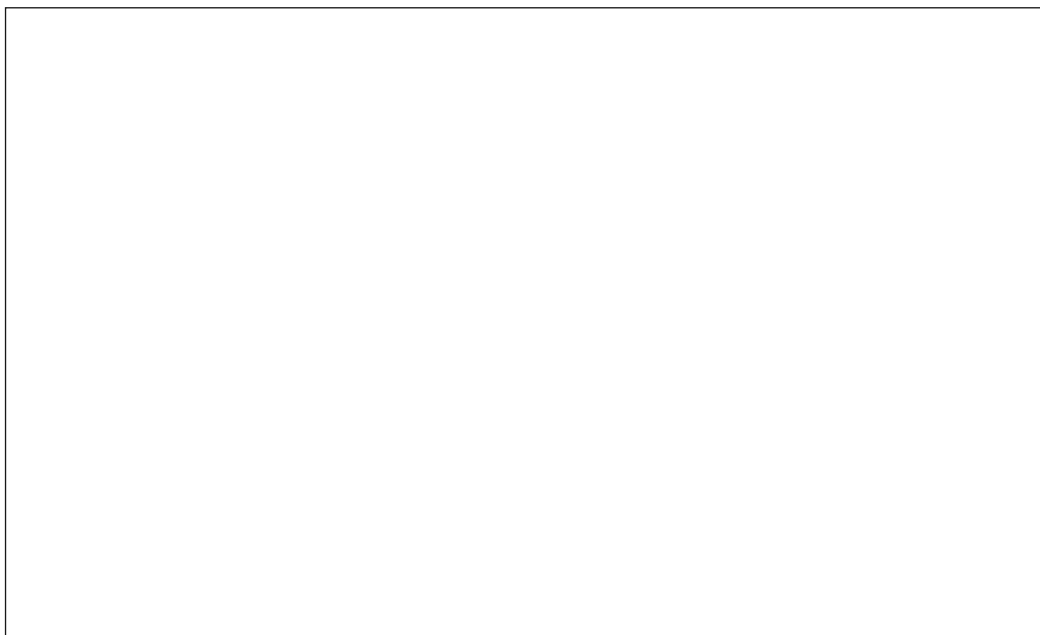
Бараката от 50-те години, която отдавна вече не предпазва стенописите.

Към настоящия момент църквата „Св. Теодор“ край Бобошево, която датира от XI век и все още помещава два слоя стенописи, носещи уникален български стил, е покрита с... гървена барака, издигната през 50-те години на миналия век. Тази барака са се сетили да я сложат, защото израсналото в близост гърво паднало и унищожило купола на църквата. Явно природата, обожествявана от езичниците, не иска тази църква да говори. В своята дейност природата е силно подпомогана от гържавата, населявана от 6 милиона християни. За жалост гървената барака отдавна не е преграда срещу гърждовете и снеговете. Да не говорим за появата на съвременни графити върху стенописите отпреди осем века...

Ето и пълния „статут“ на църквата, поради който тя е в такова състояние: Обявена за „народна старина“ (ДВ, 1927 г., бр. 221); „архитектурно-строителен паметник“ (ДВ, 1968 г., бр. 77); „паметник на архитектурата и изобразителното изкуство“ (ДВ, 1972 г., бр. 38). Може би, ако просто беше църква хилядолетник в християнска гържава, някой щеше да се погрижи за нея... Ха! Че това е точно така!... Явно не върши работа...

Вместо послеслов

Ресакрализацията на християнското ни наследство я гържим както на надеждите, свързани с гецама ни, така и на костите на християнските ни предтечи, заради които ни има като народ и гържава. Нищо, че вярата ни е все по-слаба в сравнение с тяхната. Току-виж ресакрализацията на паметниците насърчила ресакрализацията на живота ни като християни.

Любмила Димова

БОГ В МРЕЖАТА

В Second Life („Втори живот“) има всичко. Платформата на калифорнийската компания „Линдън Лаб“ е създадена в интернет преди около 4 години. Увеличаващото се с бързи темпове триизмерно виртуално пространство е населено с участници, наречени аватари (понятие на санскрит, което означава низхождане на божествата и въплъщаването им в смъртни същества). В този паралелен свят вече са се регистрирали около 8 милиона жители, които сами организират живота си. Искат да правят това, за което само са мечтали в реалния свят, и обикновено първо си купуват недвижими имоти и бързи коли. Наричат SL прегвестник на интернет на бъдещето – той олицетворява старата утопия на компютърните експерти и писателите фантасти за сливане на виртуалния и реалния свят. Докато седят пред мониторите, хората се появяват в новия триизмерен свят, представени от своето второ аз. Според експерти в икономически план SL е „продължение на реалната икономика“. Годишният брутен вътрешен продукт в сайта надхвърля \$150 млн., основен източник за доходи е земята. Фондовата борса се нарича „Линдекс“, а валутата – линдън долар. Курсът на т.нар. централна банка – т.е. „Линдън Лаб“, е 270 виртуални долара за един щатски. Разбира се, в SL съществуват всички злини от реалния свят – престъпления, виртуална порнография, проституция. Но има и безупречни в морален план занимания на мисионери и вярващи, които също водят втори живот. Освен хилядите фирми, моловете, бутиците, клубовете и медиите, които предлагат вестници и телевизионни кадри, в SL се появяват църкви, синагоги, будистки храмове.

Джамията от Коргоба, катедралите „Нотр Дам“ и „Сейнт Пол“ също са там. Освен големите религии са представени мормоните, сатанистите, кришнарите. Очевидно за жителите на SL религията е много важна. Дигиталните християни са особено активни, присъстват на богослужения и се молят. Не е чудно, че все повече църкви отварят свои „филиали“ във „Втория живот“. Стотината жители в българската общност също възнамеряват да направят виртуален храм и дори очакват помощ от Православната църква. Нейна публична реакция не ни е известна...

На екрана на монитора се появява евангелистка църква – нещо средно между компютърна игра и анимационен филм. Вярващите, които са се събрали в нея, имат опит във виртуалните служби – някои карат малките си комиксови фигури да танцуват при песните или да коленичат за молитва. На една ливага пред църквата започва дискусия за вярата – Хоуп, млада жена с ангелски крила на гърба, говори за греха. „Грех е всичко онова, което ни отделя от Бог.“ Друг участник пита дали всички спазват и 10-те Божии заповеди, намесва се трети, който не вярва в добрия Бог. Дебатът е сериозен – отвсякъде мигат текстови съобщения, трима посетители се опитват едновременно да обяснят защо Бог е изпратил потопа и защо това е справедливо.

Christian Cyber Church прилича на истинските американските църкви с боядисани в бяло дървени фасади. В неделя в нея се провеждат служби с аватар. Посетителите могат да си заредят подкаст на последната проповед. Търговията също върви – освен книгите на DVD се предлага и филмът на Мел Гибсън „Страстите Христови“.

На 27 август в SL отвори и виртуалната Кьолнска катедрала. Ако строежът на истинската катедрала трае повече от 600 години, виртуалната е направена само за 4 месеца. Храмът в мрежата не е просто културен проект, а център на планирания виртуален град Кьолн. Парцелите около него ще се отдават под наем на спонсори и бизнесмени. Първоначално виртуалната катедрала е отворена вечер от 20 до 22 часа, с кликуване на мишката аватарите могат да я разгледат дори летейки. Църковното ръководство все още е скептично настроено: „Темата е много сложна – заявява пред WDR председателят на катедралата Норберт Фелдхоф. – Аз още не съм сигурен каква позиция да заема.“

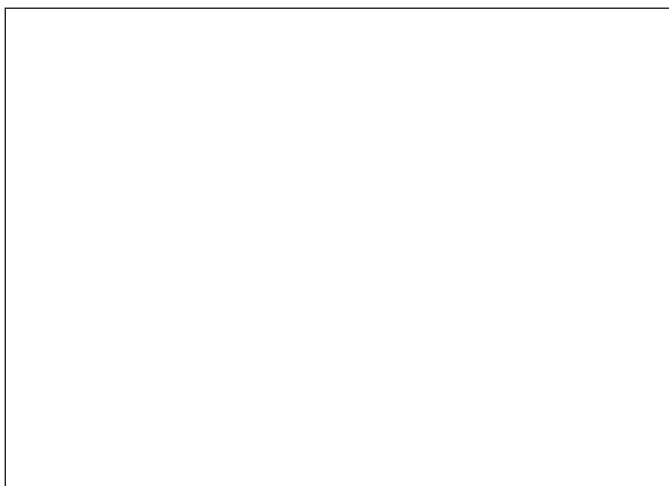
Кьолнската катедрала, създадена в мрежата за 4 месеца

Тази година и Евангелската лутеранска църква на Дания отвори онлайн филиал,

той се намира на фиктивен остров, наречен Дания. Като всички обитатели на виртуалния свят, пасторът също е аватар, създаден от потребителите. Лутеранският духовник, наречен Пелегрин, и в реалния живот е свещеник. За първото му онлайн богослужение на 2 септември са се събрали 15 аватари. По-настоящем църквата регистрира около 50 посетители на седмица.

Много от виртуалните вярващи и в реалния живот са християни, но има и такива, които не са стъпвали в църква. Бенямин Фауст, пастор в интернет, твърди пред списание *Pro*: „Мнозина ми казват, че досега в реалния живот не са си представяли, че могат да ходят на служба.” Анонимността очевидно улеснява нещата. Това се забелязва особено при разговорите след службата – все повече посетители искат да беседват със свещеника. „По въпроси на вярата или за неща, които никога не биха споделили с близките си, например за сексуални проблеми”, обяснява пастор Фауст.

Без съмнение новият „отвъден свят” открива необятни възможности пред мисионерите. Органът на иезуитите също го осъзна. Неотдавна в обширна статия, наречена „Бог в мрежата”, списанието на иезуитския орден *La Civita Cattolica* постави за обсъждане въпроса дали дигиталната земя е цел за мисионерите и може ли да се създаде „киберпространство на Бог”. Защото и в мрежата хората имат „духовни потребности” и не бива да остават разочаровани. Според автора на статията Антонио Спагора подобни предложения ще привличат все повече аватари. Освен това самите потребители са създали молитвени домове и манастири, разположени в спокойни и зелени местности.

Има ли Бог в киберпространството? Авторът не смята, че SL е реалност, откъсната от действителността. Наречените от него киборги – единство от играчи и техните аватари, създават чрез действията си нещо трето „в контекст на симулация”. „Ти говориш и действаш чрез някой, какъвто чувстваш, че си, а не чрез онзи, който те представя. Думата симулация не означава автоматично фалшификат, а което не е фалшиво, все някога призовава истината. Авторът говори за растящата необходимост от „истински” манастири в SL, за да е възможен и във виртуалното пространство Божественият опит. Щом Той е навсякъде, защо да не е и в SL?

Православна киберцърква

И архиепископ Клаудио Чели, президент на Папския съвет за социалните комуникации, цитиран от онлайн изданието *Telepolis*, одобрява подхода на иезуитите. Предложението да мисионерстват в киберпространството според него е „положително и интересно”, защото мрежата е „огромен свят”, който ще се разширява и в който църквата несъмнено трябва да е представена. Чели е „много

въодушевен” от интернет. Изгателят на *Civita Cattolica* отец Мишел Симон напомня, че в Китай има 200 мисионери, защо да няма „няколко аватари в SL”. Не е зле иезуитите да са представени там и да помагат на хората „да не изпагнат в псевдорелигиозни клопки”.

Но „новият” свят поставя и нови въпроси пред духовниците. Какво значи да се молиш в SL? Възможно ли е това изобщо? Един датски мюсюлманин решава проблема, като разстила молитвено килимче пред компютъра и се моли с мишка в ръка в посока Мека. И Спагора намира това за възможно: „нищо не спира вярващия киборг” да изживее „една форма на обща молитва” и това вече е факт. Как се осъществява изповед в киберкатедрала като „Нотр Дам”? Трябва ли за аватара в расо да се крие истински свещеник? Ако не, то по какво се различава виртуалната изповед от всеки обикновен чат? По тези въпроси още дълго ще се размишлява, а също и за християнския морал във виртуалното пространство. Аватарите са безполови, но определено не са ангели. Както твърди и Спагора, така се отваря пространство „за всяка форма на симулиран еротичен израз – от проституция до педофилия”. И още – може ли църквата да търпи виртуалните партньорства между израчите? „Трябва да помним, че за аватара винаги се крие личност от първия живот”, от плът и кръв, която може би е сключила брак с друга реална личност.

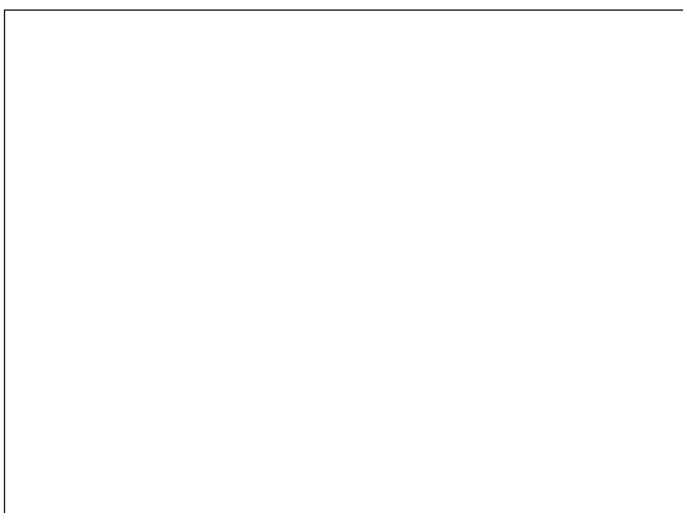
Теоложката Керстин Раге-Антвайлер от университета в Хайделберг, която заедно с един аватар изследва ритуалите и религиите във виртуалното пространство, обяснява пред онлайн изданието на Шпигел, че виртуалното гвуженство не е проблем в SL. За участниците една сватба във „Втория живот” е също толкова отговорно събитие, колкото и истинската, но венчавките често са между хора, които в реалния живот вече имат съпрузи и съпруги. Да не говорим, че в SL някои мъже обличат булчински премени и се оставят да бъдат заведени пред олтара. Съществуват различни сватбени острови, които предлагат всичко – от скромни ритуал на пясъка до сватбата на Пепеляшка заедно с приказния дворец и каляската тиква. Организаторите не признават религиозните догми – случва се атеисти да водят ритуали като виртуални равнини, в бъдеще ще се възпроизведат и друидски ритуали, за които има достатъчно литература. Виртуалните венчавки са се превърнали в процъфтяващ бизнес, една порягъчна сватбена церемония струва до 50 000 лундън долари, което е около \$185. За SL това е добра сума – за нея можеш да получиш парцел с изглед към морето.

Според Брандън Доналдсън от евангелистката Лайф чърч въпросът за кръщавките и сватбите отива прекалено далеч и е неприемлив. От Великден и неговата църква има филиал в SL, в който чрез видео се предават „истински” богослужения. За Доналдсън интернет е само още една възможност да стигне до хората. „Не искаме да спасяваме фигури от SL, за нас е важна личността за тези образи.” Създаването на интернет църква е струвало почти 7000 евро, но Доналдсън вярва, че парите не са хвърлени на вятъра. И Спагора призовава своите братя по вяра да си поставят за задача да проучат морала в симулирания свят. И предупреждава, че има опасност от загуба на опит в този свят, населен от безполови търсеци същества, които „симулацията на истини” отдавна е отчуждила от действителността.

Петя Николова

ЦАРСТВОТО БОЖИЕ ЮЗЪРИ ГО ГРАБЯТ

Осмелявам се да посегна към клавиатурата, за да споделя някои мисли по повод мисионерското начинание, което се появи на хоризонта на родното ни БГ православие. Става дума за най-новата мисионерска инициатива на „жителите“ на виртуалния свят Second Life: „Ще строим виртуален храм и търсим свещеник, който да извършва виртуални богослужения в него.“ Каква чудесна идея, каква невероятна прозорливост, каква удивителна загриженост за бъдещето! Може ли някой да не презърне такава дългоочаквана възможност? Спасението става лесно и достъпно за всички, нещо много близко – просто на една ръка разстояние.

Кибер молитва

Вече не ти се налага да правиш нищо – да ставаш рано в неделя, да пътуваш, да губиш време, нерви и пари. Достатъчен е само един компютър и добра връзка с Мрежата. Е, може и чаша кафе. „Тайната на спасението“ вече е разкрита и е въпрос само на едно-единствено движение на мишката! Натискаш ляв бутон и влизаш в безкрайното пространство на виртуалното Божие Царство. Щракваш два пъти с десен бутон и на часа „вкусваш“ от софтуерно претворените битове, принесени като „дар“ от благочестивите православни юзъри. И още докато кликваш с Мишката за „Амин“ на думите „Благословено е Царството на Second Life и сега, и винаги, и в цялата Мрежа“, ти вече откриваш великата тайна на виртуалното царство! Питам се само, защо чак сега? Защо едва след две хиляди години трябваше да ни се открие тази тайна на киберблагочестие-то?

Всъщност това „откровение“ винаги е съществувало в църквата, но като някакво скрито знание. Богословите казват, че църквата е икона на Божието царство. И те са напълно прави – само с едно движение на Мишката ти попадаш в заветната иконка, която обозначава на твоя десктоп виртуалната църква и след това с десен бутон се „причастяваш“ към божествено-виртуалния втори живот. (Е, някога са го наричали „вечен живот“, но все пак езикът се променя). Невероятно! Десктопът на твоя компютър се превръща във величествен иконостас, в истински прозорец (колко проникателен е бил Флоренски!), през който ние мистично можем да съзерцаваме софтуерната (е, в миналото и това е имало

друго име – „нетварна“) светлина. В тази Виртуална църква можеш постоянно да комуникираш с твоите софтуерни близни и да се радваш на присъствието на техните никнеймове, които заедно с теб се наслаждават на истинския виртуален живот.

Наистина, колко хубаво е всичко това, и най-важното – колко е лесно! За спасението не се изисква никакво усилие – няма нужда в гъжг и пек да ходиш до твоята енория, да гледаш олющени стенописи, да слушаш фалшиво пеене и да те съблазнява някой неграмотен не-активен свещеник, който дори не е чел Честъртън. Няма нужда да се чудиш как да обичаш твоите „реални“ близни и да търсиш начини да си по-активен мирянин. Край на мъките от твоя real life!!! Достатъчно е само да се регистрираш (и на това навремето са му викали Кръщение) в сайта и да получиш твоя никнейм, за да си истинска софтуерна личност! Достатъчно е само да се включиш в комуникацията на милионите никнеймове на твоите виртуални братя и да споделяш тяхната виртуална вяра.

И накрая! Виртуалната църква е напълно съвършена, защото антивирусните ѝ програми бгят за нападенията на всякакви демонски вируси! Ти можеш сам да моделираш своето лично духовно пространство и просто да баннеш досадните погледи на „реалните“ близни, които пречат на твоята медитация. Можеш да постигнеш такъв съвършен духовно-софтуерен продукт – такъв, в който няма нищо от омразния греховен real life и който е достоен да бъде сейвнат в паметта (в миналото недообразованите отци са наричали това „Предание“) на съборния Сървър на Виртуалната църква. Ще се освободим от ужасното бреме на времето, пространството, на тялото... Ами да, ще станем като богове! Ето как ще изпълним и нашата мисионерска задача: ще вкараме Царството Божие в дома на всеки активен юзър. Нашата мисионерска активност ще помогне да населим това виртуално царство и ще се наслаждаваме на духовно-софтуерното блаженство на втория живот! Смее ли някой да се усъмни в ползата от всичко това? Само някой безумец!

Но! Преди две хилядолетия апостол Павел заложил на безумството. Да се опитаме и ние да го последваме! Симпатията от Second Life, които тези дни упорито благовестят по телевизионните канали, несъмнено са информирани юзъри (терминът от миналото е „хора“) и е напълно логично да искат да информират

и нас. Затова сигурно са потърсили сродни тям души – наши родни православни юзъри – които да станат медиатори. Те пък ни разказаха що е това Second Life, как се живее там, колко е интересно, загадъчно (почти мистично)... и някак си привлекателно. Е, някои отгавна си ги влече!

Усетихме и ние необятните перспективи пред тази мисионерска дейност и не мога да разбера защо трябва да чакаме някакъв си ретроградно-реален клир и някакво си „време“ да покаже дали тази инициатива се вписва в нашите представи. Щом като това е дейност, тя е нещо реално и ние просто трябва да действваме! Когато кажем дейност (мисионерска), ние вече констатираме някакъв факт, мислим за нещо действително и остава само и ние да действаме (по мисионерски)!

Дори самата мисъл за Виртуална църква и за виртуално богослужение вече показва, че мислим човека като абсолютно виртуален. Показва, че можем да мислим за Христос, за неговата църква, за спасението, за Царството Божие като за някои от многото икони на нашия десктоп. Показва, че за нас най-голямата (почти благодатна) сила на мисионерската ни дейност зависи от оперативната памет и от скоростта на връзката със Сървъра. Показва, че можем да мислим за нашите ближни в църквата като за фантомни, въображаеми, софтуерни продукти, като за фиктивни никнеймове, които няма как да погледнем в очите и да целунем, когато свещеникът (дори виртуален) ни призове „да се възлюбим един друг“. Показва, че егоцентричната самовлюбеност е станала толкова необятна, че запълва цялото виртуално пространство. И магията на тази виртуална еуфория до такава степен е замъглила нашето реално съзнание, че дори не си задаваме простичкия въпрос:

„Какво ще стане по време на Виртуалната литургия, когато свещеникът призове: „Пристъпете“, и точно в този момент токът спре?

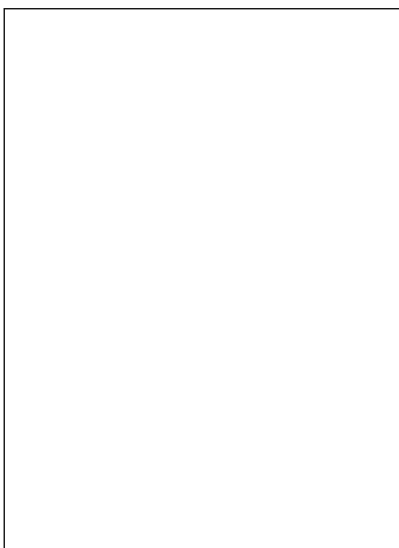
Има и други въпроси (които звучат някак второстепенно): В кой диоцез ще се намира нашата Виртуална църква? Името на кой епископ ще споменава свещеникът,

докато извършва виртуалното богослужение? Най-виртуално (т.е. най-вероятно) това ще бъде името на някой виртуален епископ (според архаичната терминология), който е системен администратор на „поместния“ Сайт. Сигурна съм, че посветените православни юзъри – тези достойни продължители на мисионерското дело на апостолите – ще преодолеят всички богословски вируси и ще успеят в своите инициативи. Сигурна съм, че те ще успеят да дадат шанс и на нас да получим лицензиран продукт на Царството Божие! Едва сега разбирам, че всъщност думите от Евангелието трябва да бъдат „Царството Божие юзъри го грабят, като тук думата „грабят“ трябва да се разбира съвсем благочестиво –

Англиканска кибер-църква

те го продуцират, моделират, лицензират, доставят, правят ни съпричастни... С една дума, благочестивите юзъри са новите апостоли, апостоли на Виртуалната църква, свидетели на нетварното плазмено сияние на Царството... Но!...

Какво може да ми даде безумието на св. апостол Павел? От безумието на моя реален живот мога да кажа само едно „Слава Богу“! Слава Богу, че в Църквата Христова всичко е абсолютно истинско! Слава Богу, че Христовите апостоли наистина са станали ловци на човеци, а не са били сърфисти, които очакват в Мрежата да се появи поредният никнейм! Благодаря на Бога, че е милостив и по всякакви начини ни помага да се събудим от тези сънища, за да продължим да живеем реалния си живот!

Симеон Радев е роден в град Ресен, Македония, през 1879 година. Завършва френския лицей „Галата Сарай“ в Цариград и право в Женева. От 1901 г. е реговен сътрудник на в. „Вечерна поща“, а после и негов главен редактор. През 1905 г. заедно с Александър Балабанов започва издаването на списание „Художник“. По-късно (1911 г.) основава всекидневника „Воля“. По това време Симеон Радев открива и книгата си „Строителите на съвременна България“. През 1913 година участва в Конференцията на мира в Букурещ, където остава и като пълномощен министър до 1916 г. След влизането на Румъния във войната е преместен в Берн. По-късно (1917 г.) подава оставка, напуска швейцарската столица и отива на фронта. В края на войната Радев взема участие от българска страна в подписване на Солунското примирие. След това е пълномощен министър в Хага, Анкара, Вашингтон, Лондон и Брюксел. Той е и пръв български делегат в Обществото на народите – Женева. Умира в София на 15 февруари 1967 г., само няколко дни след като книгата му „Ранни спомени“ е подписана за печат. Предлагаме ви две глави от нея – „Посрещането на четиримата български владци“ и „Съветите на Екзарх Йосиф и последният ми разговор с него“.

Симеон РАДЕВ

РАННИ СПОМЕНИ ЗА ЦЪРКВАТА

ПОСРЕЩАНЕТО НА ЧЕТИРИМАТА БЪЛГАРСКИ ВЛАДИЦИ

Тежките кризи, вътрешни и външни, през които мина княжеството в първото десетилетие след Освобождението – Пълномощията, Съединението, Сръбско-българската война, превратът, контрапревратът, мъчнотиите за избирането на княз – не позволиха на българските правителства да се занимават много с българите в Македония. Единственото, което те правеха, бе да поддържат материално Екзархията, за да може тя да продължи църковното и учебно дело в Турско. След избирането на княз и като се затвърди международното положение на България, Стамболов взе в ръцете си българския въпрос в Македония. Благогарение на приятелската политика, която водеше спрямо Турция с помощта на

г-р Г. Вълкович, и доверието, което султанът имаше в него лично, той успя да издействува някои важни придобивки.

В 1890 година Портата призна официално българската народност в Турция, разреши да се издава български вестник в Цариград (тогава се основа вестник „Новини“) и се дадоха берати за двама български владци в Македония.

Идеята на Екзарх Йосиф беше най-напред да се заздравят западните граници на българския народ. Така също мислеха и г-р Чомаков и неговата група, когато през време на разприте с гръцката патриаршия се бореха за македонските епархии. Затова именно, когато П. Р. Славейков основа своя вестник в Цариград, нарече го „Македония“. Заздравяването на западните граници на българщината беше и програмата на Стамболов. Когато издействува два берата за владци за Македония, той, в единомислие с Екзарх Йосиф, поиска, щото тия владци да бъдат единият за Скопие, другият – за Охрид. Така се възстановяваше отчасти положението отпреди Руско-турската война. Вестта, че е издаден берак за български владика за нашата епархия, хвърли града в необикновено вълнение. Сърцата на всички трептяха от радост и нетърпение. От ресенските села, от Преспата идеха да питат кога ще пристигне той, за да го посрещнат. Аз бях тогава единадесетгодишен ученик и много жив е у мене споменът за това, което се говореше у дома.

Баща ми разказваше за други посрещания на владци по-рано, това на Геннадий и след него на Натанаила. Геннадий бил велешки митрополит. В 1871 година Екзархията, вече учредена, му предписала да замине временно за Охридската епархия, за удовлетворението на някои неотложни църковни треби. Неговият престой там обаче бил кратък. (...) Гръцкият владика Мелетий го наклеветил, че той дошъл да размирява населението, и една сутрин няколко жандарми влезли в къщата, дето той живеел, измъкнали го от леглото и без да му дадат време хубаво да се облече, го завели пеш в конака; оттам го натоварили на един самарен кон и под конвой го закарали в Битоля. Преди да замине, той казал на развълнуваните граждани, които отишли да го съпровождат, тия думи за утешение и бодрост: „Този, който изтърпи докрай, той ще се спаси.“

Геннадий се завърнал във Велес, но поради крамоли между млади и стари – крамоли, безсилен да усмири поради тяхната острота и буиност, а може би и поради това, че бил вече стар и немощен – дал си оставката и се оттегил в Битоля. (...)

След насилственото отстраняване на Геннадий Охридско-преспанската епархия овдоя. Едва в 1874 г. Екзархията успя да издействува берак за неин владика. Изборът се падна върху Натанаил.

Разкази за посрещането на Натанаила аз бях слушал от баща си от по-ранни дни. Сега, по случай очакването на новия ни владика, той пак ги повтаряше.

Охридската епархия имала под своето ведомство за югозападните предели

на Пелагонийската четиринадесет села, принадлежащи към Леринската кааза. Делегации от разни градове отишли да посрещнат Натанаила чак до селото Острово. Дотам отишли баща ми и Георги Ляпчев. „Толкова гуши били дошли на коне – разказваше той, – че зад Натанаила, също възседнал на кон, представлявахме някоя конница, водена от своя началник.” По целия път до Битоля били натрупани селяни в празнични грехи, с децата и жените си, и хвърляли пред него зелени вейки и цветя. Когато стигнали в Битоля, толкова народ имало по улиците, че за да стигне той до общината, трябвало конни стражари да му отварят път.

Посрещането в Ресен било не по-малко тържествено. Населението от града и от селата на гвете Преспи – Горна и Долна – в огромни маси отишло чак на прохода при село Гявато и понеже Натанаил се бавил три-четири дни в Битоля, то го чакало, настанено като на лагер. Баща ми и Георги Ляпчев придружили Натанаила чак до Охрид. Тук посрещането е невъзможно да се опише. Било като че ли е възкръснал оплакваният патриарх Арсений и се връща от заточението си, за да седне на своя престол. (...)

Най-добре е да приведа туй, което сам митрополит Натанаил е писал в своята автобиография:

„След тези три-четири дни (престой в Битоля – б. а.), пак с многочислени Битолски испроводачи, духовни и мирски, и Охридски срещачи, с тържественни песни от ученици и ученички, излезохме вънка от града, от гдето множеството народно от градът, ознаменовано от нас с кръстно знаменевание, радостно се върна, а някои от битолските първенци българи, каквото Димитрий Робев, Мишайков и други такива, наедно с охридските срещачи, ме придружиха до близлежащото в Охридската епархия село, именуемо Цапари. Тук ни срещнаха жителите с радостни песни от ученици. Установихме се да ношуваме и се разпоредихме да се извърши вечерното и утренното църковно правило с Божествена Литургия. Тук за пръв път в живота си видох един християнски религиозен обичай, който обичай ми направи силно впечатление и който – изпосле се уверих – съществуваше и в цялата Охридска епархия. Владиката като свърше Божествената Литургия и после отпуста от Архиерейският трон, като раздаде анафора на всичките, без различие пола и възраст, които усещат у себе си каква и да е телесна немощ или болест, подхождат и приближават се да ги благослови архиерея и да възложи, на всекиго от тях, ръцете си, при произнасяне, макар и най-кратка молитва, като: „Благодатию Господа нашего Иисуса Христа да исцелееш и да си жив и здрав.” Молещите се вярваха твърде в Апостолското изречение: „Молитва вери спасеть болящего и воздвигнет его Господ.” Това се потвърди и на дело.” (...)

Новият ни владика Синесий идеше в по-друго време. Екзархията бе затвърдила своята власт, гъркоманството беше смазано, но от отсъствието на български владика, ако не страдаше много църковното дело, страдаше нашата национална гордост.

Посрещането на Синесий стана много бляскаво. Грамадна маса народ отиде да го чака до Гявато, както при Натанаила. Ние учениците го чакахме пред града.

Щом той доближи, запяхме песента, която Пърличев бе написал някога за посрещането на Натанаила: „Бога вышнаго да славимъ и честитаго Царя / и със радостъ да посрещнемъ добраго ни пастыря” и пр. Народът се спусна да му целува ръката. В това време нашият хор запя „Свят, свят, Господ наш”. Такава радост бе обладала всички, такъв един порив се носеше от множеството към владиката, че очите му се напълниха със сълзи и без да може да говори, той само благославяше. Колата му го заведе най-напред при мюсюрина в Ресен, на когото той направи официално посещение. След това шествието продължи по главната улица по пътя за Охрид. Тук стана нещо, което отначало предизвика силно смущение. Един от многото свещеници от епархията, които придружаваха владиката на коне, излезе пред колата му и изправи за миг коня на задните му крака. Колата спря; всички бяха стреснати, докато се разбра, че свещеникът искал да изкаже с този джамбазлък своята особена почит.

Тоя свещеник, който е още пред очите ми, беше странна фигура. С дългнесто лице, само няколко косъма на брадата и на мустаците, с остри като свредел очи, той приличаше, после можах да направя това сравнение, на тия пирати, които съм виждал по илюстрациите на романите с морски приключения. Името му беше поп Стоян. (...)

Синесий не беше много образован човек. Роден в 1836 година в Кюстендил, той се учил в местното училище и после в Рилския манастир, където приел монашеството. Нямахме тия високи качества, с които Натанаил бе станал историческа личност, но притежаваше други, които го правеха много подходящ за неговата служба и за времето му. Той бе много представителен, окръжаваше се с едно външно велелепие, достойно за неговия сан, и от всичките му движения идеше някаква внушителност. Турски език говореше великолепно и умееше да слага и да дига турците всякога съгласно с чина и поведението им. Свещениците държеше под дисциплина и умееше също да държи чорбаджиите в почителност към себе си.

Митрополията в Ресен се помещаваше в една голяма къща, принадлежаща на дяго ми Коте Низам. От нейната градина се минаваше през една вратичка в нашата. Синесий бе довел със себе си две дякончета, чудесно красиви. Единият от тях, Неофит, стана после скопски митрополит; другият – Горазд, от полугръцки произход – не направи кариера. Те влизаха често у нас през вратичката и чувах дяго си да се оплаква, че му обирали овощните дървета. (...)

Когато в 1890 година Синесий тръгна за Охрид, с него пътуваше и новоназначеният владика за Скопие митрополит Теодосий. И неговият престой в епархията бе кратък. След две години Екзарх Йосиф го вдигна от Скопие. И това отстранение поставя една загадка. В контраст със Синесий, Теодосий бе човек образован. Виждал съм го в София години след оттеглянето му от Скопие. Имаше строго, начумерено лице, из което прозираше страстна и волева натура. Служил бе при Екзарх Йосиф първите години след Освобождението и, твърде амбициозен, мъчно понасяйки неговото превъзходство по власт и култура, той изпитвал спрямо него една дълбока, но добре скривана враждебност. Екзархът, който виждал в

него само енергията и ума, го изпратил в Скопие, където тия две качества бяха най-нужни поради появяването на сръбската пропаганда. Тук обаче се разпали амбицията му заедно с лошите му чувства към екзарха. Той намислил да отдалечи македонските епархии от Екзархията, да възстанови Охридската патриаршия и да седне на нейния престол. Идея, явно неосъществима навремето, тъй като преди всичко трябваше да се обори султанският ферман, заг който стоеше с всичката си военна мощ българското княжество, но на която той бе дал очевидност с много свои постъпки. Тогава екзархът го вдигнал от една епархия, където той можеше да внася смут в умовете. Негов заместник в Скопие отиде митрополит Максим, родом от село Орешак, Троянско. (...)

Борбата срещу сръбската пропаганда се водеше по фронта Скопие – Охрид. И за Охридско-преспанската епархия бе нужна една силна ръка. На мястото на Синесий дойде Григорий, родом от Стара Загора. Изборът не можеше да бъде по-добър. Освен че беше високообразован човек, свършил бе Киевската духовна академия, той бе минал по народните въпроси и по работите на църквата две големи школи: служил бе при Иларион Макариополски и сетне при Григорий Русчушки. На баща ми той е казал, че бил в революционното движение преди Освобождението. За неговото назначение се съобщи в началото на лятото и ние го чакахме с нетърпение.

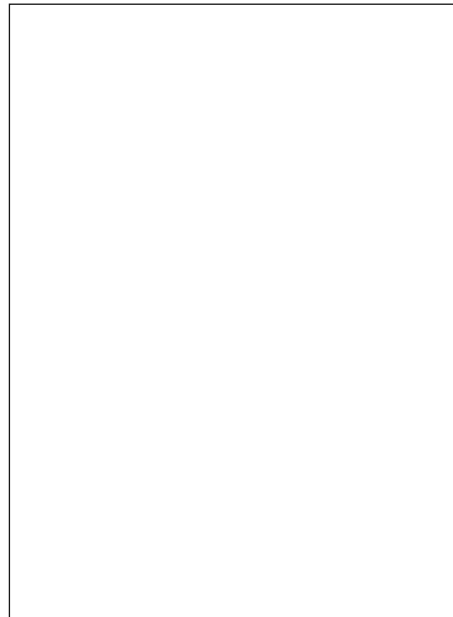
СЪВЕТИТЕ НА ЕКЗАРХ ЙОСИФ И ПОСЛЕДНИЯТ МИ РАЗГОВОР С НЕГО

...За него (Екзарх Йосиф – бел. рег.) съм писал неведнъж с възхищение, което годините постоянно увеличават. И със своята личност, и със своето дело той заема едно от най-големите места в новата българска история. Българщината в Македония е създадена от вековете. Големи дейци с безсмъртни имена я пробудиха след дългото робство. Но той е, който я организира върху положените основи. В продължение на тридесет и шест години, от деня, в който той стъпи на своя престол, до фаталната Междусъюзническа война, след която трябваше да го напусне, той посвети на нея своя живот. С какъв далечен взор в бъдещето, с каква мъдрост в начинанията, с какво постоянство пред трудностите, с каква твърдост пред опасностите, с какъв такт в своята дипломация той изпълни мисията си – ще каже историята. За тия, които са имали привилегията да го познават отблизо и са способни да видят неговата огромна дейност, той блести с ненадминато величие. Величие, трагично в своя край; той плака преди смъртта си над разрушенията на своето дело в Македония, както пророк Йеремия над сипните на Ерусалим.

Още дете, бяха ме учили у дома, както и в училището, да гледам на него като на духовен глава на целия български народ и възплъщение на единството му. Стипендиант на Екзархията в лиця, аз виждах в него и своя благодетел. Това ми чувство растеше всеки път, когато имах щастието да говоря с него. Екзарх Йосиф обичаше да беседва с млади хора, у които забелязваше жив ум. Покой-

ният Неврокопски митрополит Борис ми е разказвал, че, ученик в семинарията в Цариград, през летните ваканции бил викан при него на остров Принкипо. Екзарх Йосиф проявяваше особено благоволение към мене. През празниците и в неделя, след службата в параклиса на Екзархията, той влизаше в салона и там приемаше по-важните лица, дошли като богомолци. Щом отидех да му целуна ръка, поставяше ме нагясно от него. Случваше се да ме вика при себе си, когато другите си отидат. Разпитваше ме за моето учение, за книгите, които четях, даваше ми съвети. Свършил в Париж освен правото и литература, той познаваше отлично френските класически писатели. Особено драго му беше, че и аз съм ги изучил добре.

Много от книгите, които взимах от Екзархията, бяха ми препоръчани от него. Той приказваше с мене не като с младеж, а като с възрастен човек, оказвайки ми доверие. Еднъж ме пита дали съм чел Ернест Ренан. Отговорих му, че още не. „Имам всичките му книги, каза той. Не ги отварям. Не ща да ми размътят ума.”

Екзарх Йосиф

Верен с всичката си душа на Православието, Екзарх Йосиф завиджаше на папата, че е начело на едно духовенство от монаси, предани на неговите заповеди. „Това е, казваше той, l'Eglise militante (войнствующата църква). А какво мога да правя аз с едни свещеници, хора женени, на които главната грижа е семейството?”

Разказваше ми и за своя начин на работа:

„Когато има да взимам важни решения, раджоните (той употребяваше италианската дума „раджони” вместо „аргументи”) геля нагве: за и против. Всеки един раджон преценявам поотделно и после в едната или другата смисъл, по съвкупност. Така трябва да прави всеки човек и при всяка голяма стъпка в живота.” Той ми даваше и други съвети от практическия живот: „Когато правиш нещо, знай, че то няма да остане тайна; когато пишеш писмо – че ще попадне в чужди ръце.”

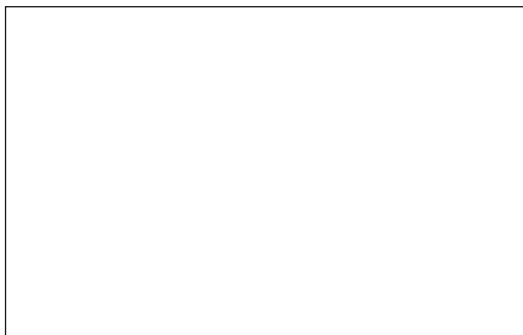
Екзарх Йосиф знаеше, че съм посветен в Революционната организация, и не ме осъждаше за това. Знаеше също, че съм посветил в нея някои ученици от семинарията. И в това не ме осъждаше. Но той виждаше мисията на тази организация не така, както тя си я беше гала. Припомням си много добре думите му: „Революционната организация трябва да бъде възпитателка на българите в Македония в дух на свобода и готовност за борба, без обаче да ги хвърля в опасни действия. Ние не сме готови да повдигаме македонския въпрос сега. Македония не ще може да се освободи освен чрез революция, но трябва най-напред да се говорши националната организация чрез църквата: навсякъде владици, училища,

интелигенция. Това още не е всичкото. Трябва да се създаде българска имотна класа в градовете, където гърцизмът разполага с голяма икономическа сила, каквато ние нямаме на изток от Струма.”

Няма съмнение, че аз не бях още в състояние, поради възрастта си, да разбира пълното значение на тия думи. Но те останаха в ума ми и ми спомогнаха по-късно да преценя от тая страна македонското революционно движение.

През лятото на 1898 година положих последните си изпити. Моята първа длъжност беше да съобщя това на Негово Блаженство. Отидох и да му изкажа признателността си за благодеянието му да ме постави в лиця, за щастие, което ми е дал да разговарям с него, и за съветите как да ръководя живота си. Екзархът ме изслуша с видимо удоволствие и ме попита: „Сега какво желаеш?” – „Бих Ви помолил да ме назначите учител по френски език в някоя от гимназиите.” Екзарх Йосиф ми каза: „Не, аз имам за тебе друго предназначение. Искам да те изпратя за четири години в Париж да учиш там това, което аз учих: две години литература в Сорбоната, две години в юридическия факултет. В тия четири години ще свикнеш да се срещаш с друг род хора, ще се учиш и от тях. Ще навикнеш на европейски отношения. Когато се завърнеш от Париж, ще те подстрижа и ще те изпратя за две години в някоя духовна академия в Русия. Там ще изучиш църковния ред и основите на православие. На колко си години?” – „Деветнадесет.” – „Като свършиш учението си в Русия, ще дойдеш при мен. Ще те ръкоположи епископ на двадесет и петата ти година. Аз имам нужда от човек, който да може да посреща чужденците, които се интересуват по българския въпрос, и когото да мога да пращам при посланиците.” Отговорих: „Много съм трогнат от предначертанието на Ваше Блаженство, но нямам нужното призвание.” Той ми каза: „Ами аз имах ли го? Но българският народ се беше пробудил, имаше нужда от водители и аз му се посветих. Призванието ми дойде по-късно. И на теб ще дойде.” – „Не вярвам, Ваше Блаженство, че ще ми дойде.” – „Тогава ще вървиш в България. Там е твоего поприще.” Стана, отвори една касетка, взе оттам петнадесет наполеона и ми ги връчи: „За първите ти нужди.” Целунах му ръка, той ме целуна по челото и така се разделихме.

На другия ден се качих на един български параход на път за Бургас. Като излязахме от Босфора, слънцето захождаше. Последните му зари правеха от небето, от морето и от бреговете феерия от багри. Пътниците бяха всички излезли на кувертата да гледат. Аз не исках нищо да виждам. Цялото ми същество беше опиянено от радостта, че ще видя България, и в сърцето ми за никакво друго чувство нямаше място.

Росица Станишева е завършила Художествената академия в гр. София при проф. Борислав Стоев и Владислав Паскалев.
Живее и работи в Амстердам, Холандия.
Нейни работи са собственост на галерии и колекционери в Европа и Америка.
Картините в броя са сред нейните най-нови творби.